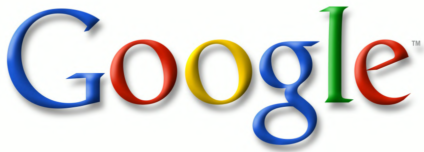

V.

Populärt vetenskapliga föreläsningar

vid Göteborgs Högskola

Johan Vising

DANTE

Pris 1 Kr. 75 öre

GÖTEBORG
Wettergren & Kerber

Populärt vetenskapliga föreläsningar vid Göteborgs Högskola
V

DANTE

AF

JOHAN VISING

GÖTEBORG
WETTERGREN & KERBER
1896

GÖTEBORG 1896
WALD. ZACHRISSONS BOKTRYCKERI

Detta häfte innehåller i hufvudsak de offentliga föreläsningar öfver Dante, som höllos vid Göteborgs Högskola höstterminen 1893. De hafva beriktigats i enlighet med senare forskningars resultat, och de hafva af hänsyn till det önskvärda omfånget af dessa häften förkortats. Sålunda utgör här afdelningen V den femte och sjette, afdelningen VI den sjunde och åttonde af de hållna föreläsningarna.

ÖFVERSIKT AF INNEHÅLLET.

I.

Det är få namn, som varit på fleres läppar än namnet Dante, men det är få store män, som äro mindre kända och förstådda än han. Af nyfikenhet eller för att göra som andra slår man upp Inferno, läser en sång eller par, lär sig utantill *Lasciate ogni speranza voi ch'entrate* eller någon annan berömd vers; men därvid stannar man vanligen. Det tar emot att gå längre, ty man stöter på hårdt. Till och med i Dantes hemland, där språket lägger mycket mindre hinder i vägen för hans förstående, och där man står närmare händelser och föremål, som han skildrat eller antydningsvis berört, är Dante den svårtyddaste af alla författare. Hvarje gosse och flicka i skolåldern läser innan och utan långa stycken ur den Gudomliga Komedien, hvarje bildad man och kvinna är förtrogen med hvarje dess blad; men de erkänna villigt, att mycket är dem obegripligt. Mången detalj gör djupt intryck, träffande ord och vändningar förfela ej sin verkan, det härliga språket och versens musik gripa oemotståndligt; men det hela är en sluten bok med sju insegel.

Äfven Dantes själafränder, tänkare och skalder, hafva stundom haft svårt att komma i samförstånd med honom. Italiens litteraturhistoria har i synnerhet många bevis därpå. Det har funnits ett helt litet Dantekrig. Den lärde kardinal Pietro Bembo, som ju stod Dante nära i tiden, fann föga behag i Komedien. Den liknade, sade han, ett vackert hvetefält, som var alldeles öfvervuxet af ogräs; och om man ej kunde finna värdigare ord än Dante för att uttrycka sina tankar, så borde man hellre behålla dem för sig. Strängare voro andra och strängast den litteräre patern Bettinelli, som i fingerade bref från Virgilius lät denne framslunga alla möjliga elakheter öfver Dante och hans verk. Ännu på dödsbädden skref han: »Hvilken förståndig man märker icke kantigheten i Dantes stil, vidunderligheten i hans skildringar, den outhärdliga långtrådigheten i hans syner, onaturligheten i hans bilder, otydligheten i hans anspelningar, vidrigheten i hans rim och oregelbundenheten i hans dikt?» En skarpsinnig tysk filosof och estetiker, Bouterwek, förklarade att Dante »så invecklat sig i ett nät af subtiliteter, att ingen tolkare är i stånd att följa honom», och han menade, att det »ej var mödan värdt att studera sig in i honom». Historikern Schlosser, som tillika var en framstående estetiker och litteraturforskare, erkände, att han nio gånger genomläst den Gudomliga Komedien utan att förstå den; men han gaf ej tappt; han trängde slutligen in i dess hemligheter och blef en af Dan-

tes ifrigaste beundrare. Ofta hafva äfven fransmännen, som, väl ej utan rätt, sätta klarhet såsom högsta fordran på litteraturens alster, ryggat tillbaka för Dantes dunkelhet. Voltaire fann Komedien i det hela onjutbar och kallade den »ett underligt verk, som har glänsande sköna partier, och hvars författare i enskildheter höjer sig öfver sin tids smaklöshet och sitt ämnes osmaklighet». Lamartine menade, att Dante blott var skald för sin egen stad, och Chateaubriand kallade Komedien en »vidunderlig skapelse».

Att Dante är svårfattlig, beror i främsta rummet på att han *vill* vara det. Enkelhet och klarhet såsom högsta förtjänster i litteratur och konst äro ej själffallna begrepp; de hafva först förvärfvats efter mycket arbete och strid och med tillhjälp af många felgrepp. Att vara enkel och rättfram synes vara hvardagligt, motsats mot konst; vi känna väl en naiv publiks ringaktning för hvad den förstår utan möda och tror sig kunna göra själf. Därför förekommer så ofta i begynnande litteraturer en period, då förkonstling och svårfattlighet gälla som framställningens största dygder. I en sådan period inföll Dantes lefnadstid. Under hans ungdom skref en af Italiens dåtida förnämste författare sådana saker som t. ex.: »Om I sägen mig, att detta är svårt att iakttaga, så är det väl svårt mot vanan och viljan, hvarförutan hvarje smak är smaklös, men med viljan och vanan är det svårt, ljuft och bitterligen sött, således ljuft och sött, mycket ljuft

och mycket sött» — med ett ord fullkomligt nonsens; hvilket jag visserligen ej skulle våga säga, om ej den ypperste kännaren af fornitaliensk litteratur, professor Bartoli, sagt det förut.

Dante var ju ej så förblindad, att han tillät sig sådana orimligheter, men maneret att veckla in sin mening, att låta den sökas fram med möda, tilltalade honom. Boccaccio säger också i sin kommentar till Komedien: »Man kan fråga, hvarför diktens moraliska innehåll icke framlägges öppet, utan inhöljdt i allegoriens kappa. Därpå svaras, att man endast uppskattar det, som vinnes med ansträngning, och dessutom breder man ju ej ut sina klenoder på torget, där mängden obehindradt kan taga dem, utan man gömmer dem hemma i väl låsta skrin».

Ville man nu vara dunkel, så hade man i sanning godt tillfälle därtill i en tid, då allegorien var konstformen på modet, inom ett ämne, som omfattade religionens och filosofiens svåraste problem, och i ett verk, som på förhand var bestämdt att blifva, jämte mycket annat, en encyklopedi af lärdom. För oss, som äro så fjärran från Dantes tid, tillkommer den stora svårigheten att förstå alla detaljer af eller anspelningar på personalhistorier eller dagskrönikan från författarens tid. Dessutom är Dantes språk ej lika lätt att tolka för oss som för hans samtida, och hans text genom ideliga afskrifningar ej så litet förvanskad från sin ursprungliga gestalt.

Sådan är den ena sidan af Dantes verk, den som först faller i ögonen, och den enda som någonsin ter sig för en ytlig betraktare. Den andra sidan är detta verks snillrikhet och skönhet. Den uppfattar man icke fullt utan allvarligt bemödande, men det har alltid funnits tusenden, som sett den skimra fram och som icke gifvit tappt, förrän de fått en helbild af den. Sålunda har Dante allt ifrån sin samtid under århundradenas lopp beredt sina trogna den största hänförelse, som ett jordiskt verk kan väcka, och tack vare dem skall en plats alltid tillförsäkras hans namn bland jordens största. En och hvar kan ju dock äfven utan möda se mycket skönt och härligt i Dantes verk, finna där månget guldkorn infattadt i hårdare malm.

Säkert är, att Dante varit en af människoandens kraftigaste och allsidigaste utbildare, att han som ingen annan sammanfattat hvad som rör sig i människosjälen och uttryckt det i skönaste form, att han gifvit oss hela medeltiden i en glänsande tafla. »Europa har gjort mycket, som är skönt», säger Carlyle; »det har byggt stora städer, grundlagt vidsträckta riken, sammanbragt encyklopedier, skapat system, opinioner och sedvänjor, men det har gjort mycket litet, som går upp emot Dantes tanke». För sitt eget lands vetenskap, litteratur, konst och språk grundlade han en ny tid, och han är alltjämt den, som väcker sina landsmäns skönaste tankar och sporrar dem till deras ädlaste dåd.

* * *

Betydelsen af Dantes verk har gjort det till en plikt att söka intränga så djupt som möjligt i hvarje dess skummaste vrå, att lära känna hans personliga förhållanden, så vidt de äro åtkomliga, och att göra honom bekant i vidaste möjliga kretsar. Därigenom har uppstått en oafbruten serie af litteratur, som, äfven den, är intressant att känna, och som belyser ej blott Dante utan människoandens utveckling.

Dante själf var fullt medveten om sina verks svårtyddhet. Han ville därför skrifva kommentarier till dem, men denna föresats hann ej komma till verkställighet för mera än de mindre dikter, som finnas intagna i hans verk *Nytt Lif* och *Gästabudet.* Den stora kommentar, som han planlagt af sin Komedi, fick han ej lifslängd nog att utföra.

Han har också insett, att ju längre hans stora, lärda dikt fortskrider, ju högre frågor således den kommer att behandla, desto svårare blir den. Vid början af tredje afdelningen, som handlar om de himmelska tingen, finner han sig till och med föranlåten gifva följande allegoriska råd till sina läsare:

O I, som följen, drifne blott af hågen
Att höra sången, på en liten båt
Mitt skepp, som framgår sjungande på vågen,
Till era stränder vänden från er stråt.
Gån ej på hafvet ut, där I kanhända
Förvillens alla, om vi skiljas åt.
De vågor, jag befar, ej äro kända;

Apollo styr, Minerva andas blid,
Och nio Muser polens stjärna tända.[1]

Hvad Dante ej hann uträtta såsom kommentator, sökte redan den närmast följande generationen att ersätta. Dante dog 1321, och 1323 eller 1324 voro tvenne förklaringar af Komediens första del färdiga. Den ena, på modersmålet, härstammar med all sannolikhet, såsom inledningsvis uppgifves, från Dantes yngre son Jacopo; den andra, på latin, från en betydande politisk personlighet, kansleren af Bologna, Graziolo dei Bambaglioli. De utveckla hufvudsakligen allegorien i dikten och ordameningen af enskilda ställen, men gifva nästan inga upplysningar om Dantes person och hans samtida, hvilket väl ej var behöfligt på den tiden, men för oss skulle hafva haft det största intresset. Måhända från samma tid är en konfys och otillförlitlig anonym kommentar (»Chiose anonime») till Inferno.

Den långa raden af kommentarer till *hela* Komedien öppnas af bolognesaren Jacopo della Lana, som hade sitt digra verk färdigt 1333. Hans mångsidiga förklaringar, som dock på det historiska området måste tagas med kritik och i fråga om Dantes person äro ytterst torftiga, värderades mycket, blefvo snart spridda i många afskrifter och öfversattes äfven till latin. De begagnades i synnerhet flitigt af en snart derpå följande okänd florentinsk

[1] Denna öfversättning är Lovéns. De i det följande anförda öfversättningarna äro till en del omarbetade efter Lovéns, men till största delen nya.

tolkare, hvars kommentar går under titeln *L'Ottimo* (»Den bästa», nämligen kommentaren), och som bland citerade auktoriteter och föregångare äfven har sådana, som vi ej annars känna till. Af år 1340—41 är en lärd, filosofisk kommentar på latin af Dantes äldre son Pietro. Dessa tvenne sista verk äro synnerligen viktiga och skola i alla tider höra till de hufvudsakliga hjälpmedlen för all Danteforskning.

På hösten 1373 petitionerade florentinarne hos sina myndigheter om en professur för föreläsandet af »den bok, som gemenligen kallas Dante»; och »eftersom alla ville höra den», beslöto myndigheterna med 186 svarta kulor mot 19 hvita att bifalla petitionen. Kort efteråt uppdrogs åt Boccaccio att bestrida denna professur. Han föreläste också öfver det uppgifna ämnet i kyrkan Santo Stefano alla helgfria dagar, så länge hans hälsa tillät. Men hans sextionde föreläsning blef på grund af iråkad sjukdom den sista, och han hade då ej kommit längre än till sjuttonde sången af Inferno. Utkastet till dessa föreläsningar finnes kvar och utgör den viktiga Boccaccioska kommentaren. Äfven andra städer, Pisa, Bologna, Piacenza, Venezia, anordnade föreläsningar öfver Dantes verk; och detta har förskaffat oss ännu ett par dyrbara kollegiehäften. Francesco da Buti föreläste i Pisa hela Komedien, och var färdig därmed 1385. Hans föreläsningar, som företrädesvis berörde grammatiska frågor, bilda en utförlig kommentar, på italienska. Den bolog-

nesiska föreläsaren var Benvenuto Rambaldi da Imola som började sin verksamhet ungefär samtidigt med Boccaccio; och, lyckligare än denne, fick han föra till slut sin kurs öfver Komedien, och kunde öfverlämna till eftervärlden en fullständig latinsk kommentar därtill, rik på de viktigaste historiska upplysningar.

Efter dessa utläggare från det XIV århundradet äro under lång tid blott få nämnvärda. Florentinaren Cristoforo Landini från XV århundradet, lucchesarne Velutello och Daniello från det XVI och franciskanermunken Bonaventura Lombardi från det XVIII äro de, som bäst utfylla luckan till vårt eget sekel. Alltsedan detta århundrades början åter, då den italienska nationalandan vaknade, då tanken på Italiens enhet slog fast rot i alla hjärtan och började omsättas i handling, då kastade man ifriga blickar tillbaka på allt, som kunde samla Italiens folk i beundran och ärekänsla; och främst stod då Dantes verk. Så återvann skalden, och i ökadt mått, den beundran, som de honom närmast lefvande släktena egnat honom, men som han saknat under några århundraden. Under tiden hade emellertid allt studium blifvit kritiskt, och all forskning måste grundas på källskrifter. Därför blef det återupplifvade Dantestudiet i det XIX århundradet alldeles nytt till sin metod och gaf alldeles nya frukter. Man skref ej blott af de äldsta tolkarne; man undersökte allsidigt och skarpt Dantes egna skrifter; man framdrog i ljuset gamla origi-

nalurkunder, som ingen förr brytt sig om; och så gör man än i dag med all flit. Den förteckning öfver nya Dantepublikationer, som föres i de italienska Dantetidskrifterna, plägar årligen upptaga närmare 300 nummer.

Som rimligt är, går Italien i spetsen för denna nya forskning. Bland dess förnämsta representanter må nämnas monsignor Dionisi, som, fullföljande en tanke af skalden Gaspare Gozzi (1700-talet), påvisade den politiska allegorien i Komedien; Ugo Foscolo, hvars skaldeblick i Komedien upptäckte månget djupt drag, som förblifvit doldt för hvardagsmänniskornas öga; professor Giuliani, som lärde att »förklara Dante med Dante»; litteraturhistorikern De Sanctis, som med sin estetik analyserat och belyst Dantes verk; professor Bartoli, som åt specialundersökningar öfver Dante ägnat flere band af sin italienska litteraturhistoria; Del Lungo, som framdragit de flesta antika aktstyckena om Dantes lif och visat hans plats bland hans samtids människor och händelser.

I Tyskland förbereddes den nya Dantekritiken af filosofen Schelling. Han följdes i spåren af professorn i juridik i Halle, Karl Witte, som i nära sextio år af sin långa lefnad offrade sin lediga tid åt dessa grundliga och mångsidiga Dantestudier, som bilda en af hörnstenarne för den moderna forskningen öfver den dunkle florentinaren. Många andra, såsom konung Johan af Sachsen (»Philalethes»), hvars öfversättning af Komedien tillika är en af

de bästa utläggningarna däraf, den schweiziske teologen, d:r G. A. Scartazzini, en af de flitigaste skriftställarne inom den vetenskap, som han själf kallar »Dantologi», och flere ännu hafva inlagt stora förtjänster om denna vetenskap.

I Frankrike gåfvo Ozanam och Fauriel på 1840- och 1850-talet tvenne viktiga bidrag till Dantes förhållande till den katolska filosofien och den äldre italienska litteraturen. I den sista tiden hafva åter några franska litteraturhistoriker vändt sig till ett allvarligt studium af Dante, hvilket bör kunna blifva desto mera fruktbart, som de franska bibliotekens tillgångar på Dantehandskrifter erbjuda en särskild möjlighet för vinnandet af intressanta resultat.

Englands bästa insats i Danteforskningen har varit det arbete, och det mæcenatskap, lord Vernon låtit komma Dantelitteraturen till del, och de bidrag, d:r E. Moore i senaste tid gifvit densamma.

Nyligen hafva ock bildats Dantesällskap och grundlagts Dantetidskrifter. »Deutsche Dantegesellschaft» stiftades 1865 i Dresden under konung Johans beskydd; »Dante Society of Cambridge» (Amerika) uppstod 1881 och »The American Dante Society» 1890; »Società dantesca italiana» är först af 1888, och än yngre är »Società Dante Alighieri», båda med filialer i en stor del af Italiens städer. De flesta af dessa sällskap hafva utgifvit periodiska tidskrifter, af hvilka *The annual Report of the Dante Society of Cambridge, Bulletino della Società dantesca*

italiana och *Year Book of the American Dante Society* ännu utkomma. Dessutom utgifves i Venezia en *Giornale dantesco.*

I jämnbredd med denna forskning kan icke ställas den, som den skandinaviska Norden kunnat ägna Dante. I allmänhet hafva ju våra litteraturstudier blott föga gått utom våra egna landamären, och det utan tvifvel med rätta, då så mycket därinom återstår att göra och arbetarne äro så få. Då därjämte andra nationer med sin större närhet till Dantes verkningskrets och med sina rikare biblioteksskatter hafva bättre förutsättningar för att med framgång kunna arbeta i vetenskapen om Dante, må vi gärna häri lämna dem ett försteg, som vi aldrig kunna taga ifrån dem. Så mycket borde dock kunna göras att äfven i de vidsträcktaste kretsar af Nordens folk kännedom spredes om ett af världens största snillen; och detta har också skett genom öfversättningar och populära redogörelser för Dantes lif och verk. Då sådana redogörelser emellertid på grund af vetenskapens ständiga nyvinningar emellanåt böra omgöras, torde det finnas plats äfven för denna framställning.

Det viktigaste af den skandinaviska Dantelitteraturen är följande: En svensk öfversättning af Komedien utgafs 1856—57 af Nils Lovén, kyrkoherde i Skåne, och försågs med vidlyftig inledning om Dantes lif och skrifter och utförliga noter till texten. (Af denna öfversättning gifves i bihanget en utförligare kritik.) Af C. W. Böttiger hafva vi en

längre afhandling om *Dantes lif och skrifter* (i Svenska Akademiens Handlingar, 39:de delen). Den läses med nöje såsom allt, som flutit ur Böttigers fina penna, men synes icke hvila på särdeles djupgående egna studier och har naturligtvis icke kunnat undgå att i åtskilligt blifva föråldrad. Samma författare har också i samma Akademis Handlingar, 50:de delen, gifvit en utförlig redogörelse för innehållet i den Gudomliga Komedien.

Hvad Lovén gaf Sverige, gaf professor Molbech den yngre Danmark, nämligen en med inledning och kommentar försedd öfversättning af Komedien. Den är gjord med smak, trots svårigheten att följa originalets rimställning i *terza rima* och nästan alltid kvinnliga rim. Också har den, sedan den först utkom, 1851—62, åtnjutit äran af tvenne nya upplagor. Inledningen är väl skrifven, men ej själfständig, hvilket ingen begärt, och ej numera tillfyllestgörande, hvilket ej förundrar någon. Ett ganska själfständigt och synnerligen förtjänstfullt arbete är docenten Valdemar Vedels *Dante* (1892). De inledande kapitlen, en ram som nästan är bättre än porträttet själf, behandla klosterlitteraturen, den latinska nationalkarakteren, den italienska litteraturens barndom och Dantes förhållande till den florentinska kulturen. Det är mycket liffulla och väl dokumenterade skildringar, dock något nervösa i stilen. Därpå redogör författaren tämligen knapphändigt för Dantes lif, men utförligt för hans skrifter, i synnerhet för Komediens planläggning och

utförande. Man saknar häri stundom ordningssinne och åskådlighet och finner väl ock stundom författaren i strid med hvad som är forskningens sista resultat. Men man följer gerna med till slutet, och då man läst kapitlet om konsten i Komedien, försonas man med allt och kan tryggt förklara, att det är det bästa, som skrifvits öfver det ämnet.

Detta är de förnämsta verk, som i den skandinaviska litteraturen ägnats Dante. Där finns också åtskilligt annat om honom, och det har sitt vetenskapliga intresse att på ett ställe samla det, liksom man upprättat förteckning på allt hvad som skrifvits om Dante i andra länder. Men med kännedom om den djupa förstämning, som anblicken af en serie boktitlar väcker hos den stora allmänheten, skall jag ej här anföra alla skandinaviska Danteskrifter, utan meddelar de mindre bland dem i ett bihang.

Till samma ställe förvisar jag ock de bibliografiska upplysningar och råd, som jag skulle vilja gifva dem, som önska göra en mera direkt och grundlig bekantskap med Dante.

* * *

Om Dantes lefnad äga vi icke många autentiska uppgifter. Några kunna fås direkt eller indirekt ur hans egna skrifter; andra äro att hämta ur bevarade offentliga handlingar, såsom gåfvo- och köpebref, dopattester, råds- och rättegångsprotokoll o. d., där Dantes eller hans närmastes namn före-

komma. Åtskilliga sådana dokument hafva i senare tid, tack vare Del Lungos forskareifver, dragits fram i ljuset, och deras antal torde ännu kunna ökas. Men de innehålla endast enstaka detaljer och utgöra tillsammans icke någon biografi.

De sammanhängande skildringarna af Dantes lefnad börja visserligen tidigt; men de tillfredsställa ej våra fordringar. Utom att de ej i allt äro tillförlitliga, sammanföra de blott notiser, som författaren händelsevis hade till hands. Historiens konst var ju ej då känd, endast krönikans; och en logisk utveckling af en stats eller persons öden med ständigt afvägande af viktigt och oviktigt ingick ej ännu i uppfattningen.

Den äldsta och tillförlitligaste Dantebiografien härstammar från skaldens vän och granne Giovanni Villani, som skrifvit en vidlyftig krönika om nästan allt, som han visste eller trodde händt i världen ända till år 1348. Emellanåt gör han ett litet uppehåll i den enformiga berättelsen om fäjder, statshvälfningar och partibildningar, för att reflektera öfver förbiskymtande händelser eller personer. Men aldrig har han gjort ett så långt uppehåll, och aldrig har hans ton vibrerat så, som då han kommer till år 1321 och omtalar »den store och förträfflige florentinske skalden Dante Alighieris» död.

Boccaccio författade omkring 1360 ett långt *Vita di Dante,* och man skulle då tro sig äga en både tillförlitlig och utförlig berättelse om Dantes lefnad. Hvad tillförlitligheten angår, har den varit mycket

betviflad, i synnerhet af Scartazzini, som har en lika öfverdrifven som obefogad ringaktning därför. Den sista forskningen har emellertid så ofta stannat vid att gifva Boccaccio rätt, att hans sanningsenlighet åter framstår i god dager, om också icke alldeles utan sina mörka fläckar. Beträffande utförligheten ligger den hufvudsakligast åt håll, som ej alls intressera oss. Där hålles t. ex. en mycket deklamatorisk straffpredikan mot florentinarne, som kränkt Dante; där förekommer en lång digression om poesien och dess förhållande till teologien; där inflätas öfverallt långa girlander af retoriska blommor. Med anledning af Dantes giftermål kan Boccaccio ej motstå frestelsen att mot äktenskapet och kvinnorna deklamera långa tirader, som sluta med denna dråpliga kläm: »Ingen må dock tro, att jag af det ofvan sagda vill draga den slutsatsen, att män ej böra taga hustrur; det anser jag tvärtom mycket godt, men ej för hvem som helst. Lärde män må lämna giftermålsomaket åt rika dårar, åt höge herrar och arbetsfolk; själfve må de förnöja sig med filosofien, som är en mycket bättre brud än någon annan». Det anekdotiska tar också en viss plats i Boccaccios biografi. Där talas vidt och bredt om en dröm, som Dantes mor skulle haft kort före dennes födelse; om en dröm, som lät Dantes son upptäcka de sista sångerna i Komedien; där berättas historien om de två fruarna i Verona, som anmärkte om den förbigående Dante, att hans friserade skägg och bruna hy vittnade om huru

han efter behag gick ut och in i helvetet; och historien om Dante i Siena, där han alldeles glömde de stora festspelen på torget, under det han hela dagen läste en bok i en butik, som vette åt torget. På detta sätt blir det ej mycket rum kvar för verklig historia. Ej oväsentligt har emellertid Boccaccio i sin kommentar till Komedien förfullständigat och beriktigat sin biografiska uppsats.

Kritiken af Boccaccios biografi utgår redan från hans närmaste efterföljare, Leonardo Bruni Aretino (från Arezzo), som lefde mellan 1369—1444. Han börjar sitt *Vita di Dante* på följande sätt: »Då jag i dagarne lagt sista handen vid ett längre arbete, fick jag lust, för att hvila mitt trötta sinne, att läsa något lättfattligt; ty liksom samma rätt vid bordet, så tröttar samma läsning i studierna. Vid mitt sökande fick jag i händerna ett litet verk af Boccaccio med titeln *Della vita, costumi e studi del clarissimo Poeta Dante*. Detta verk hade jag visserligen uppmärksamt läst förut, men vid förnyad läsning däraf tyckte jag mig finna, att vår Boccaccio, den hänförande och ljufve mannen, skref om den härlige skaldens lif och karakter, som om han haft att skrifva Filocolo[1] eller Filostrato[1] eller Fiammetta[1]. Ty hans lefvernesbeskrifning är full af kärlek och suckar och heta tårar, liksom om människan vore född till världen blott för att återfinna sig i denna Decamerone, i hvilken de hundra no-

[1] Noveller af Boccaccio.

vellerna berättades af förälskade tärnor och ridderlige unge män. Och så mycket uppgår han i dessa kärleksskildringar, att de allvarliga och viktiga händelserna i Dantes lif försummas eller förbigås med tystnad, under det de obetydliga framställas. Jag har därför låtit mig angeläget vara att till mitt tidsfördrif å nyo skrifva Dantes lif med bättre aktgifvande på de betydande tilldragelserna. Detta gör jag ej för att förklena Boccaccio, men på det min framställning må vara såsom ett supplement till hans».

Emellertid har äfven Bruni med all sin försiktighet icke förmått lämna ett alldeles felfritt verk, ehuruväl det torde få anses för den bästa biografien från de äldre tiderna. Det har också ofta åtnjutit äran att aftryckas i moderna upplagor af Dantes skrifter, t. ex. i Bianchis upplaga af Komedien.

Det finnes dock äfven för Dantes biografi andra källor, som äro mindre rena. Det är traditionens rika flöden. Tidigt, redan under Dantes lifstid, bildade sig omkring hans underbara person anekdoter och legender, som växte på hvarje ny berättares läppar. Det finnes i norra och mellersta Italien knappt en stad, som icke kan visa en bänk, där Dante säges hafva älskat att meditera, eller en kyrka, där han skall hafva talat, eller ett boningshus, i hvilket han lär hafva aflagt besök. Offentliga anslag tillkännagifva det, ciceronerna bedyra det, Bædeker upprepar det; men det är icke för ty

i de flesta fall osant eller ovisst. Dessa legender om Dante äro samlade af Papanti.

De hafva alltför lätt fått inträde i flere nyare biografers arbeten, hvilka därigenom visserligen blifvit mera populärt underhållande, men förlorat lika mycket i tillförlitlighet. Sådana biografiska verk äro de mycket lästa och omtyckta af Carlo Troya, Cesare Balbo och Melchiorre Missirini, alla från förra hälften af vårt århundrade. I synnerhet har Balbos *Vita di Dante* (1839) åtnjutit en ofantlig popularitet och lagts till grund för en mängd bearbetningar på alla språk; hvilket den visserligen också mera förtjänat än de andra likartade biografierna på grund af dess relativa samvetsgrannhet och synnerligen eleganta stil.

Detta ovetenskapliga sätt att handskas med Dantes personliga historia underställdes en skarp kritik af Todeschini, som i flere tidskriftsartiklar blottade de många felen och orimligheterna i de gängse Dantebiografierna. Hans kritiska verksamhet fortsattes af Imbriani, Del Lungo, Bartoli och många andra. Men uppbyggandet har icke varit lika ifrigt som nedrifvandet, och vetenskapen saknar ännu en sig värdig sammanfattande framställning af Dantes lif. De nyaste utförliga och resonerande Dantebiografierna äro italienarne Fraticellis (1861) och Diaconis' (1887), tyskarne Wegeles (1879) och Scartazzinis i *Dante-Handbuch* (1892) och *Dantologia* (1894). De sistnämnda hafva ju genom sitt färska datum och sin författares beläsenhet

stora företräden, men äro behäftade med starkt utpräglade ensidigheter. Mera sammanträngda, men i sitt slag förträffliga äro Dantebiografierna i de italienska litteraturhistorierna af Gaspary (1885) och Casini (1889); mycket knapp, men särdeles tillförlitlig är redogörelsen för Dantes lif i D'Anconas och Baccis *Manuale della letteratura italiana* (1892).

I de utomitalienska litteraturerna äro framställningarna af Dantes lif egentligen blott bearbetningar af de italienska. Sådana finnas i synnerhet i den anglo-amerikanska litteraturen från de sista två årtiondena (Rossetti, Oliphant, m. fl.). Såsom egen förtjänst äga de i synnerhet lättlästheten.

Bihang
till första föreläsningen.

Hvad som i Skandinavien skrifvits om Dante, utom de redan nämnda verken af Lovén, Böttiger, Molbech, Vedel, är, för så vidt jag kunnat vinna kännedom därom, följande.

Af Böttiger föreligger ännu en afhandling, som berör Dante: *Om den italienska Poesiens uppkomst och utveckling*, i tidskriften Frey år 1843. Samme författare aftryckte 1845—51 *Stycken ur Dantes Divina Commedia*, d. v. s. de sju första sångerna med öfversättning och upplysande noter. I en gradualafhandling af 1845, *Virgilius imiterad i Dantes Commedia*, sökte A Lysander, sedermera professor i Lund, påvisa, hvad Dante lånat från Virgilius; och i en anmälan af Lovéns öfversättning, i Nordisk Universitetstidskrift 1857, vill han klargöra, hvarför Dante ej är och ej kan blifva populär i vanlig mening. De bekanta Doréska teckningarna till Komedien reproducerades i *Divina Commedia framställd i teckningar af G. Doré. 135 planscher med förklarande text och kortfattad redogörelse för skaldeverkets innehåll af John Rosén* (1876). Af Roséns hand är ock den korta artikeln *Dante* i Nordisk Familjebok (1880).

Äfven den, som skrifver dessa rader, har ägnat några smärre artiklar åt Dante, nämligen en recension af Scartazzinis

Dante-Handbuch, i Nordisk Tidsskrift for Filologi 1893; en recension af Vedels Dante i Nordisk Tidskrift 1892; och en uppsats med titel *Hvad vi beundra i Dantes Komedi*, i Ord och Bild 1895.[1]

Från Finland har åtminstone ett bidrag lämnats till Dantelitteraturen, i det en filosofie magister, sedermera professor G. Frosterus, under signaturen J. G. F—s, behandlade *Dante och hans Divina Commedia* rätt utförligt (78 sidor), i Poetisk och Litterär Kalender, Åbo 1853.

I Danmark har Molbech ej blott öfversatt och förklarat Dante; han har också skrifvit ett femakts sorgespel *Dante* (1852), som blef föremål för en skarp kritik af J. L. Heiberg och föranledde en liflig litterär strid. (Jf. Berlingske Tidende 1853, N:o 65). Molbechs öfversättning föranledde flere smärre recensioner i dagspressen och en utförlig i Dansk Maanedsskrift 1862, II, s. 73—80, af C. Rosenberg; den var ock en anledning till P. W. Beckers skrift *Dante og Tasso. Nogle Ord i Anledning af de danske Oversættelser af disse Digteres Værker*, i Evangelisk Ugeskrift 1867 (sedan omtryckt i Beckers Historiske Afhandlinger). I Th. Sundbys *Brunetto Latinis Levnet* (1869) beröres ju naturligtvis också Dante. Samtidigt med Vedel utgaf d:r Bierfreund en längre afhandling om Dante i sitt biografiska verk *Kulturbærere* (1892). Bådas afhandlingar gåfvo upphof till en mycket intressant recension af Niels Møller i Tilskueren 1893. Af andra anmälningar, som Vedels bok framkallade, må nämnas en af Schandorph, i Illustreret Tidende. Slutligen har d:r E. Gigas för Salomonsens Konversationslexikon utarbetat den synnerligen instruktiva och omsiktiga artikeln *Dante* (1896).

[1] I en språklig afhandling studerade N. Lundborg bruket af konjunktiven i Komedien (1884).

Den förste i Norge, som synes hafva befattat sig med Dante, är rektor Carl Müller, som 1851 publicerade ett program *De syv förste og den treogtredivte Sang af Dantes Inferno oversatte i Originalens Versmaal.* Molbechs öfversättning framkallade äfven i Norge anmälningar, särskildt en mycket kompetent artikel af F. Bætzmann, *Nogle Bemerkninger ved Chr. K. F. Molbechs Oversættelse af Dantes Guddommelige Komedie*, i tidskriften Norden 1866. En *Inholdsangivelse og Uddrag af Dantes Guddommelige Komedie* jämte biografiska och litteraturhistoriska notiser gaf M. Schmidt (1872). Vedels bok föranledde en obetydlig essay af N. Kjær (i *Essays* 1895).

För flertalet af här ifrån Finland, Danmark och Norge meddelade uppgifter står jag i tacksamhetsskuld till docenten Wallensköld och bibliotekarierna Gigas och Halvorsen.

* * *

Till deras tjänst, som på egen hand skulle vilja stifta närmare bekantskap med Dante, meddelas här några upplysningar och råd om de handböcker, som äro att välja ut i den kolossala Dantelitteraturen.

För att få en orienterande öfverblick öfver de mångfaldiga och komplicerade frågor, som sysselsättningen med Dante väcker till lif på alla håll, och för att få anvisning på hvart man bör vända sig för att närmare studera hvar och en af dessa frågor, har man i främsta rummet att vända sig till Scartazzinis *Dante-Handbuch*, utgifven (i Leipzig) 1892, eller samme författares *Dantologia*, utgifven (i Milano) 1894. D:r Scartazzini, som efter hvad redan nämnts, äfven gjort mera själfständiga inlägg i Dantelitteraturen, har i nyssnämnda hand-

böcker med mycken sakkännedom och i mycket klar form sammanfört resultaten af de senaste forskningarna öfver Dante. Man kan anmärka mot innehållet i dessa handböcker, att det lämnar Dantes stil, språk och metrik obeaktade och att författaren af en viss lidelsefullhet stundom föres till ovetenskapliga och ohållbara ytterligheter i påstående eller förnekande, och man kan göra svåra anmärkningar mot författarens framställningssätt, som visserligen år för år blifvit bättre och därför är bäst i hans sista bok, men som dock alltigenom saknar smak och god takt.

De ofvan, s. 19, 20 nämnda verken af Wegele och Gaspary innehålla likaledes, utom lefvernesbeskrifning, redogörelse för, inledning till och förklaring af Dantes verk, om ock ej med samma utförlighet som Scartazzinis böcker.

För den, som vill läsa Dantes skrifter på originalspråket, erbjuda sig i synnerhet följande goda och lätt tillgängliga editioner. Komedien är utgifven och försedd med ett lämpligt mått anmärkningar af, bland många andra, Bianchi (9.de uppl. 1886), Casini (4:de uppl. 1895), Scartazzini (2:dra uppl. 1896); bland hvilka Casinis är den mest förtjänstfulla. Nytt Lif är utgifvet med kommentar af D'Ancona (2:dra uppl. 1884) och af Casini (2:dra uppl. 1891). Alla Dantes skrifter äro samlade och försedda med noter samt italiensk öfversättning af de latinska afhandlingarna, af Fraticelli (1879—92). En synnerligt god textupplaga, utan kommentar, af alla Dantes verk är ombesörjd af d:r E. Moore i Oxford (1894). Raden af de på vetenskapens nuvarande höjd stående editioner af Dantes verk, som det italienska Dantesällskapet företagit sig att ombesörja, har för några månader sedan öppnats af *Il trattato*

de vulgari eloquentia ombesörjd af professor Rajna, men hittills endast försedd med textkritiska anmärkningar.

Den, som nödgas hålla sig till öfversättningar af Dantes verk, lär naturligtvis ej känna dem fullkomligt. Vid all öfversättning förrinner, liksom vid en ursilning, något af originalets hufvudbeståndsdelar. I valet af ord, i byggnaden af satserna, i sättet att sammanställa dessa ligger mycket af en författares individualitet; i hela språkets grundkarakter innehålles en god del af hvad som är för det språkets folk, och därmed för hvarje individ däraf, mest utmärkande. Detta kan ej behållas i en öfversättning; såväl individen Dante som medborgaren från det medeltida Italien framträda på främmande språk med förslappade drag. I synnerhet när ämnet är så svårt, när behandlingen är så konstrik, språket så kärnfullt och versens klang en sådan musik som i Dantes Komedi, måste hvarje öfversättning stanna på betydligt afstånd. Därtill kommer att den behagliga rimflätningen, »terza rima», endast med stor svårighet låter sig efterbildas i så jämförelsevis rimfattiga språk som de germanska.

På prosa kan ju genom omskrifningar och omständlighet originalets mening tydligt framställas; men enhvar ser genast, hvad som därmed förloras i kraft, elegans och välljud. Emellertid ha ej få prosaöfversättningar gjorts af Komedien, i synnerhet af fransmän och engelsmän; franska af Lamennais, af Brizeux, af Rhéal (i välljudande rytm), och den särdeles fria öfversättningen af Durand-Fardel (1895); engelska af O'Donnell, af Norton (1893).

En medelväg mellan prosaformen och originalets form gå några metriska öfversättningar utan rim. De äro hufvudsakligen hemma i Tyskland, och några af dem höra till de

bästa tolkningarna af Komedien. Så Kopisch-Paurs, Wittes, konung Johans af Sachsen (Philalethes) och Bertrands (fullbordad 1894) öfversättningar. Framför allt har Philalethes på beundransvärdt sätt sammansmält riktig uppfattning och trohet mot originalet med klang i de fria jamberna och adel och kärnfullhet i språket.

De rimmade öfversättningarna, i synnerhet de, som återgifva originalets rimställning, hafva naturligtvis svårt att på en gång undgå betydliga omdiktningar och hårdhet i språk och vers. Dock hafva några skalder häri lyckats bra, framför allt Longfellow, hvars öfversättning säkerligen är den mest poetiska af alla. Bra hafva ock flera tyskar lyckats, såsom Kannegiesser, Streckfuss, Notter, Gildemeister; ej mindre Molbech med sin danska öfversättning.

Däremot torde man nödgas erkänna, att den svenska öfversättningen icke i samma grad undgått de svåra stötestenarne i vägen. Man kan hvarken loforda den för smak i uttrycket, behaglighet i versifikationen eller trohet mot originalet. Det ligger en viss vikt uppå denna kritik; ty den torde till en del förklara, hvarför Komedien och öfver hufvud Dante varit så ytterst litet kända och lästa i vårt land. Jag anser mig emellertid skyldig att gifva några bevis för mitt omdöme om den svenska öfversättningen. Sådana kunna i självfva verket hämtas från hvarje sida. Hvad är t. ex. hårdare som språk, knaggligare som vers och bristfälligare som rim än detta återgifvande af den bekanta inskriften öfver helvetets port?

»Jag leder in till staden, plågohäktet,
Jag leder in till evigt kval och ve,
Jag leder in till det förspillda släktet:
Rättvisa dref min Höge Skapare:

Allmakt och Allvishet och Kärlek bara,
Den första kärleken, mig skapade.
Ej före mig fanns något skapadt vara,
Som ej är evigt; evigt varar jag.
I, som inträden, låten hoppet fara!»

Redan första raden är föga lyckad; »staden» utan adjektiv är alldeles opassande; Dante sade *la città dolente*, och Molbech har »Staden fuld af Jammer»; om »plågohäkte» öfver hufvud kan sägas, så bör det åtminstone ej användas om ett rum med så ofantliga dimensioner som Dantes helvete; för Dante är idéen om fängelse alldeles främmande. Det »förspillda» i stället för det fördömda släktet är för svagt (Molbech »fortabte»). Ordet »bara» är ett stötande nödrim, och införandet af den filosofiska termen »ett skapadt vara» i stället för originalets enkla *cose create* är ett stort stilistiskt missgrepp. Alldeles oriktiga äro dessa oupphörligt återkommande rim med obetonade eller svagbetonade ändelser, hvarpå *ve* — Skapa*re* — skapa*de* äro ett exempel.

Strax efter det anförda stället följa verserna:

»Jag denna inskrift såg med svarta drag
Stå öfver en portal och for tillbaka.»

Här är »for tillbaka» något af öfversättaren tillagdt; en ej oväsentlig handling, som Dante aldrig tänkt sig.

Likaså läses några verser längre ned:

»Det är de usla själar — svartes mig —
Som lefvat utan skam och utan heder,
Det lumpna folk, som varit allt för sig;»

hvari hela den sista versen är öfversättarens eget påfund, utan den minsta motsvarighet i originalet. En sådan kritik kan fortsättas hela verket igenom.

Den, som företar ett svårt arbete, som andra tvifla om att kunna gå i land med, är värd all heder för sitt mod, och så långt han lyckas, förtjänar han dubbel tack och ära. Men man får därför ej vara blind för bristerna och tro, att arbetet en gång för alla är gjordt; vi måste tvärtom hafva klart för oss, att det ännu återstår för den svenska litteraturen att med sig införlifva Dantes stora verk, ett företag till hvars utförande Lovéns öfversättning, såväl som flera utländska, alltid skall lämna väsentlig hjälp.

Dantes mindre verk finnas till största delen öfversatta till tyska, engelska, franska, men intet af dem har öfverflyttats till skandinaviskt språk.

II.

Dante föddes i Florens 1265. Därom råder icke numera allvarsamt tvifvel, i det att det enstämmigt uppgifves, direkt eller indirekt, af de äldsta biograferna och med säkerhet kan framställas ur åtskilliga Dantes egna uttalanden och ur dokument från hans egen tid.

Födelsemånaden var maj; det veta vi af hvad Dante själf under sin sista sjukdom berättat för en god vän, som i sin ordning förtalt det för Boccaccio. En astronomisk sammanställning af Dante (Par. XXII, 112) för till det resultatet, att han ej kunnat vara född före den 18 i nämnda månad; således låg hans födelsedag mellan den 18—31 maj 1265; närmare kan ej bestämmas.

Dantes släkt kan följas några led upp i tiden. Att gå tillbaka så långt som till en gammal berömd romarsläkt är att låta sig ledas af lösa förmodanden, hvilka dock Dante själf varit benägen att dela (Par. XVI, 5, 6). Tillförlitliga uppgifter föreligga först i hvad Dante säger om sin farfars farfar, Cacciaguida. Han införes i Paradisets XV sång och säger bland annat:

I Florens' Battistér begöts mitt änne
I dopet: Cacciaguida blef mitt namn.
Moront och Eliseo voro tvenne
Helbröder till mig. Jag i Podaln fann
Min maka: du bär tillnamn[1] efter henne.
Jag kejsar Konrad följde sen, och han
Belönte mig med ridderskapets ära,
Då jag med djärfva dåd hans ynnest vann.
Med honom drog jag mot den falska lära,
Hvars anhangsskaror för er påfves brott
Besitta land, som äro eder kära.
Där blef jag af det hedna folket brådt
Från falska världen skild, från onda tiden.

Häraf framgår, att Cacciaguida döptes i, med andra ord härstammade från, Florens; att han var gift från Podalen, förmodligen från Ferrara, med en Aligliiero, (Aldighieri, Allaghieri); att han gjorde fälttåg under kejsar Konrad III och därunder adlades, men stupade i korståget mot saracenerna (1147).

Tack vare behållna dokument känna vi de genealogiska mellanlänkarne mellan Cacciaguida och Dante. Den förre hade med donna Aldighiera en son, som fick namnet Aldighiero; denne hade en son Bellincione, hvilken i sin ordning hade en son, åt hvilken han gaf familjenamnet Aldighiero; det var Dantes fader. Om vi anticipera några släkten som sedan komma, få vi följande tafla öfver Dantes förfäder och efterkommande:

---

[1] Näml. Alighieri.

Cacciaguida † 1147, g. m. Aldighiera

Aldighiero, † efter 1201 — Preitenitto

Bellincione — Bonareddita

Aldighiero, g. m. 1 Bella (af obekant släkt), 2 Lapa di Chiarissimo Cialuffi — Gherardo — Brunetto — Cione

Dante † 1321, g. m. Gemma Donati — Francesco — Tana, g. m. Lapo Riccomanni — dotter, g. m. Leone Poggi

Pietro † 1364, g. m. Jacopa di Dolcetto dei Salerni — Jacopo — Antonia — Beatrice, nunna

5 döttrar — Dante — 1 son

Leonardo

Pietro † 1510

Dante

Pietro, g. m. Teodora Frisoni — 2 söner

Ginevra, g. 1549 m. grefve Antoni Sarego di Verona, hvars afkomlingar lefva än i dag.

Ingen Alighieri mellan Cacciaguida och Dante har utmärkt sig på något vis. Det finnes till och med skäl att antaga, att familjens anseende och betydelse sjunkit något sedan stamfaderns dagar. Därpå tyda flera omständigheter. Cacciaguida är den ende, om hvilken Dante själf har något berömmande att säga eller öfver hufvud talar. Om Dantes fader säger Boccaccio, som annars var en sådan blomstermålare, endast, att han skulle blifva mera berömd genom sin afkomma än genom sig själf. En af Dantes vänner, Forese Donati, har till och med vågat säga i en sonett till Dante: »Din nedrighet och feghet visa dig som son af Alighiero».

Mindre betyder ju, att Dantes far tog sina båda hustrur ur oansenliga familjer. Alls ingenting betyder den omständighet, hvaraf man gjort ett viktigt nummer, att nämligen Dante föddes i Florens 1265 af en gelfisk familj på en tid, då gelferna voro landsförvista ur staden. Dels kunde ju i allt fall donna Aldighiero ha blifvit kvar; dels kunde Aldighiero ha hört till de »ej misstänkta gelfer», som Villani säger fingo stanna. Lika litet betydande är följande omständighet, hvarmed man velat visa den Alighieriska släktens ringhet. Författningen af 1293 uteständgde adeln och de store från prioratet, och likväl blir Dante prior 1300. Men det är att märka, dels att en förnäm man kunde assimilera sig med folket genom att inskrifva sig i ett yrke, såsom Dante verkligen gjorde 1295, dels att lagen ej gällde »vissa bland de store, som voro köpmän och bra folk».

Hvad nu särskildt Dantes adelskap beträffar, står det fast därigenom, att några i hans släkt tituleras *dominus,* att andra voro inskrifna i de förnämligaste yrkena, att Dante själf för adelsmannens lif, ger sig ut för ädling, och till och med kallas *nobile* i urkunden om beskickningen till San Gemignano (1299).

Hela denna fråga om förfädrens större eller mindre ära betyder ju i och för sig ej mycket — en hvar har dock blott sin —; men den har sedan äldsta tider blifvit så mycket behandlad, och den står i så nära sammanhang med viktigare omständigheter i Dantes lif, att den fordrat en kortare utredning.

Det var med Bella, som Aldighiero hade den son, som fick namnet Dante, troligen familjär förkortning för Durante, d. v. s. »Den oförgänglige», liksom Benedetto förkortades till Betto, Giovanni till Gianni, Benvenuto till Buto o. s. v. Man har länge ansett Bella för Aldighieros senare hustru; men nyare forskningar hafva visat, att hon var den första och Lapa den andra. Syskon eller halfsyskon hade Dante trenne, två systrar och brodern Francesco.

Såväl Dantes fader som moder dogo i hans späda år, under det hans styfmoder lefde åtminstone till 1332. Han kom därför ej i hemmet i åtnjutande af faderlig ledning, och måhända ej heller af den ömmaste moderliga vård; och enligt Leonardo Brunis uppgift var det egentligen släktingar och Brunetto Latini, som åtogo sig hans uppfostran. Man tycker sig också hos den mogne mannen återfinna en tidig vana att gå egna vägar, att tänka för sig själf och att lita till egen kraft. Under det han aldrig talar om sitt hem, måhända af en viss diskretion, har han åt Brunetto ägnat den oförgängliga tacksamhetsgärd, som finnes i XV sången af Helvetet:

Jag bär, fast nu med sorg, i hjärtats grund
Af eder kära fadersbild ett minne,
Då I mig visten mången lärostund
I jordens lif, hur evighet vi vinne.
Min tunga vittna skall mitt hela lif,
Hvad tacksamhet där bor än i mitt sinne.

Brunetto var en man, som stod på höjden af sin tids bildning. Han var lärd och måste således enligt den tidens uppfattning också vara skald, ehuru gudagnistan alldeles fattas honom; han var tillika en ansedd politiker och en genom vida resor erfaren man. Ingen kunde sålunda vara bättre skickad än han att utbilda en ung, rik begåfning. Visserligen var han under Dantes tidigaste barndom förvist från Florens och sedan strängt anlitad i allmänna värf; men detta utesluter icke, såsom en skeptisk kritik velat häfda, att han mycket nära kunnat taga sig an den unge Dante.

I öfrigt hafva vi ytterst knappa meddelanden om Dantes barndom och ungdom, till hans adertonde år. »Han hängaf sig ej åt lekar och lättja, utan ägnade hela sin barndom åt lärda studier», säger Boccaccio. »Han studerade ej blott litteratur, utan alla andra vetenskaper och konster; han underlät intet, som bidrager att utbilda en förträfflig man, ehuru han icke slöt sig inne och drog sig från världen; utan under umgänge med jämnåriga blef han öfvad och duktig i alla ungdomens idrotter», säger Leonardo Bruni. Själf har han i sitt förstlingsarbete, Nytt Lif, på ett ställe förklarat, »att han af sig själf lärt sig göra vers», och han visar sig, då han vid 18 års ålder börjar dikta till Beatrices ära, förtrogen med den äldre och samtida poesien.

Om ingenting mera är berättadt från äldsta tid om Dantes uppfostran och gosseår, är det där-

för, att de i det stora hela liknade andras. Men en sen eftervärld, som ej har bilden af den tidens lif för sina ögon, måste söka göra sig reda för i hvilka förhållanden man då lefde, för att förstå hvad som gaf Dante hans första bestämmande intryck, hvad som satte den allmänna prägeln på hans karakter och lade grunden till hans egenarter.

* * *

Om man från våra fredliga tider och från vår kallblodiga, lugna Nord kastar en blick på medeltidens Italien, skall man tro sig förflyttad till en annan värld. Allt var i sjudande. Alla krigade mot alla; inga samhällsförhållanden voro fasta; lif och egendom hängde på en tråd. Det var också stora krafter, som bröto sig mot hvarandra. Det var stormansväldet, som representerades af den tyske kejsaren och af hans mer eller mindre självständige vasaller, till större delen ur de ridderliga, äfventyrsälskande germanska inkräktareätterna. Det var de praktiska, fredliga yrkena, som utöfvades hufvudsakligen af romarfolkets ättlingar, numera utgörande en oridderlig, men egoistisk och slugt politiserande borgarklass. Det var hierarkien, som företräddes af påfvemakten och som ville upphäfva sig till mänsklighetens ej blott andliga, utan äfven världsliga förmyndare.

De två sista makterna slogo sig tillhopa mot den första. Striden började i Norditalien och afgjordes där tills vidare genom kejsar Fredrik Barba-

rossas nederlag vid Legnano 1176. I följande århundrade upptogs kampen i Toskana. Dittills hade denna provins varit jämförelsevis lugn. Till 1115 var den ett län under den tyska kejsarkronan; detta år dog emellertid den sista länsinnehafvaren, grefvinnan Matilda, och under striderna om arfvet efter henne hade de större toskanska kommunerna förklarat sig för fristater. Därvid uppstodo de i historien berömda republikerna Florens, Pisa, Lucca, Siena, Arezzo.

Florens styrdes till en början af sina ursprungliga kommunalmyndigheter, d. v. s. sina fyra eller sex konsuler, vid hvilkas sida sattes ett hundramannaråd. Dessa myndigheter voro emellertid ingenting annat än delegerade för aristokratien; och den *podestà* eller borgmästare, som tillkom 1207, var knappt annat än domare. Af regeringen stäfjades således ej adelns öfvermod och maktmissbruk. Adelsmännen sutto på sina fasta borgar och öfvade rof och plundring mot vägfarande, köpmän och jordbrukare, och förde dess emellan krig inbördes. Det blef därför en lifsfråga för borgerskapet att sätta någon damm för detta oefterrättlighetstillstånd. Och i samma mån dess industri och handel växte, i samma mån steg intresset att få dem skyddade och förmågan att skaffa dem skydd. Så fördes en långsam och oafbruten strid mellan de två samhällsklasserna, af hvilka borgerskapet höjde och stärkte sig mer och mer, adeln sjönk och försvagades undan för undan. Flertalet af de befästade

borgarne nedrefvos och de stråtröfvande borgherrarne tvungos att bosätta sig i Florens. Därmed fick man visserligen mera lugn utom stadsmurarne och en skarpare utkik öfver de orolige store; men man utrotade ej fejderna, utan flyttade dem endast in på stadsgatorna. Hundratals enskilda fästningstorn vittnade nu där om det tillstånd, som förr rådt på landet; och med tiden blef det mot dessa fästningar, som lagar och folkdomar måste vända sig. En rättrådig man som Giovanni Villani klagar oupphörligt öfver dessa inbördes strider. Så här skrifver han t. ex. under året 1177: »Detta samma år började i Florens osämja och så häftigt krig medborgarne emellan, att det aldrig varit så förr; och det var för den myckna rikedomen och lugnet (!) i förening med den högmodiga otacksamheten.... Och kriget var så vildt och häftigt, att nästan hvar eller hvarannan dag medborgarne stredo mot hvarandra på flere ställen i staden, den ene grannen med den andre, allt eftersom partien bodde och hade befästat tornen, som funnos många och voro delvis 100 till 120 alnar höga.... Och denna pestilens räckte öfver två år, så att mycket folk dog och mycken skada tillfogades staden». Och oupphörligen återkomma sådana skildringar. Stridbarheten och splittringen var så djupgående, att de fiendtliga partien hade olika samlingslokaler, olika promenadplatser, olikfärgade kläder, olika byggnadsstilar, olika sätt att skära äpplen och lök och öfver hufvud allt olika, som kunde vara på två sätt.

Det var i dessa sedan länge pågående kommunalstridigheter som de politiska elementen indrogos. Nu förenade sig borgerskapet med påfvemakten, hvars ekonomiska angelägenheter det sedan länge skött, mot kejsaren och hans anhängare, den gamla adeln. Från år 1215 infördes också partinamnen gibelliner och gelfer, som således nu fingo täcka ej blott imperialister och påfvevänner utan äfven adelsvänner och demokrater.

I trots af detta vilda lif togo industrien och handeln ett utomordentligt uppsving. Stor rikedom och makt samlades på åtskilliga borgares händer; och om den gode Villani allt emellanåt beskärmar sig öfver sina landsmäns stridslystnad, konstaterar han lika ofta med välbehag, huru de tilltogo i välmåga. Det uppstod ett nytt slags adel, som sökte ställa sig vid sidan af den gamla aristokratien och väl också lyckades inom en eller annan generation, då guldstyckena hopat sig i nog stor mängd. För dessa uppkomlingar hade Dante, hvars adelskap åtminstone gick upp till farfars farfar, ett suveränt förakt. Man har iakttagit, att flertalet af de florentinare, som Dante sedermera brännmärker bland helvetets inbyggare, tillhör de nya adelssläkterna, under det att flertalet af dem, som Komedien förhärligar, är af gammal adel.

De segrar, borgarståndet eller gelferna ej kunde vinna med vapen i hand, förskaffade de sig på lagstiftningsväg, i det de öfverförde Florens' författning allt mer och mer från aristokrati till demo-

krati. De borgerliga yrkena, som 1266 hade gifvit sig en fast organisation, samlade genom författningen af 1282 nästan all makt hos yrkesföreståndarne eller *priorerna*. En riktig revolution var den författning, som 1293 under namnet »rättvisans förordningar» infördes af en mäktig man af folkpartiet Giano della Bella. »Då detta år», berättar Villani, »Florens var i alla afseenden i mäktigt och lyckligt läge och dess medborgare i stor rikedom, men icke i synnerlig endräkt, emedan rikedomen och öfverflödet under fred naturligen alstrar högmod och omstörtningslusta, voro medborgarne afundsjuke och högmodige mot hvarandra, och många mord och strider och oförrätter begingos af den ene mot den andre, och i synnerhet af de adelsmän, som kallades store och mäktige, mot folkets män och de svage». Därför stiftades stränga lagar mot desse store, som utestängdes från prioratet och andra förtroendeposter samt hotades med stränga straff, om de öfverbevisades om förbrytelser, o. s. v.; under det folket till sitt försvar skaffade sig ett slags folktribun eller *gonfaloniere*. Man må dock ej föreställa sig, att härmed de stores inflytande var slut eller att alla stridigheter voro omöjliggjorda; adeln sökte tvärtom från denna stund att reagera dess kraftigare.

Författningsändringar af alla slag fortgå emellertid alltjämt och leda slutligen till ett så inveckladt statsmaskineri och ett sådant kaos i förvaltningen, att det är underligt, om myndigheterna själfva hade reda på hvad som var lag och rätt.

Vid slutet af XIII århundradet var det sålunda nödvändigt i hvilken obetydlig fråga som helst att vända sig till sex myndigheter i tur och ordning: priorerna, hundramannarådet, kapitanens allmänna och enskilda råd och podestàns allmänna och enskilda råd. Dessutom skulle viktiga saker underställas folkförsamlingen, de inemot 2,000 medborgare, som voro immatrikulerade i yrkena och »goda gelfer» öfver 30 år. Och alla dessa förhandlingar voro omgärdade af subtila formaliteter, som tyckas ensamma hafva bort kväfva allt offentligt lif. Dante har brännmärkt florentinarnes lagstiftningsmani i Skärseldens VI sång:

Aten och Sparta visa lagar skrifvit,
Och deras statskonst namn och ära vann,
Men deras klokhet vida efter blifvit
För din, som ständigt nya lagar spann,
Så att hvad bud du i oktober gjorde
Ej ens till midten af november hann.
Hur många gånger, som du minnas torde,
Du skiftat tjänster, mynt och sed och lag,
Och efter samhällslugn du aldrig sporde.

Emellertid var dock denna författning, hvilka brister den än hade, bättre än det föregående adelsförtrycket, och den förmådde någorlunda skydda gelfernas industriella och merkantila sysselsättningar. Också betraktades Florens af grannarne som en mönsterstat och såsom en förebild af politisk vishet.

Men aldrig har historien tydligare visat, i hvilken grad demokratien kan vara en förtryckets statsform. Att adeln trycktes, så långt möjligt var,

faller af sig själf. Nedåt var åter hvar och en herre öfver sin stackare. Yllefabrikanterna föraktade och tryckte slaktarne; slaktarne misshandlade kötthandlarne; alla kvalde de stackars landtmännen. Låtom oss se ett par exempel på huru desse behandlades. Spannmålspriset för året bestämdes på följande sätt. Hvarje 3 februari gingo därtill särskildt förordnade ämbetsmän upp i ett kyrktorn och blickade ut öfver campagnan. Såg den grön och lofvande ut, sattes sädespriset lågt; var vintern bister och fälten grå, bestämdes prisen högre — att gälla till nästa 3 februari. Ett annat exempel. Florens var, liksom grannstaterna, ytterligt protektionistiskt. Där funnos importtullar, inför hvilka våra äro ömkliga styfrar; och där funnos höga exporttullar för alla lifsförnödenheter och nödvändighetsartiklar. Om nu landtbrukaren på sommarn måste föra sin boskap från det florentinska områdets magra och förbrända jord öfver på en grannstats område, måste han betala dryg tull vid utgåendet, ty ingen visste, om ej boskapen komme att säljas under bortovaron; och han måste likaså betala dryg tull vid öfverskridandet af den främmande marken. När sedan boskapen återfördes till sina gamla vinterkvarter, måste samma dubbla tullumgälder erläggas.

Till och med ämbetsmännen voro hållna i strama tyglar. Priorerna måste bo och äta tillsammans i priorernas palats; de fingo ej tala med någon utom i regeringsangelägenheter och då alltid i stor

församling, som kunde öfvervaka dem. Att få permission för att gå hem och närvara vid någon viktig familjeangelägenhet var ytterst svårt.

Nog var således den tid, i hvilken Dantes ungdom föll, tillräckligt upprörd för att hålla blodet i svallning på en lidelsefull natur, och nog kunde hatets och hämndens känslor läras redan af den unga barnasjälen. Omkring sig hade Dante en krets af begåfvade kamrater, såsom Guido Cavalcanti, Forese Donati, Lapo Gianni och många andra, som utan tvifvel redan reflekterade öfver dagshändelserna, om ock de flesta af dem ännu voro för unga att taga del i dem. Vi kunna lätt föreställa oss dem i sina kamratlag dryfta hvad de sågo och hörde omkring sig och, lika studenter i ett Quartier latin, jubla sitt bifall åt det ena partiet och skrika sitt pereat åt det andra. Framdeles skall också Dante en dag fälla domen öfver det politiska eländet i sitt fädernesland, då han i Skärseldens VI sång låter skalden Sordel från Mantua ljunga fram följande straffpredikan.

Till Italien:

Uti ditt sköte stannar krig ej af,
Och äfven de hvarandra ännu gnaga,
Som slutas in af samma mur och graf.
Låt blicken öfver fält och stränder jaga,
Och skåda se'n i eget hjärta in;
Kan fred du någonstädes iakttaga?

Därpå till den overksamme kejsaren:

Du slöe! kom Montecchierne att se,
Monalder, Filippescher, Cappelletter,

I sorg för hvad ren skett och hvad skall ske.
Du grymme! kom, se hvilka oförrätter
De dina lida, väntande på dig.
Se tryggheten på Santafiores slätter!
Kom, se ditt Roma, som beklagar sig;
En ensam änka, dag och natt det gråter:
»O du min Cesar, tillhör du ej mig?»
Kom, se, hur folket älskar och förlåter,
Och kom, om du ej röres af vårt ve,
Att höra, skamhöljd, hur ditt rykte låter.
O högste Jupiter, som spott och spe
På korset led för oss och sedan döden,
Vill din rättvisa blick ej till oss se?
Dock kanske till vår räddning denna nöden
Bestämts i djupet af din nåd, dit ner
En blick ej trängt att speja dina öden?
Ty landet sina städer fyllda ser
Utaf tyranner, och hvar bonde, bara
Han följe får, blir en Marcellus mer.

Slutligen till Florens följande ironiska tillrop:

Dig Florens rör ej detta; du kan vara
Med detta utfall mycket väl till freds,
Tack vare dina barn, som vist förfara.
Rättvisans pilar mången har till reds,
Som dröjer att dem från sin båge jaga;
Men ditt folk bär dem på sin tungas spets.
Från ämbeten sig många undandraga,
Men ditt folk står af tjänstenit ej still.
Det ropar ifrigt: »Jag vill bördan draga».
Så gläd dig då, ty du har skäl därtill,
Ty du är rik, har visdomen och friden.

* * *

I det sociala lifvet var ekonomien det förhärskande intresset. De gamle romarne voro starkt ekonomiskt anlagda och hade ett mycket utveckladt sinne för förvärf. Detta rasdrag har gått i arf åtminstone på ett par af dotternationerna, den italienska och den franska. I medeltiden ansågs florentinaren för särdeles »smart» i affärer; »den som ej är rik, är en åsna», sade han.

De mest inkomstbringande yrkena voro naturligtvis de anseddaste; det var framför allt yllefabrikationen, *Calimala*, hvilken sysselsatte inemot en tredjedel af Florens' befolkning och inbragte ungefär en tredjedel af dess inkomster; det var vidare annan tyg- och sidenfabrikation. Ej blott affärsskicklighet utan äfven den florentinarne medfödda smaken, känd och erkänd i hela världen, möjliggjorde för dem tillverkningen af varor, som vunno beundran och marknad i hela Europa och i den fjärran Östern. Därigenom samlades så betydande förmögenheter, att Florens blef världens förnämsta penningmarknad med utbildadt bank- och växelväsen, med hausse- och baisse-spekulationer och alla avancerade yttringar af ett stort finanslif. Från början af XIII århundradet bildade sig bolag, som nära motsvarade våra kommanditbolag, och i följande århundrade voro de florentinska bankhusen ej färre än åttio, bland hvilka staten själf var det största och dref de mest omfattande, kanske ock de mest vågade affärerna. Florens' förmögenhet var på den tiden större än hela konungariket Englands.

Utom de penningsamlande yrkena, var det endast ett stånd, som åtnjöt något anseende, nämligen juristerna. Genom det invecklade statsmaskineriet och de ständiga rättstvisterna blefvo de alltför oumbärliga för att man skulle våga ringakta dem. Läkarne stodo också någorlunda högt på samhällets rangskala, men ej så presterna. De fattiga bland dem föraktades för sin ringhet och behandlades som drängar; de rika förspillde sitt anseende genom sin världslighet, sin vällefnad och sin osedlighet.

Med religiositeten stod det därför ganska illa. Gelferna, som voro påfvestolens bankirer, anlade ju visserligen till det yttre en slags skenkristendom, för att ej stöta sig med sin bäste kund; men i själ och hjärta voro de vanligtvis indifferenta eller fritänkare eller vidskepligt vantrogne Gibellinerna åter drefvos af sina motståndares hycklade religiositet till öppet fritänkeri — det måste vara kontrast i allt. Deras hufvudman, Farinata degli Uberti, var öppen gudsförnekare och förklarade med Epikuros, att det icke finnes någon annan sällhet än den jordiska. Cavalcante Cavalcanti och hans son Guido, hvilken var Dantes intimaste vän, omfattade samma läror och gjorde ingen hemlighet af sin hedniska tro, att själen förintas med kroppen och att människans död är ett djurs.

Irreligiositeten var äfven en följd af den starka riktningen åt det materiella, den hufvudstadsflärd och arroganta ton, som med anseende och rikedom

fått insteg i Florens, och utan tvifvel också af en viss ärfd och traditionel böjelse för kritik och sarkasm. Den gjorde sig därför mest gällande i de högre samhällslagren, desto hellre som den där sammanträffade, såsom hos Farinata degli Uberti och de båda Cavalcanti, med studier af antikens författare, hvilka ej äro ägnade att befästa i den kristna tron. »De som läsa mycket, tro litet», säger längre fram en författare.

Annorlunda såg det ut i de obildades hjärtan. Där härskade ej otron; där fanns kanske till och med mycken religiositet, om man mäter med ett kvantitativt mått. Men denna religiositet var gemenligen vantro och vidskepelse. Svartkonst och trollkarlar hade stor makt öfver sinnena. Vid minsta buller en mörk natt besvor man djäfvulen med vigvattensstänkning och psalmsång. En gumma, som skall ut och söka sin förlorade katt, tänder först vaxljus framför Madonnans bild; det måste hjälpa. Innan man förtär svinkött, måste man korsa sig andäktigt, ty svinen stodo under den helige Antonii särskilda beskydd, och man var rädd att stöta sig med den mäktige patronen. Den mördare, som åt en tallrik soppa på den mördades döda kropp, ansåg sig omöjligen kunna falla i rättvisans händer.

I en sådan jordmån kunde icke de religiösa rörelser, som både norr och söder om Florens satte sinnena i så häftig svallning, få riktigt fäste. I synnerhet var Toskanas södra grannland Umbrien

starkt upprördt. Där hände sig i början af 1209, att en rik köpmans son, Franciskus af Assisi, blef omvänd från sitt dittills flärdfulla och lättsinniga lif. Han gick ut och predikade; han vårdade sjuka och gjorde alla slags kärleksverk; han gjorde sig till den fattigaste och mest utblottade af alla människor; han sökte med ett ord att lefva så, som Jesus lefvat. Hans fromhet, kärleksfullhet och heliga hänförelse grepo alla, och ej få voro de, som slöto sig till honom och med honom bildade franciskanernas eller tiggarmunkarnes orden.

Efter åtskilliga andra vidt utgrenade, men snart öfvergående exstatiska rörelser inföll just i Dantes barndom en ny betydelsefull omvändelsehistoria. Jacopone från Todi, en umbrisk småstad, blef så häftigt gripen af sin sköna hustrus död (1268), att han från fin världsman förvandlades till den fullständigaste världsföraktare och hängaf sig åt de strängaste späkningar och all slags andlig och lekamlig förödmjukelse. Han stiftade visserligen intet brödraskap och fick inga direkta efterföljare, men han ansågs af folket som helig och verkade vida genom sin religiösa diktning.

Under samma trettonde århundrade uppstår i Norditalien en stark religiös väckelse, som hufvudsakligen tar sig uttryck i en straffpredikande, skräckinjagande litteratur. Uguccione från Lodi, Fra Giacomino från Verona, Pietro di Barsegapè och Fra Bonvesin da Riva, båda från Milano, beteckna lika många om människornas uselhet och

helvetets kval dundrande predikanter från midten och slutet af 1200-talet.

Dessa yttringar vare sig af hänfördhet eller själavånda tyckas icke hafva trängt sig på florentinarnes sinnen. Det är betecknande, att om de idéer och män, som här nämnts, ej ett ord förekommer hos Dante, utom om den helige Franciskus af Assisi. Han har utöfvat ett desto afgjordare inflytande på Dante, i det han ingifvit honom sin religiositet och hela sin världsåskådning. Sin djupa beundran och tacksamhet härför har Dante uttryckt i Paradisets XI sång, där en änglastämma förkunnar den helige Franciskus' lof.

I praktiskt afseende gjorde sig emellertid religionens bud vackert gällande genom inrättande af sjukhus och välgörenhetsanstalter. Donationsbrefven till sådana stiftelser äro talrika, och bland andra, som bevarats, är ett (af 1288) från Folco Portinari, fader till den af Dante älskade Beatrice.

På familjelifvet får man ej ställa höga fordringar; familjelycka hör öfver hufvud ej till tidsåldern. Det berodde dels på de i allmänhet råa sederna, dels på sättet för äktenskapens ingående och kvinnans tryckta ställning. Ett giftermål uppgjordes som en affär. Det öfverenskoms t. ex. tvenne fäder emellan, att deras ekonomiska eller politiska intressen borde tillgodoses genom en förening af familjerna. Sagdt och gjordt: kort efteråt leddes ett ungt par, som kanske aldrig sett hvarandra, till altaret och sammanvigdes. Hustrun var

så långt ifrån mannen likställd, att hon behandlades som en handelsvara eller ett omyndigt barn. »God kvinna eller dålig kvinna skall skötas med käppen», sade ett ordspråk.

Likväl synes ännu under Dantes barndom ärbarhet och enkelhet hafva varit rådande i hemmen. Villani säger under år 1273, att florentinarne och florentinskorna lefde sobert och billigt och klädde sig i grofva och enkla kläder utan prydnader, så att den förnämsta fru bar en snäf kjortel af groft skarlakanstyg, fasthållen af en lädergördel och betäckt med en pelsbrämad kappa, »hvilket anstod deras ärbara och trogna lefnadssätt». Men förhållandena skulle snart blifva ändrade, ända därhän att Dante i Skärseldens XXIII sång utgjuter sin vrede öfver florentinskornas sedeförderf och att lagar måste stiftas mot deras flärd och lyx. Det var rikedomens skuld, säger Villani; men väl ock ödets vanliga hämnd på männens tyranni och ringaktning.

Huruvida männen lefde utsväfvande, bry sig krönikörerna ej om att berätta. Det väckte väl ingens förvåning. Men man kan sluta sig därtill, då man med Dante genomgår helvetets VII och VIII kretsar och skärseldens VII, där en mängd florentinare straffas för onaturliga laster. För öfrigt har Dante själf, som vi sedermera skola få se, af Boccaccio och andra beskyllts för en viss svaghet i denna moralparagraf.

Måttlighet i mat har alltid varit en italiensk

dygd, som äfven utmärkte det XIII århundradets florentinare. Brott däremot ansågos så svåra, att Dante i VI sången af Helvetet låter fråssarne försmäkta i evig fördömelse under ohyggliga kval. I hvardagslag nöjde man sig med två lätta rätter; kött serverades endast om söndagen. Men gällde det att representera staten eller kommunen genom offentliga fester, ansågos måttlighetens lagar kunna öfverskridas huru långt som helst. Nykterheten var ej en lika allmän dygd; det berodde väl till någon del på den ojämförligt större tillgången i Toskana på vinberg än på ängar för uppfödande af slaktdjur. Det berättas ej sällan om häftiga scener i hemmet, då mannen kommit hem rusig, om blodsdåd och trätor vid gästabud, om dumma skämt på gatorna, såsom portars aflyftande eller inslående, skräniga processioner o. d., allt under rusets inflytande.

Florentinarne voro för öfrigt inga asketer. De voro tvärt om midt under de ständiga striderna och revolutionerna mycket glada åt lifvet och gingo systematiskt till väga för dess njutande. De bildade nämligen, liksom äfven invånarne i andra italienska städer, klubbar, »falkarnes klubb», »hjortarnes klubb», »runda bordets klubb», o. s. v., hvilka hade till uppgift att förströ sina medlemmar. Särskildt var firandet af 1:sta maj och midsommaren ståtligt. Om en midsommarfest 1283 berättar Villani: »Ett ädelt och rikt sällskap bildades af mer än tusen personer, som alla klädde sig i hvita

kläder och ställde sig under en anförare, »kärlekens herre» kallad. Detta sällskap sysselsatte sig icke med något annat än lekar och nöjen och dans, under det annat hedervärdt folk tågade genom staden med trumpeter och andra instrument och under mycket glam och munterhet anställde stora gästabud. Denna fest varade nära två månader och var den finaste och berömdaste, som någonsin firats i Florens och Toskana».

Dock voro i allmänhet de materiella resurserna små. Komfort och godt utrymme kunde endast några af de gamla adelsfamiljerna erbjuda, hvilka bebodde stora palats. I öfrigt var lefnadssättet primitivt och boningshusen merendels små, oansenliga och efter vårt begrepp mycket otrefliga kojor. De hade vanligtvis blott en våning med tre rum. För en större familj räckte naturligtvis ej ett sådant hus till; man skaffade sig då ett eller flere i närheten. Detta vållar stor svårighet att säkert bestämma, hvilket hus som var Dantes födelsehus, då hans far antagligen ägde två. Emellertid betecknas nu officielt genom en anslagstafla ett hus vid Via S. Martino såsom det sannskyldiga Casa di Dante.

Husens byggnad och inredning voro ytterst enkla. Halm eller bräder utgjorde taket; fönster ersattes af gluggar med oljadt lärft, hvilka ej släppte in mycket ljus. Detta fick man hufvudsakligen genom den enda, till gatan ledande dörren, som hölls öppen. Men om den insläppte ljus och

luft, så utestängde den ej heller det på gatan hopade dammet och afskrädet, som yrde upp vid hvarje vindpust, ej ens de fritt omkringvandrande svinkreaturen. En sådan syn som en batalj mellan ett boningshus' rättmätige innehafvare och en inkräktande svinflock kunde man få se alla dagar.

Inredningen af ett vanligt florentinerhus bestod af ett stort bord, ett stort skåp, vanligen ingående i hustruns utstyrsel, och några bänkar och sängar af trä. Alla åto ur samma fat, naturligtvis med fingrarna — det gjorde ju också Ludvig XIV och Gustaf III — och drucko ur samma glas. Skurning och sopning förekommo högst en gång i veckan; dess emellan kastade man undan under sängen allt slags skräp och affall, fruktskal och hönsben, kålstjälkar och afflådda skinn.

* * *

Den vetenskapliga bildningen i Florens stod i Dantes uppväxtår ej synnerligen högt. Om den kort efteråt fick ett kraftigt uppsving, berodde det i ej ringa mån på Dantes eget inflytande. Den praktiska, affärsmässiga tonen var alltför bestämdt förhärskande, för att vetenskapliga idrotter skulle vinna större uppmuntran. Ej förr än 1348 skaffade sig florentinarne något, som liknade ett universitet; före den tiden begaf man sig till Bologna, om man ville drifva högre studier, hvilket var sällsynt. En viss allmänbildning besatt dock hvarje borgare med

något anseende. Skolorna gåfvo undervisning i grammatik, d. v. s. latin, aritmetik och geometri, eller hvad som sedan romarnes dagar kallats trivium. Dessutom var astronomi på en tid, då ej ur och almanackor upplyste om timmarnes och årstidernas gång, ett ämne af största praktiska betydelse och utan tvifvel föremål för allmänt studium. En högre kurs, de gamles quadrivium, för dem, som hade särskild lust därför eller nytta däraf, omfattade musik, astronomi, dialektik och retorik. Affärsförbindelser och resor medförde för mången nödvändighet att lära främmande språk, hufvudsakligen franska, ty till Frankrike (Champagne) ställdes de flesta affärsresorna.

Åt skönlitterära sysselsättningar åter låg tidens smak, och särskildt florentinarnes håg. Väckelser därtill och uppmuntrande exempel kommo från flere håll. Den första utvecklingen af italiensk litteratur var som bekant den så kallade sicilianska skolans lyrik, som i första hälften af XIII århundradet uppblomstrade vid kejsar Fredrik II:s hof i Palermo. Denna lyrik var visserligen en temligen matt och monoton efterklang efter de redan utsjungna provensalska trubadurerna; men som en förstlingsperiod är den ej föraktlig, och den vann mycket bifall i synnerhet i Toskana, där den upptecknades och samlades i flere sångböcker. Snart blef man där också från afskrifvare originalförfattare, och då sånggudinnorna vid konung Manfreds död 1266 blefvo hemlösa i Syditalien, var det Bologna, Pisa,

Arezzo och Florens, som erbjödo dem nya hem. Härvid möttes inflytandet från södern med ett direkt inflytande från norr, från denna diktnings vagga, Sydfrankrike, hvarmed Toskana stod i liflig förbindelse. De mest framstående representanterna för denna mellanitalienska fortsättning af den provensalskt-sicilianska lyriken voro Guittone från Arezzo (f. i förra hälften af 1200-talet) och Guido Guinizelli från Bologna (f. omkr. 1240), båda reformatorer och skolchefer hvar på sitt sätt. Den förre införde moraliserande, lärdom och förkonstling i sin diktning, hvarigenom han blir torr, onaturlig och dunkel ända till meningslöshet och därför ådrar sig Dantes förebråelse att »sakna inspiration och uttrycka sig ohyfsadt så i ord som konstruktioner». Guittone och hans talrika efterföljare förlorade dock i anseende, då Guido, ursprungligen också en Guittonian, öfvergick till ett nytt manér, utmärkt af tydlighet, renhet och elegans i språket, omväxling i uttryck och bilder. Han grundlade därmed *il dolce stil nuovo,* »den sköna, nya stilen», som eröfrade det unga släktet, och Dante kallar honom »maximus Guido» och »en fader för alla dem, som någonsin diktade vackra kärlekssånger», och försäkrar, att så länge italienskt språk finnes, skola hans sköna dikter göra till och med hans handskrift kär. Det var denna art af litteratur, som företrädesvis sysselsatte Dantes samtida och inspirerade hans unga vänner och kamrater Guido Cavalcanti, Lapo Gianni, Dino Frescobaldi, Guido Orlandi, Gianni Alfani, Cino da Pistoja,

Folgore da San Gemignano, Chiaro Davanzati, för att endast nämna de mest kända.

Men det fanns äfven andra litteraturströmningar, som gingo genom den tidens Florens och ådrogo sig uppmärksamhet. Knappt var detta fallet, såsom vi förut sett, med den religiösa diktning, som utgick från Umbrien och Norditalien. Men det var fallet med den encyklopediska allegoriskt-didaktiska litteratur, som växte upp på grundvalen af fransmännens *Roman de la Rose*, en af medeltidens märkligaste och mest betydelsefulla böcker. Bland andra, som inspirerades af denna roman, var Dantes lärare Brunetto Latini, som skref det encyklopediska prosaverket *Li Tresors* eller *Skatten*, på franska, och visionsdikten *Il Tesoretto* eller *Den lilla skatten*, på italienska, verk, som trots sin torrhet fingo stor betydelse och äro bland föregångarne till Dantes Komedi, till den samtida Francesco da Barberinos tvenne stora dikter om skicklighet och kvinnouppfostran och till det stora allegoriska kvädet *La Intelligenza*.

Ännu en litteraturart kom från andra sidan Alperna och tjusade italienarne, ända därhän att Bolognas magistrat måste utfärda förbud (1288) mot dess föredragande på offentliga platser. Det var den franska hjältediktningen, som väckte sådan beundran. Den spreds såväl i original som i bearbetningar på en italianiserad franska af sångare, författare och afskrifvare. Dante visar sig ock fullkomligt känna Charlemagne, Roland, Artur och andra

franska hjältar och deras äfventyr. Vid sidan af denna lysande epik är italienarnes egen berättelselitteratur mycket tarflig. Det är öfversättningar och bearbetningar af i medeltiden gängse noveller eller legender om helige män, om riddare och konungar, från Bibeln, antiken, Orienten; eller det är mera lokala och privata krönikor eller skandalhistorier. I hela detta episka eller historiska stoff var Dante mycket bevandrad; men det trängde ock till de djupa lederna, och Dante säger (Paradiset XV, 124) på tal om florentinskorna i äldre tider:

En annan satt och talte vid sin slända
För sina barn om romarn, stolt och fri,
Om Fiesole och Troja det förbrända.

Slutligen fanns det naturligtvis i Florens som öfverallt annars, och till och med i synnerhet i Florens, en populär tillfällighetspoesi, i hvilken folket uttryckte sina känslor och omdömen angående dagens händelser. Dessa konstlösa, ofta lustiga, oftare bitande rimmerier citerades helst muntligen och blefvo sällan upptecknade. Men arten har ingått såsom beståndsdel i en och annan yrkesskalds satiriska lyrik, såsom hos Cene della Chitarra från Arezzo och Cecco Angiolieri från Siena, af hvilka den senare i tidigare år tillhörde Dantes vänkrets, men uteslöts därifrån, då hans lättsinne och elakhet ej mer aktade något heligt.

De sköna konsternas gyllene tidehvarf började randas i Florens ungefär samtidigt med Dantes lefnadsdag. Dessförinnan härskade i arkitekturen den

tunga romanska stilen, i måleriet den själlösa, om skolbarnskludd påminnande byzantinismen, ingendera förmögen att bereda någon högre konstnjutning eller väcka någon inspiration. Hvad en florentinare vid XIII århundradets midt kunde med något välbehag hvila blicken på var egentligen några kyrkor, och bland dem främst den åldriga katedralen San Giovanni, det nuvarande Battisteriet, som var Dante särskildt kärt (Helvetet XIX, 16—21). Skulpturen betydde dock mera i dem än arkitekturen. De förnämes palats voro mäktiga borgar med stundom ofantligt höga torn, men kunde icke förete någon skön anblick. Helt nära hade man dock äfven San Miniatos ståtliga Basilika och på andra sidan Fiesoles mera tunga katedral med sitt ansenliga klocktorn. I grannstäderna fanns ett eller annat ädlare byggnadsverk, framför allt katedralen i Pisa. Men i XIII århundradets senare hälft vaknar konsten i Toskana till nytt lif. I Florens påbörjas 1250 kyrkan Santa Trinità af Niccolò Pisano; samma år Santissima Annunziata; år 1255 grundlägges podestàns palats Bargello; 1278 det sköna templet Santa Maria Novella. På 1280-talet byggdes Or San Michele och ombyggdes la Badia, båda af Arnolfo da Cambio, som ock i följande årtionde började nybygga den stora domkyrkan, »som förr var alldeles för klumpig och för liten för en sådan stad» (Villani), och lägga grunden till Santa Croce och till det härliga Palazzo vecchio.

Med arkitekturen gingo de andra bildande konsterna hand i hand. Konstnärerna voro på denna tid mångsidiga, och den store arkitekten Niccolò Pisano var sin tids störste skulptör. Målarekonsten pånyttfödes af florentinaren Cimabue (f. omkr. 1240), och det stora italienska måleriets förste fullgode representant, Giotto, såg dagen 1276 i den florentinska byn Vespignano.

Äfven musik och sång idkades gärna af Dantes samtida, och en af hans vänner, Casella, har vunnit ryktbarhet därför.

Sådan var, sedd från ett aflägset fjärran, den värld, i hvilken Dante framlefde sin ungdom. Man måste medgifva, att den gaf ämne åt tanken och utrymme åt handlingen.

III.

Dantes uppväxtår äro förbi. Den dag, då Dante träder ut ur sin obemärkthet, då han blir en aktiv deltagare i lifvets lek och får en historia, är den dag i hans adertonde år, då han för första gången får mottaga en vänlig hälsning af sin älskade Beatrice. Det fyller hans hjärta med en öfversvallande ström af ljufva känslor, det väcker till lif all den poesi, hvaraf han var mäktig. Hvad som rör sig i hans inre synes honom det viktigaste, som sker i världen; han sjunger därom i sonetter och canzoner, han berättar därom på prosa, och han blir sålunda, att börja med, sin egen historieskrifvare. Denna hans själfbiografi är nedlagd i det verk, som kallas *Nytt Lif,* och som omfattar tiden från det ljufva mötet med Beatrice, år 1283, till verkets nedskrifvande, som antagligen ägde rum omkring 1295. Det är den första perioden af Dantes historien tillhöriga lif; man kan kalla den för *ungdomskärlekens.*

Den efterföljes af en period, i hvilken det sentimentala svärmeriet lämnar rum åt en ifrig och förtröstansfull verksamhet dels i de lärda studiernas

och den filosofiska forskningens, dels i det politiska lifvets tjänst. Äfven nu gifva sig Dantes erfarenheter uttryck i skrifter, som i fortlöpande serie gå parallelt med hans lefnadsöden och liksom sätta märkestolparne på vägen. Så oskiljaktiga äro Dantes lif och verksamhet från själfbetraktelse och inåtvändt reflekterande, att äfven dessa skrifter, huru abstrakt vetenskapliga ämnen de än behandla, i icke ringa grad äro själfbiografiska. Denna andra period, som omfattar ungefär tiden från 1295 till 1313, kan kallas *vetenskapens och politikens*, och de skrifter, i hvilka den ger sig sitt karakteristiska uttryck, äro *Gästabudet, Om den italienska Stilen, Om Staten* samt några smärre dikter och bref.

Men denna forskning, som Dante trott kunna bringa det högsta goda, denna politik, hvarmed han trodde sig kunna räta till den snedvridna världen, visade sig ej föra till önskadt mål. Själfförtroendet och förhoppningarna lida skeppsbrott; *misströstans, ödmjukhetens, den religiösa undergifvenhetens period* inträder. Den varar till skaldens död, 1321. Under denna period utarbetar Dante hufvuddelen af sin stora dikt *Komedien* och författar några smärre dikter och bref.

En sådan utveckling är ganska naturlig för en hvar, som lefver ett tankens och förnuftets lif i en värld, som är rik på strid och pröfningar; men den är särskildt motiverad för Dante af de förhållanden, i hvilka han lefde. Den är för honom så naturlig, att den bör bidraga att kasta ljus öfver

mörka punkter såväl i Dantes egen som i hans skrifters historia. En väsentligt annan »trilogi» i Dantes utveckling hafva Dionisi och Witte samt åtskilliga deras efterföljare framställt, i det de gjort det andra stadiet till en otrons och följaktligen det tredje till en ångerns period. De räkna därvid med faktorer, som ej kunna visas hafva funnits till, men gifva i öfrigt stöd åt den periodindelning, som här antagits.

* * *

Dante var aderton år, då han fick mottaga Beatrices första hälsning. Ehuru han flere gånger förut, alltsedan sitt nionde år, sett henne, är det dock egentligen härmed, som Beatriceepisoden börjar. Denna episod innebär ej blott en kärlekssaga, som varar till Beatrices död sju år därefter; den innebär en väckelse af alla ädla krafter i Dantes själ; den är utgångspunkten för alla hans stora och ädla föresatser; till den kan föras tillbaka allt hvad Dante störst uträttat. Om Dante ännu på grafvens brädd lade sista handen vid den Gudomliga Komedien, var det emedan han ännu då fasthöll en tanke och uppfyllde ett löfte från ungdomskärlekens dagar. Redan nu måste vi beundra detta känslans djup, denna viljans kraft, som af en föresats i ungdomligt svärmeri gjorde ett lefnadsmål, som fullföljdes till dödsstunden.

Dantes kärlekssaga är af honom själf berättad på omväxlande vers och prosa i hans förstlings-

arbete *Nytt Lif* eller, såsom han själf med en latinsk titel till den italienska skriften kallade det, *Vita nova.* Anledningen till denna titel var, att Dante ansåg kärleken till Beatrice hafva gifvit hans lif en ny riktning, utrotat de låga passionerna och höjt honom öfver vanliga människor.

Innehållet af denna skrift, hvartill Dante synes hafva fått uppslaget från de provensalska trubadurbiografierna, är i korthet följande.

Då Dante var i slutet och Beatrice i början af sitt nionde år, sågo de hvarandra för första gången — talet nio är särskildt att bemärka. Dante blef så gripen af den sköna flickans åsyn, att han skalf i alla lemmar och sade till sig själf: »Det är en Gud, som är starkare än jag, och som skall behärska mig.» Han började gråta och utropade: »Ack jag olycklige! huru ofta skall jag ej känna mig fjättrad af dessa kärleksbojor!» Han såg henne ofta under sina barnaår, men han gjorde ej hennes bekantskap förrän nio år senare. Då hälsade hon på honom och talade till honom; det var den nionde timman på dagen. Dante blef så rörd af denna vänlighet, att han lämnade sällskapet och gick på sitt rum, där han satte sig att drömma om henne. Som han »af sig själf hade lärt sig att foga sina ord i rim», beslöt han att i en sonett berätta om den kärlekens uppenbarelse, som han haft. Han sände enligt tidens sed denna sonett till flere berömda skalder, utbad sig deras svar och erhöll

också åtskilliga sådana, såsom från Guido Cavalcanti, Cino da Pistoja, Dante da Majano.

Emellertid tärdes han så af kärlekens kval, att hans hälsa tog allvarsam skada, hvilket han dock omsorgsfullt dolde. Då man fallit på den misstanken, att han led af kärlek till en af Beatrices väninnor, gaf han den tanken all möjlig näring, för att desto bättre kunna dölja rätta förhållandet. Så fortgick det några år, till dess denna Beatrices väninna måste resa bort. Dante ägnade henne då en afskedssång och utvalde en annan af Beatrices väninnor till »skärm.» Beatrice märkte detta spel, blef förtörnad däröfver och besvarade en dag icke hans hälsning. Man kan tänka sig hans förtviflan; han stängde sig inne för att låta sina tårar fritt strömma, och skref en sång, hvari han ber om förlåtelse under försäkran, att hans kärlek aldrig tillhört någon annan än Beatrice.

Kort efteråt bevistade han tillsammans med Beatrice ett bröllop. Åsynen af den älskade i fulla glansen af hennes skönhet öfverväldigade honom så, att han förlorade fattningen, betedde sig besynnerligt och blef föremål för åtlöje, äfven från Beatrices sida. Han förklarade sig då ytterligare i några sonetter. Dessa sånger blefvo hans ljufvaste tröst, och han beslöt att allt framgent endast taga till ämne för sitt tal det, som lände den älskade till ära. Detta är det första, ännu dunkla ordet, som tyder på den stora dikten till Beatrices förhärligande. Det åtföljes af en bestämdare antydan

i en strax därpå skrifven canzon, där Dante talar om Beatrice såsom de saligas hopp och förklarar, att han en gång skall säga till de fördömda, att han skådat de saligas hopp.

Under kärlekskval och kärleksdiktning förgick ännu någon tid, till dess stora händelser inträffa. Beatrices fader dör, och Dante deltager djupt i hennes sorg. Kort efter insjuknar Dante, och i sitt feberaktiga tillstånd ser han i en syn Beatrice såsom död. Synen skulle snart motsvaras af verklighet. Beatrice dör i sitt tjugufemte år, i juni 1290. Denna sorgliga tilldragelse far Dante i sin berättelse hastigt öfver, »emedan den ej tillhör ämnet för den ifrågavarande skriften.» Men han talar om den djupa smärta, som grep hela samhället, ty Beatrice hade endast vänner och beundrare, och då hon gick fram på gatorna, plägade de närstående utropa: »Detta är ej en kvinna, utan en af himmelens skönaste änglar.» Dante utgöt sin klagan i strömmar af tårar och i en sång till den hädangångna. Sedan han diktat denna sång, fick han besök af Beatrices broder, som bad honom skrifva vackra verser till en afliden kvinna. Han förstod väl, hvem det gällde, ehuru detta aldrig sades, och han villfor gärna broderns begäran.

Någon tid efteråt satt Dante en dag begråtande den hädansofna, då hans ögon föllo på en kvinna, som från ett fönster blickade mycket deltagande på honom. Han fick sedan flere gånger tillfälle att sammanträffa med denna »donna gentile», och

han märkte, att hon skiftade färg och blef förlägen, då hon fick se honom, alldeles som han själf gjort, då han trädde inför Beatrice. Han började med att skrifva ett par sonetter till henne och slöt med att finna stort behag i henne, mycket mot sin vilja likväl och förebrående sig otrohet mot Beatrices minne. Han ångrade sig också snart bittert, och hans hjärtas känslor återvände till deras första föremål. Då ter sig åter för honom en syn, i hvilken, säger han, »jag såg saker, som föranledde mig att ej mer tala om den saliga hädanfarna, innan jag kan värdigare behandla ett så högt ämne. Och att hinna till detta mål sträfvar jag så mycket jag kan, såsom hon själf väl vet. Så att, om det behagar Honom, af hvilken alla få lifvets gåfva, att jag ännu lefver några år, jag hoppas kunna säga om henne det, som ännu aldrig blifvit sagdt om någon.»

Dessa ord afsluta Dantes berättelse om hans ungdomskärlek. De gifva oss förklaringen af de tvenne föregående häntydningarna, »att endast taga till ämne för sitt tal det, som länder den älskade till ära» och att »han en gång skall säga till de fördömda, att han skådat de saligas hopp.» Genom allt detta skymtar tydligen fram en på djupet af hans själ liggande plan att en gång förhärliga Beatrice i ett stort skaldeverk af ungefär den Gudomliga Komediens art.

Dantes kärlek till Beatrice är barnsligt ren och osinnlig, och i hans älskogstankar inmänger

sig i oupplöslig förening ett religiöst svärmeri. »Den älskade är för honom den renaste och skönaste blomma, som står i Guds härliga örtagård, och i hennes skönhet och godhet beundrar han Guds allmakt och allvishet,» säger Witte.

Sina känslor har skalden först uttryckt i smärre dikter, af hvilka trettio finnas intagna i Nytt Lif. De äro till och med för Dante det hufvudsakliga, den egentliga kärnan i boken. Prosaramen däromkring, hvilken eftervärlden skattar så högt för dess biografiska betydelse, gjordes såsom en förklaring af kvädenas anledning, förutsättning och sammanhang med Dantes inre och yttre lif. Det ligger därför nära till hands att antaga, att Dante i någon mån rättat och anpassat det sekundära efter det hufvudsakliga; och efter orden får man säkert ej taga skildringarna af visioner och vanmaktsanfall. De äro fastmer ett konstmedel, som Dante tagit från tidens visionslitteratur och som han öfvar sig att använda till den stora visionen, som skall omfatta världsalltet.

Ett konstmedel var ock det täta inpassandet af niotalet, hvilket, såsom Dante utvecklar i 30 kapitlet af Nytt Lif, var ett heligt tal och därför måste spela en viktig roll i det skönaste jordelif, som någon lefvat.

Att, såsom Bartoli, frånkänna Nytt Lif all betydelse såsom biografi, är att förbise de många ojäfaktiga dragen af realitet däri och att misskänna Dantes författarskap i allmänhet, hvilket just är ett

ständigt sammanväfvande af fantasibilder och verkligheter. Midt i en filosofisk argumentation i Gästabudet berättar ju Dante, att han botat en sin ögonsjukdom genom vistelse i mörkt rum, och under de fingerade samtalen med helvetesbebyggarne ger han oss exakta upplysningar om sitt deltagande i belägringen af Caprona. På samma sätt hafva i Nytt Lif syner och verklighet ställts vid sidan af hvarandra.

Den samling dikter, som utgör stommen i Nytt Lif, är Dantes egentliga kärlekslyrik. Det kommer visserligen senare en tid, då han skrifver verkliga kärleksdikter till en viss Pietra, men de äro blott fyra. I många andra skaldestycken för han orden kärlek och älskade på läpparne; men dessa ord äro där vanligtvis symboler för forskningsifver och vetenskap.

Dantes kärlekslyrik är den vackraste frukten af den Guinizelliska *dolce stil nuovo,* hvars uppkomst förut i korthet skildrats. Men det består den skilnaden mellan Guinizelli och Dante, att under det den förre är en lärd från universitetet, som mödar sig med poesien såsom med en vetenskap, är Dante en känslofylld yngling midt i lifvet, för hvilken sjunga var att vara sig själf, eller såsom han själf uttryckt det:

. . . Jag är en så'n, som noga lydes
Till allt hvad Kärlek hviskar i mitt hjärta,
Och se'n hans röst uti min diktning tydes.

Med ett ord, Dantes sånger till Beatrice äro den italienska litteraturens första fullödiga poesi. Om skalder förut höjt sig till ren och ädel form, saknade de natur; om de någon gång voro naturliga, brusto de i form. Också blef Dante af sina samtida ansedd som en stor skald, långt innan den Gudomliga Komedien sett dagen, och själf häntyder han ibland med berättigad stolthet därpå. I sin bok Om den italienska Stilen citerar han ofta sina egna sånger såsom mönster och förklarar dem vara de mest fulländade af alla. Eftervärlden har ej jäfvat detta omdöme. Senare lyriker, en Petrarca, en Foscolo, en Carducci hafva sett upp till Dante såsom till sin mästare. Som prof på Dantes kärlekslyrik må anföras följande orimmade öfversättning af en sonett till Beatrice:

Min älskling bär i ögat kärleksguden
Och väcker därför kärlek, hvart hon blickar.
Där hon går fram, en hvar sitt hufvud vänder,
Och den, hon hälsar, känner hjärtat bäfva.
Han sänker blicken, af förtjusning slagen,
Och fylld af blygsel öfver egen fulhet.
Vid hennes åsyn hatet flyr och vreden.
I kvinnor alla, stämmen in i lofvet!
Hvar ädel tanke, hvarje blygsam känsla
I hjärtats föds, då hennes stämma klingar,
Och den, som henne ser, blir ren till sinnes.
Hur ljuf hon är, när hennes läppar småle,
Ej skildras kan och ej af sinne fattas;
Ett sådant under utaf kärlek är det.

Prosaberättelsen åter i Nytt Lif kan knappast sättas högt i stilistiskt afseende. Men att utbilda

en god prosa har i alla tider varit vida svårare än att uppdrifva den poetiska tekniken. Dante släpar i sin prosa alltjämt på skolastikens tunga former och mera spetsfundiga än eleganta slutledningar.

* * *

Verkligheten af hela kärlekshistorien i Nytt Lif har dragits i tvifvelsmål. I början af 1700-talet kom en italiensk prest Biscioni på den idéen att i Beatrice endast se en abstraktion, som aldrig motsvarats af något kroppsligt väsen. Denna uppfattning föreföll då visserligen bisarr och löjlig, men dess grundtanke har sedan många gånger återupptagits och iklädt sig växlande former. I synnerhet har professor Bartoli med lärdom och talang förfäktat den satsen, att Beatrice ej är en viss kvinna, utan kvinnan, det kvinnliga idealet. Det är sant, att Dantes berättelse är hållen i så allmänna ordalag, att man ej alltid med säkerhet känner igen konkreta föremål och tilldragelser, liksom det förut är nämndt, att syner och verklighet blandas. Dante nämner t. ex. aldrig namnet Florens; han säger blott »den stad, där min älskade föddes, lefde och dog.» Beatrices broder omskrifver han med »den, som stod henne närmast i blodsförvandtskap.» Detta var tydligen ett elegant sätt att tala och förekommer äfven hos andra tiders preciösa författare. För detta får man ej se bort ifrån de många konkreta uppgifterna. Dante talar om Beatrices ålder och dräkt; han ser

henne på gatan med tvenne andra damer; hon sitter i kyrkan vid gudstjänsten; hon bevärdigar Dante någon gång med sin hälsning, förvägrar honom den ock ibland. Skalden nämner en gång, såsom vi sett, att han vill säga till de fördömda, att han sett »de saligas hopp»; de saligas hopp kunde ej vara det kvinnliga idealet; det fanns väl, om någonstädes, just bland de saliga; däremot kunde de saliga hoppas och önska att få till sig den goda, älskliga Beatrice. Öfver hufvud kunde Dante ej heller säga, att han sett det kvinnliga idealet i annan mening än att det varit en bestämd kvinna.

Till dessa inre kriterier för Beatrices individualitet komma ej mindre säkra yttre. Boccaccio vet berätta såväl i biografien som i kommentaren, att Dantes Beatrice var dotter till Folco Portinari och med tiden gifte sig med Simone dei Bardi, och han tillägger, i kommentaren, att han hade dessa sina uppgifter från »en trovärdig person, som kände henne och var mycket nära befryndad med henne.» Nu har Del Lungo nyligen dragit fram i dagen dokument, som visa, att Boccaccios far hade gemensamma affärer med bankhusen Portinari och Bardi, just de familjer, hvilka Beatrice tillhörde genom sin börd och sitt giftermål. Ingen bör sålunda ha varit bättre i tillfälle att få noggranna uppgifter från dessa familjer än Boccaccio. Hans utsago bekräftas för öfrigt i den kommentar, som Dantes son Pietro gifvit till Inferno. Det heter där, att den af Dante älskade och besjungna Beatrice tillhört

familjen Portinari. Om ej denna uppgift gjort slut på allt tvifvel, beror det därpå, att man satt i fråga själfva äktheten af det anförda stället, såsom befintligt endast i ett manuskript. Men därtill gifves ej heller rimligt skäl.

Slutligen har man i sista tid fäst uppmärksamheten vid följande förhållande, hvilket kraftigt talar för Beatrices individuella existens. Dante säger i 30 kap. af Nytt Lif, att hennes död inträffade efter *arabisk* räkning (ej *italiensk*, såsom man förut vanligen läste) den *nionde* dagen i månaden; efter *syrisk* räkning den *nionde* månaden af året; och efter *vår* räkning, då det fullkomliga talet *nio* tio gånger återkommit (= år 90) under det århundradet. Dessa främmande tideräkningar, som, efter hvad man nu vet, Dante lärt af den arabiske astronomen Alfraganus, har Dante uppenbarligen tillgripit för att med talet *nio* beteckna en gifven dag, en viss persons dödsdag, som efter vanlig tideräkning ej bar den siffran. Reducerad till »vår» räkning betyder Dantes uppgift den 8:de eller den 19:de i 6:te 1290.

Några enskildheter i Beatriceepisoden hafva bidragit att väcka tviflet om det helas sanning. Beatrice Portinari blef gift med Simone dei Bardi, ej blott enligt Bocaccios utsago, utan enligt bevarade urkunder, bland andra Folco Portinaris testamente. Men om Dante ägnade sin hyllning lika väl åt en annans hustru som åt en ungmö, gjorde han intet annat än hans mästare, de provensalska

trubadurerna, som »stodo i kärlekstjänst» hos gifta kvinnor. Ingen stötte sig därpå, så länge hyllningen stannade vid sång och tal, suckar och leenden; lika litet som man nu stöter sig på en serenad ägnad en annans hustru. Att Dante ej med ett ord omnämner Beatrices giftermål, är helt visst att förklara ur samma grund som hans knapphändighet vid omtalandet af Beatrices död: det hörde ej till den ifrågavarande skriftens ämne; med andra ord, Beatrices giftermål föranledde icke Dante — och det förstår man lätt — till författandet af något kväde, som kunde intagas och kommenteras i Nytt Lif. En missuppfattning af dessa förhållanden har emellertid föranledt t. ex. Scartazzini att förklara Dantes Beatrice för hvilken annan florentinska som helst, blott ej Folco Portinaris dotter gift med Simone dei Bardi.

Mindre viktigt, men ännu svårförklarligare är förhållandet med denna andra kvinna, denna »donna gentile», som efter Beatrices död för någon tid vann Dantes tycke. Att identifiera henne med någon lefvande varelse är icke möjligt. Scartazzini tror och söker göra troligt, att hon var Gemma Donati, med hvilken Dante gifte sig under senare hälften af 1290-talet. Men denna förmodan har ingen grund, och den motsäges direkt dels af Boccaccios berättelse om huru det var Dantes släktingar, som uppsökte den, som blef hans brud, dels däraf att Dante sedermera, i Gästabudet, gör »donna gentile» till symbol för filosofien. En sådan symbolisering vore

knappt tänkbar, om »donna gentile» alltjämt vore Dantes hustru i kroppslig gestalt. Den dubbla uppgift, som »donna gentile» fick i Dantes skrifter, förklarar han för öfrigt själf tillräckligt. Han ville ej i Gästabudet göra ändringar, utan blott tillsatser till hvad han sagt i Nytt Lif, så att, under det ungdomsarbetet vore »eldigt och passioneradt», Gästabudet vore »nyktert och manligt;» och han utvecklar en teori, om huru det skrifna ordet kan hafva en flerfaldig betydelse, en bokstaflig, en allegorisk, o. s. v. Således »donna gentile» var för den unge Dante en kvinna af kött och blod, och för den mognade skolastikern *tillika* en symbol för filosofien.

Dantes ungdomskärlek synes icke hafva brunnit ut med hans låga för »donna gentile.» Det finnes af honom fyra canzoner, i hvilka ordet *Pietra*, »sten», förekommer på ett högst påfallande sätt och så att det förefaller såsom det fingerade namnet för ännu en kvinna, som Dante lidelsefullt älskat och besjungit. Med en alldeles onaturlig tolkning har man velat göra Pietra, liksom Amore och Donna, till en symbol för filosofien eller vetenskapen. Hon är troligtvis äfven hon en verklig kvinna, ehuru man ej kan identifiera henne och endast uttala förmodanden om den tid, då Dante träffade henne och diktade om henne. Denna tid synes vara slutet af hans första period.

Kring denna tid samla sig äfven andra misstankar angående Dantes enskilda lif. I skärselden träffar Dante Forese Donati och säger till honom:

»Om du drar dig till minnes, hurudan du var med mig och jag med dig, blir minnet däraf ännu bittert.» Det synes, som om häri låge en förebråelse för ett mindre aktningsvärdt lefnadssätt, som de båda vännerna fört tillsammans. Men man har ock velat hänföra de ångrande orden till de grofkorniga sonetter, som de i sin ungdom växlat, och där de smutskastat hvarandras fäder. Vidare har Guido Cavalcanti i en sonett förehållit Dante hans »låga tänkesätt». Härmed kan dock, enligt den tidens språkbruk, menas Dantes nedslagenhet (efter Beatrices död). Men då Beatrice vid sitt möte med Dante i det jordiska paradiset strängt bestraffar honom för hans otrohet och affall och förehåller honom, att han sjunkit så djupt, att han knappt kunde räddas, synes däri ligga en bestämd antydan om ett ovärdigt lif och ej blott en allegori om Dantes alltför ifriga hängifvenhet åt vetenskapen. Slutligen har Boccaccio midt i sitt loftal öfver Dante inflickat en uppgift, att han var hängifven åt köttsliga lustar och hans son Pietro uttalar sig i samma riktning. Äfven detta kan i och för sig mycket väl uppfattas såsom missförstånd af textställen hos Dante och är framför allt icke upplysande för just den tidpunkt, hvarom här är fråga. Men det må medgifvas att, när allt kommer till allt, det blir antagligt, att Dante haft någon utsväfningsperiod, hvilken i så fall ej kan vara annat än det eller de sista åren af hvad vi kallat ungdomskärlekens period.

* * *

Inom ungdomskärlekens period falla också några yttre, lyckligtvis bättre kända händelser i Dantes lif, hvilka äro förtjänta att nämnas.

År 1288 deltog Dante såsom gelfisk krigare i ett florentinarnes tåg mot det gibellinska Arezzo och året därpå, då kriget förnyades, bevistade han slaget vid Campaldino, »kämpande mycket käckt till häst i första ledet», säger Leonardo Bruni. I ett krig med det likaledes gibellinska Pisa detta samma år, 1289, deltog han äfven och öfvervar därvid belägringen af Caprona.

Någon tid efter Beatrices död säger Dante sig hafva besökt munkarnes skolor och filosofernas disputationer. Möjligen stå dessa besök i förbindelse med den uppgift, som en gammal kommentator ger, att Dante någon tid tillhört franciskanerorden. Ett eller annat ställe hos Dante tyder därpå, och säkert är, att franciskanerna alltid räknat honom såsom en af de sina.

* * *

Dante slutar berättelsen om sin kärlek till Beatrice med uttalandet af den föresatsen, att han af alla krafter skall göra sig värdig att tala om henne. Detta skref han ungefär 1295. Han tar det också genast på fullt allvar: han fördjupar sig i trägna studier och lärda spekulationer och han träder småningom in på det politiska lifvets törneströdda bana. Vedermödornas tid, den *vetenskapligt-politiska*

perioden af Dantes lif vidtager härmed. Den räcker från ungefär 1295 till 1313.

Det närmaste föremålet för hans nytända studieifver var de gamla romerska författarne. Boëtius och Cicero hade skrifvit om filosofiens tröst. Det var just läsning för Dante. Men han hade till en början stor svårighet att förstå den. Dock genom flitigt studium och sitt goda hufvud öfvervann han svårigheterna, säger han själf. Härmed blef hans håg riktad åt filosofien, och han studerade den med sådan ifver, att det ådrog honom en ögonsjukdom, som han dock efter någon tid lyckades få häfd. Han läste för öfrigt allt hvad han kom öfver, matematik, astronomi, politik, historia, språkvetenskap.

Denna lärdom bar med tiden bestående frukter i trenne vetenskapliga afhandlingar *Il Convivio* eller *Gästabudet, De vulgari Eloquentia* eller *Om den italienska Stilen* och *De Monarchia* eller *Om Staten,* alla författade mellan 1295 och 1311. Vi återkomma till dem sedan.

Vid sidan af sina litterära sysselsättningar tog Dante liflig del i den tidens offentliga angelägenheter, till dess han själf blef en lekboll för dem. Det ligger säkerligen öfverdrift i Boccaccios yttrande: »Ingen främmande beskickning hördes eller fick sitt svar, ingen lag antogs eller afskaffades, ingen fred slöts, intet krig företogs, med ett ord intet beslut af vikt fattades, utan att han röstade först. På honom syntes allas tro och hopp, och alla gudomliga och mänskliga saker hvila.» Men

med frånräkning af retorikens utsmyckning blir alltid så mycket kvar, att Dante måste hafva haft ett mycket stort anseende bland sina medborgare.

För att få tillträde till det offentliga lifvet måste man tillhöra ett skrå. Dante inskref sig därför i läkarnes och apotekarnes, ett skrå som på samma gång hade ett ganska godt anseende och något sammanhang med vetenskapliga studier.

Första gången Dante befinnes deltaga i statsstyrelsen, är den 7 juli 1295, då han i rådsförsamlingen röstar för en modifikation af de stränga »rättvisans förordningar.» Den 14 december samma år ger han sin röst vid valet af priorer. Den 5 juni 1296 röstar han i de hundrades råd angående viktiga politiska angelägenheter. Den 10 december samma år motsatte han sig, liksom ett par gånger sedan, beviljandet af subsidier åt Karl af Anjou, Neapels konung, för kufvandet af hans upproriske undersåtar på Sicilien. I maj 1299 anförde han en mycket viktig politisk beskickning till San Gemignano.

Året 1300 var för Dante, liksom för hela Florens, ett mycket ödesdigert år. De första förebuden till fara kommo från främmande håll. I Pistoja hade 1296 uppstått en familjetvist, som delat en ansedd släkt i tvenne läger, af hvilka det ena efter stammodern Bianca tog sig namnet Bianchi eller de Hvite, hvarpå det andra partiet för kontrastens skull kallade sig Neri eller de Svarte. Alla brännbara ämnen i staden exploderade, och i ett nu var

hvarje dess borgare indragen i familjetvisten. Man kallade florentinarne till skiljedomare; med sina åtgärder uträttade de intet annat än att förflytta striden, såsom en smittosam sjukdom, till sin egen mark (1300). Snart var hela Florens själf deladt i Svarta och Hvita, liksom om där funnits något helt att ytterligare dela sönder. Till de Svarte slöto sig gelferadeln, större delen af de gelfiske borgarne och småfolket; till de Hvite hörde spillrorna af gibellinerna och några gelfiska fraktioner. De förres ledare blef släkten Donati, de senares släkten Cerchi.

Under dessa kritiska förhållanden valdes Dante till prior för den ämbetstid, som räckte 15 juni —15 augusti. Just då bröt en af de ödesdigraste tvisterna i Florens lös. Påfven Bonifacius VIII hade sedan någon tid planer på Florens; han ville göra hela Toskana till en provins under Kyrkostaten, och det var hufvudsakligen Florens, som kunde trotsa honom. För att få det i sitt våld ämnade han där insätta såsom fredsmäklare och reformator Karl af Valois, Filip den Skönes broder. Detta anslag uppgjordes i samråd med de Svarte, men behagade naturligtvis icke själfständiga och frihetsälskande män som Dante, ej heller de Hvite, som hade gibellinska traditioner och naturligtvis olika politik med de Svarte. Partierna rustade väldigt å ömse håll, och, säger Leonardo Bruni, »förskräckelsen och fasan och faran voro utomordentliga.» Dante och hans fem medpriorer hade

säkerligen, liksom hvarje vän af rättvisa, sympatier för de Hvite, men de visade sig oveldige och dömde båda partiens ledare till landsflykt. Att detta varit tungt för Dante, är klart däraf, att hans dom träffade, bland de Svarte, hans hustrus fränder Donaterna, och bland de Hvite Guido Cavalcanti, som till och med snart dog af landsflyktens vedermödor. De direkta följderna för Dante af hans kraftåtgärd skola snart visa sig. Vi gå emellertid i kronologisk ordning.

År 1301 i april och september finna vi Dante i yrkesåldermännens råd, där han såsom »främst bland de vise» först tillfrågas om sin mening; i andra rådsförsamlingar får han ytterligare tillfälle uppträda mot Bonifacius VIII. Samma år erhåller han uppdraget att leda ett gatuoregleringsarbete, mindre väl såsom ingeniör än såsom stadens kontrollant.

Mot slutet af 1301 inträffar hvad Dante så ifrigt sökt förebygga. Karl af Valois får inträde i Florens den 1:e november. Att Dante ej misstagit sig, då han fruktat denna händelse såsom en olycka, blef snart tydligt. Karl aflade ed på att hålla frid och sörja för stadens välfärd. Men han lät sitt folk stå under vapen, och då de landsförviste och fängslade ledarne för de Svarte bröto sin landsförvisningsdom cch förjagade priorerna, gjorde Karl intet för att hejda dem. Lidelserna kommo i svallning, de Hvite mördades och plundrades och pöbeln anställde en fem dagars fullständig förödelse i staden.

Hvad Dante gjorde vid detta tillfälle, är obekant. Enligt en allmänt gängse mening skulle han hafva varit i en beskickning till Bonifacius VIII; men detta är föga antagligt redan på grund af den afgjordt fiendtliga hållning, Dante flerfaldiga gånger intagit till denne påfve. Han lyckades emellertid undkomma de första yttringarna af den våldsamhet, som utmärkte den nya regeringens män, Karl af Valois och de Svarte. Men redan i januari 1302 nådde honom förföljelsen; han anklagades på samma gång som 600 anhängare af de Hvites parti, för bedrägeri, utpressning, bestickning, stämplingar mot påfven, Karl af Valois och det gelfiska partiet, m. fl. svåra synder och laster. Då han ej ingick i svaromål, dömdes han in contumacia till 5000 floriners böter eller, om han ej gitte betala denna summa inom tre dagar, till förlust af all sin egendom, i alla händelser till förvisning från Toskana på två år och ovärdighet till hvarje ämbete. Det var podestà'n Conte dei Gabrielli från Gubbio, som skref under den domen. Dante betalade ej böterna, försvarade sig ej heller mot anklagelsen och blef därför genom nytt utslag af 10 mars 1302 dömd att brännas lefvande, om han någonsin fölle i florentinarnes händer.

Man behöfver alldeles icke, trots den svåra anklagelsen, hysa något tvifvel om Dantes ärlighet och fosterlandskärlek. Är det något karaktersdrag, som tydligt framgår ur allt hans görande och skrifvande, så är det just känsla för heder och

fosterlandets väl. Man behöfver däremot erinra sig, hvilket fullständigt röfvarlif Karl af Valois införde i Florens. Det skildras af ett åsyna vittne, Dino Compagni, i följande ord: »Mänge, som förr aldrig nämnts, blefvo mäktige genom brott och, regerande genom grymhet, förjagade de många borgare, behandlade dem som upprorsmän och förklarade dem och deras egendom i akt. Många familjer förgjorde de och många straffade de, enligt hvad de sinsemellan öfverenskommit. Ingen slapp undan. Ingen släktskap eller vänskap betydde något. Intet straff minskades eller ändrades för dem, för hvilka ett sådant var bestämdt. Nyingångna äktenskap gällde ingenting: hvarje vän blef fiende; bröder öfvergåfvo hvarandra; sonen fadern; hvart kärleks-, hvart vänskapsband slets. Många sändes i landsflykt sextio mil från staden; många trycktes med svåra pålagor och dryga penningutpressningar. Många rikedomar gingo förlorade; kontrakt, medkänsla, medlidande kommo aldrig i fråga. Den som högst skrek: Död, död åt förrädarne! den var den mäktigaste.» En anklagelse och en dom, tillkomna under sådana förhållanden, behöfva ej diskuteras; och vi förstå nu, hvarför Dante ej ingick i svaromål. Visserligen har Scartazzini framhållit, att Dante vid denna tid var skuldsatt, hvarom sex bevarade, mellan 1293—1300 utfärdade skuldebref på tillsammans 37,000 lire bära vittne. Men att häri söka stöd för anklagelsen angående försnillning och utpressning är att

göra fattigdomen till ett brott och att lättsinnigt förgripa sig på en heder, som annars är fläckfri.

Sant är ju naturligtvis, att Dante motsatte sig påfvens, Karls af Valois och gelferflertalets, d. v. s. de Svartes, politik; det var hans enda skuld, säger Villani. Men historien räknar honom det till ära, desto mer som han därvid måste uppoffra sina ursprungliga gelfiska traditioner, ådagalagda i slagen vid Campaldino och Caprona.

Den första anklagelseakten, af 27 januari 1302, har en slutkläm, som bokstafligen lyder på följande sätt: »På det att ofvan bemälte Dante för evärdeliga tider må hafvas i minne, skall hans namn uppskrifvas i domstolens annaler.» Det är sant, att Dante bevarats i minne; men visserligen icke därför att man tittat i den florentinska rådhusrättens protokoll.

IV.

Florens' störste son är nu fördrifven från sin fädernestad, beröfvad ära och gods och hänvisad till ett hemlöst, kringflackande lif och att bryta nådebröd för sina återstående dagar. Huru smärtsamt måste det ej kännas för denne stolte, självständige man, som trots allt älskade sitt Florens med lidelsefull kärlek! Han utgjuter ofta sitt hjärta i rörande klagan. Så här heter det på ett ställe i Gästabudet: »Sedan borgarne i Roms skönaste och härligaste dotterstad, Florens, funnit för godt att utstöta mig ur dess hulda sköte (där jag blifvit född och uppfödd till min mannaålder, och där jag, med mina landsmäns goda minne, af allt hjärta skulle önska uthvila min själ och sluta den tid, som återstår mig), har jag såsom en pilgrim och nära nog tiggande genomvandrat nästan alla trakter, dit det italienska språket sträcker sig, i det jag mot min vilja blottat det sår, ödet slagit i mig, och som orättvist plägar läggas den slagne till last. I sanning, jag är en farkost utan segel eller styre, vinddrifven till hvarjehanda hamnar och vikar och stränder af den kväfvande vind, som den sorgliga fattigdomen

blåser ut.» Sitt Florens kallar han än »den sköna kätte, där han lefvat som ett oskyldigt lamm», än »det varma sköte, hvari han uppammats till sin mandoms dagar». Han tillropar det en gång: »Du arma, arma fädernestad! hur olycklig jag känner mig, hvar gång jag läser, hvar gång jag skrifver något om dina politiska förhållanden!»

Dock han var i sin krafts dagar, i sitt 38:de år. Han gaf ej tappt; han trodde än på bättre tider; han hade ännu tillit till sig själf; ödmjukhetens och misströstans period var ännu icke kommen. Han yttrar sig därför ock med trots om sin landsflykt. »Den gör mig heder», säger han i en canzon, »ty jag delar min olycka med hederliga män».

Djupt rörande är detta skådespel af Florens' varmaste vän och rättrådigaste borgare drifven bort från hvad han höll kärt och från den stad, hvars största ära han varit. Ingenting har staden Florens så ångrat som den orättvisan. Men liksom Dante kunna vi, som deltaga med honom, söka vår tröst i litteraturen. Dante sökte och fann den i skapandet af litterära storverk; vi finna den i vissheten att i dessa storverk det är Dantes landsflykt och olyckor, som gjort den bästa insatsen. Intet är sublimare än hans ädla vrede, hans sjudande harm, hans straffpredikningar, hans satir.

I början af sin landsflykt gjorde Dante gemensam sak med sina olycksbröder, de sedan längre tid tillbaka fördrifne gibellinerna och de Hvite, som nu sist förvisats. De försökte förgäfves att med

väpnad hand och i förbund med de närliggande gibellinska städerna Pisa, Pistoja, Arezzo återvinna sitt förlorade medborgarskap. De skötte ej sin sak endräkteligen och med klokhet. Dante öfverger därför dessa kamrater, antagligen i slutet af 1302 eller under loppet af 1303. Han leddes vid »det elaka och usla följet», såsom han kallar dem. Under de närmaste åren därefter är det mycket svårt, stundom omöjligt att följa hans steg. Han uppenbarar sig för ett ögonblick än här, än där i öfre Italien genom spår, som återfinnas i hans skrifter eller i samtida dokument och gamla krönikor. År 1303 tyckes han någon tid ha varit i Forlì, nära Ravenna, hos den mäktige gibellinen Scarpetta degli Ordelaffi. Samma år eller 1304 har han gästat furst Bartolommeo della Scala i Verona, hvilken beredde honom hans »första tillflyktsort och härberge». Denne dog emellertid i mars 1304, och Dante måste åter gripa till vandringsstafven. Hvart han närmast ställde sin irrande färd, är obekant. Det finnes något skäl att antaga, att han vid denna tid begaf sig till Frankrike, åtminstone Sydfrankrike. Det är ock möjligt, att det är han, som kallas »Dantinus aflidne Alighieris son» i en vittnesmening i Padua, af 27 augusti 1306. Detta år begaf han sig emellertid till Franceschino Malaspina, markis af Mulazzo i Sarzana vid italienska Rivieran. Han var uppenbarligen någon tid dennes juridiska biträde, ty han har åt honom satt upp ett fredsfördrag med biskopen af Luni. Den vidt förgrenade familjen

Malaspina var en af Toskanas anseddaste adelsätter, och den har under århundraden gjort sitt namn aktadt såväl i den politiska som den litterära historien. Dess ärofulla rykte på Dantes tid har skalden själf beseglat, då han i Skärseldens VIII sång riktat följande ord till markis Konrad Malaspina, herre till Valdimagra:

Jag aldrig kom till edra landamären,
Men hvar bor väl i Europa den,
För hvilken I ej redan kände ären?
Den glans, som hvilar kring ert hus, dess män
Och hela landet självt till ära länder:
Er känner den, som ej har sett er än.
Jag svär, att om dit upp jag återvänder,
Kring jordens rund berömmas skall er ätt
För öppen börs och vapenlärda händer.
Af goda anlag och af ädelt sätt,
Fast påfvisk ondska världen vilseleder,
I förens på den väg, som leder rätt.

Från Malaspinas gästvänliga hem bröt Dante upp redan 1307, ty under det året återfinnes han i Casentinodalen, sydost från Florens; och hans spår betecknas där måhända af en ny kärlekshistoria, hvarom mera sedan. Emellertid måtte han icke hafva trifvits synnerligen väl bland Casentinarne, ty han liknar dem sedermera vid »otäcka svin» och klagar öfver råheten af deras dialekt.

Det är troligt, att under de närmast följande åren 1308—10, då vi ej med säkerhet kunna spåra Dante, han vistats någon tid i Bologna, ty där har han efter de gamles enstämmiga vittnesbörd varit. Därefter företog han troligen sin resa till Paris, en

resa som de fleste af hans biografer omtala, och som ej kan bättre inpassas i hans lefnadshistoria än just nu. Han drefs utan tvifvel till både den ena och andra staden af sina vetenskapliga intressen, som knappast någonsin varit starkare än vid denna tid. Också skall han hafva förvånat Pariseruniversitetet med sin lärdom, sitt minne och sin dialektiska konst. Att Dante för öfrigt här och hvar under sin landsflykt utöfvat lärarens kall, är sannolikt. Han säger i Gästabudet, att italienskan är honom kär, emedan han på det språket diskuterat, *undervisat och frågat.*

Emellertid hade händelser inträffat, som gjorde det angeläget för Dante, hvilken aldrig lämnade den florentinska politiken ur sikte, att vara sin fädernestad närmare.

Hvad som timat var följande. 1309 hade Henrik VII af Luxenburg blifvit krönt till romersk kejsare i Aachen, och redan följande år lät han, i motsats mot sina närmaste föregångare på kejsartronen, af sitt svärmeri för riddarära och sin dröm om en lycklig världsstyrelse förleda sig till ett tåg till Italien. Underrättelsen härom väckte i Italien de politiska lidelserna till nytt lif; den ljöd som en domsbasun i gelfernas öron; den var för gibellinerna ett ljufligt och gladt budskap. Att Dante, den forne gelfen, efter gelfernas orättrådigheter och grymheter, särskildt mot honom själf, och efter sina strider med påfven skulle ifrigt omfatta gibellinernas sak, var naturligt. Han hade också nu arbetat sig fram

till den åsikten, att en stark kejsare ensam kunde bringa Italien ro och möjligen ock skaffa honom själf upprättelse.

Den nye kejsarens planer på Italien hälsas därför af Dante med jubel, och hans eldiga själ ser redan nya, lyckliga tider gry. Han har utan tvifvel själf sammanträffat med kejsaren i norra Italien 1310; och han skrifver det året till Italiens furstar och folk ett bref, hvari bland annat läses: »Se nu är den behagliga tiden, i hvilken tröstens och fredens tecken visa sig. Ty det randas en ny dag, hvars morgonrodnad skall skingra de långa olyckornas töcken... Snart skola äfven vi, som öfvernattat i öknen, se den väntade glädjen; ty fredens sol skall åter uppgå, och rättvisan skall, likt en heliotrop, som vänder sig mot solen, åter blomstra. I dess strålar skola *de* mätta sig, som lefva i hunger och törst, och af dess klara sken skola *de* förbländas, som älska orättvisan... Gläd dig, Italien, du som beklagas af själfva saracenerna, ty hela världen skall snart afundas dig... Torka dina tårar, o skönaste, ty *han* är dig nära, som skall befria dig ur din fångenskap... Men han skall förlåta alla dem, som bedja om förlåtelse, ty han är Cæsar, och hans makt utströmmar från mildhetens källa...» Och så fortgår det flere sidor ännu.

Men florentinarne nöjde sig ej med utrop och utgjutelser. De satte på alla håll sitt intrigspel i gång; de befästade sina murar och beredde sig kallblodigt att möta kejsaren i öppen strid. Dante ut-

slungar därför den 31 mars 1311 ett våldsamt manifest mot dem, kallande dem »förtrampare af mänskliga och gudomliga lagar», »färdige till hvarje brott», »tygellöse och vanvettige», m. m. d. Slutligen skrifver Dante också den 18 april samma år till kejsaren själf ett entusiastiskt bref, hvari han på förhand hälsar honom såsom segrare och kallar honom med den bibliska terminologi, som var tiden egen, för »Guds lamm, som borttager världens synder». Men på samma gång gör Dante kejsaren förebråelser för hans långsamhet och uppmanar honom att skyndsamt angripa Florens. Detta råd var utan tvifvel klokt, och Villani skildrar florentinarnes belägenhet vid stridens början såsom alldeles förtviflad och deras fruktan för ett hastigt anfall såsom gränslös. Men kejsaren töfvade, började belägringen först 1312, förde den slappt och dog redan i augusti 1313. Därmed voro alla Dantes förhoppningar för sitt land och för sig själf grusade. Det häftiga språk, han fört på sista tiden, hade än mer skärpt florentinarnes hätskhet emot honom, så att, då i september 1311 amnesti beviljades flertalet landsförviste, Dante särskildt nämndes bland de från amnestien undantagne.

* * *

Detta är de yttre konturerna af Dantes lif under hans vetenskapligt-politiska period. Hos åtskilliga biografer finnas andra detaljer om Dantes resor, om hans uppehåll i den eller den staden;

men de hafva här förbigåtts, då de äro grundade på alltför lösa förmodanden eller bevisligen osanna.

Från Dantes familjelif under denna tid äro några fakta kända. Att börja med gifte han sig, antagligen något af åren 1295—98. Detta är nu visserligen en märklig tilldragelse, men den har gjorts mycket märkvärdigare genom alla de kommentarier, som den dragit med sig. När en stor man träder i äktenskap, är det ej blott de närmaste goda grannarne, som taga kontrahenterna i skärskådande, utan all eftervärld släkte efter släkte, och pratet tar aldrig slut. Sålunda hafva under århundradenas lopp makarne Dante och deras äktenskap varit föremål för allehanda anmärkningar och omdömen. *Han* har ej alltid framhållits som en mönstergill äkta man; och då talet varit om *henne*, har ej sällan det förskräckliga ordet Xantippa fallit. Till och med en så försiktig och samvetsgrann forskare som Witte har sagt ganska ampra saker på madonna Alighieris rygg. Det torde vara riktigast att ej döma om makarne såsom sådana, i synnerhet ej om henne, som vi alldeles icke känna; men väl gifva vissa förhållanden anledning till några reflektioner öfver Dantes äktenskap.

Det har förut nämnts, huru de florentinska äktenskapen uppgjordes på Dantes tid, och att Boccaccio uttryckligen framställer Dantes äktenskap såsom aftaladt mellan hans släktingar och den blifvande bruden. Den, som sålunda utsetts åt Dante, var Gemma Donati. Familjen Donati var en af

de inflytelserikaste och tillika våldsammaste i Florens och blef, då partibildningen mellan Svarte och Hvite uppstod, ledare för det förra partiet, hvilket ju tillfogade Dante hans största olyckor.

Kärlek och äktenskap hade ej mycket med hvarandra att göra i det gamla Florens, utan att därför äktenskapen ansågos olyckliga. Om Dante ägnat sin hustru någon kärlek, är ovisst, men det veta vi, att hans hjärtas känslor funnit andra vägar. I hans nionde år hade de ju träffat Beatrice, som de aldrig lämnade trots skiftningar i styrka och idealism. Efter henne vann »donna gentile» hans kärlek och efter henne Pietra. Sedan synes han, såsom förut antydes, hafva haft ett kärleksförhållande i Casentinodalen. Vänskap och tacksamhet blott torde det hafva varit, som Dante hyste för en ädel dam från Lucca, vid namn Gentucca, som nämnes i Skärseldens XXIV sång. När han träffat henne, kan ej bestämmas (1307—8?).

Slutligen upplöstes faktiskt Dantes äktenskap, då han måste gå i landsflykt. Makarne torde ej hafva återsett hvarandra. Boccaccio påstår till och med, att, sedan Dante en gång blifvit skild från sin hustru, han aldrig ville besöka henne eller tillåta, att hon besökte honom.

Att Dante i sina skrifter aldrig talar om sin hustru, är ju anmärkningsvärdt. Men det behöfver icke betyda afvoghet mot henne; det är snarare en yttring af den stränga diskretion, som Dante iakttager i alla familjeangelägenheter, och som gör,

att han icke heller talar om andra medlemmar af sin familj, lika litet som om Beatrices familjeförhållanden.

Efter den tidens måttstock kan Dantes äktenskap mycket väl hafva haft ett normalt förlopp och kallas lyckligt, för så vidt ingen af makarne haft något särskildt att beklaga sig öfver eller något svårt att förebrå sig.

Om Gemmas senare öden veta vi nästan intet. Blott så mycket står fast, att hon kvarblef i Florens, då Dante i början af 1302 blef förvisad därifrån, och att hon öfverlefde sin make.

Dante och Gemma hade åtminstone fyra barn, som äro oss kända, sönerna Pietro och Jacopo och döttrarna Antonia och Beatrice. De förblefvo sannolikt kvar hos modern 1302 och de närmast följande åren. Till de två sönerna och deras öden skola vi senare återkomma. Om döttrarna är intet mera bekant, än att Beatrice blef nunna och 1350 fick ett anslag af staden Florens, en första gärd af ånger öfver orättvisan mot fadern.

Utom familjekretsen är måhända en detalj af Dantes enskilda lif att här anföra. Det har förut hänvisats på en kärlekshistoria, som Dante skulle hafva haft, då han omkring 1307 vistades i Casentinodalen. I själfva verket skrifver han från denna trakt till markis Moroello Malaspina ett bref, fylldt af de mest glödande kärleksuttryck: »En kvinna trädde framför mig som en blixt... Huru jag blef betagen af beundran för henne!... Vid åsynen af

hennes skönhets flammande låga blef kärleken min förskräcklige och stränge herre ... Kärleken behärskar mig således, utan att jag har någon kraft att motstå honom;» o. s. v. Och med detta bref följde en canzon till den skönas ära. Men här ställer sig svårare än någonsin frågan: Är detta allegori eller ej? Häftigheten och öfverdriften i de använda uttrycken äro hvad som i synnerhet talar för en allegorisk uppfattning af brefvet och canzonen. Men å andra sidan är det egendomligt, om Dante skulle hafva uttalat sig i endast dunkla bilder till en vän, som därigenom skulle kunnat föras bakom ljuset. Han var väl ej skickligare han än vi att tyda gåtor, och Dante har måhända ej förelagt honom någon gåta, utan endast berättat en verklig händelse, som intresserat hans ännu vid de 42 åren lättrörda hjärta. Boccaccio säger ju, att hans sensualism räckte äfven i mognare år.

* * *

Från Dantes andra period, under hvilken vi nu följt hans offentliga och enskilda lif, härstamma de lärda verk, som angåfvos sid. 60, några smärre dikter och några bref.

Det största arbetet är *Il Convivio,* ett gammalt ord, som motsvarar det moderna *Il Convito* eller *Gästabudet.* Det har antagligen fått denna titel efter Platons *Symposion* (»Gästabudet»), hvilket Dante kände genom Cicero, liksom han kände all

grekisk litteratur i andra hand. Hvarför han upptagit denna titel, förklaras vidlyftigt i 1:a kapitlet. »Lycklige de få», heter det där, »som sitta vid det bord, där änglarnes bröd spisas, och olycklige de, som hafva samma föda som djuren!... Och jag, som ej sitter vid de saligas bord, utan, fjärran från hopens betesmarker, uppsnappar vid deras fötter, som sitta där, hvad som faller från dem, och som känner deras armod, hvilka jag lämnat efter mig, jag har genom den fröjd, som jag erfar af det, som jag bit för bit uppfångar, blifvit rörd af medlidande och har, minnesgod, sparat för de arma något, som jag för länge sedan visat dem (han menar i Nytt Lif); och därigenom har jag gjort dem hungrigare. Då jag nu således vill undfägna dem, ämnar jag göra ett allmänt gästabud af det, som jag visat dem, och af det bröd, som höfves sådant sofvel... Soflet vid detta gästabud skall anrättas på fjorton vis, d. v. s. af fjorton canzoner om kärlek och dygd, hvilka dock skulle skuggas af någon otydlighet utan det bifogade brödet.»

Af denna äkta 1300-tals-allegori framgår äfven skriftens planläggning och form. Liksom i Nytt Lif utgöres det ursprungliga eller »soflet» af några, troligen förut författade kväden; det sedan tillkomna utgöres af den kommenterande prosatexten. Men i Gästabudet torde dock Dante själf hafva ansett den lärda prosatexten för hufvudsaken.

Gästabudet har äfven ett annat ändamål än det didaktiska. Dante vill däri rentvå sig från åt-

skilliga beskyllningar, som man kunde göra honom. Det heter i 2:a kapitlet: »Fruktan för vanära och önskan att gifva upplysningar, som ingen annan kan meddela, hafva förmått mig att skrifva detta. Jag fruktar den vanärande misstanken, att jag skulle hängifvit mig åt en så tygellös lidelse, som man kan tro mig om, då man läser mina canzoner. Denna kränkning bemötes fullständigt därigenom, att jag talar om mig själf och visar, hurusom de ha sin grund ej i lidelse utan i dygd.» Och längre fram: »Jag har trott, att mången kunde förebrå mig lättsinne, då han såg mig hafva öfvergifvit min första kärlek; hvarför jag ansåg bästa sättet att undanrödja denna beskyllning vara att säga, hvem den dam var, som verkat ändring af mitt sinne». Det förklaras också flerstädes i Gästabudet, såsom förut nämnts, att denna dam, »donna gentile», var filosofien. Men, såsom också nämnts, denna förklaring måste ses i belysningen af sitt sammanhang, där det heter, att skrifter tolkas på en gång på bokstafligt, allegoriskt m. fl. sätt, att man talar annorlunda som mogen man än som eldig yngling, o. s. v.

Planen till Gästabudet blef ej fullföljd till slut. Af de fjorton canzoner, som Dante däri ville meddela och förklara, förekomma blott tre, hvilket gör, att Gästabudet endast består af tre afhandlingar, föregångna af en inledning. Men redan dessa bilda en försvarlig volym. De öfriga canzoner, som däri skolat intagas, torde väl till

största delen återfinnas i samlingen af Dantes lyriska dikter, hans *Canzoniere*.

I dessa dikter behåller Dante vanligtvis den terminologi, som han vant sig vid under sin verkliga kärleksdiktning. Den andra canzonen i Gästabudet börjar t. ex. så här:

Den kärleksgud, som talar i mitt hjärta
Så älskogsvarmt om henne, som där härskar,
Han ofta väcker kärleken till henne,
Så att förståndet nära nog kan svindla.
Hans tal så ljufligt klingar i mitt öra,
Att själen, som förnimmer och förstår det,
I klagan brister: »O jag arma, svaga,
Som ej kan tolka hvad jag hör om henne.»

— — — — — — — — — — — — — — —

Ej solen, som kring hela världen vandrar,
Ser någonsin en syn så härlig som då
Den framgår hvarest *hon* har tagit boning,
Om hvilken kärleken mig sjunga drifver.

Om någon skulle fatta dessa utgjutelser såsom verkliga kärleksförklaringar, tar Dante honom genast ur hans villfarelse, i det kommentaren upplyser, att den besjungna damen är filosofien.

Dante lefde i allegoriens gyllene ålder och var till och med dess störste bärare. Själf tjusades han af dessa sökta omklädnader, och han var säker om att vinna sin publik därmed. Men smaken har så grundligt förändrats, att just allegorien i dessa dikter är det, som stöter oss, under det att vi skulle finna mycket behag i dem, om de vore bokstafligt menade. Vi hafva nu för tiden, gamla såväl som unga, ungefär samma i grund och botten sunda

estetik som den unga damen, som ej kunde läsa romaner, i hvilka det ej fanns någon kärlek. Det vill säga, vi fordra af poesien och konsten det enkla, det naturliga, det allmänt mänskliga, känslornas lif. Det invecklade, det lärda, de höga begreppen, dem möta vi hellre i akademiska afhandlingar och uppbyggelseböcker.

I Gästabudets prosakommentar bereder sig Dante tillfälle till ett vetenskapligt kåseri, som omfattar ungefär allt möjligt. Det ena ordet ger det andra, och så kommer Dante att i samma kapitel tala om de mest olikartade ting. Det första ordet i den ofvan anförda canzonen var *kärleksgud;* det ger Dante anledning att, för öfrigt på ett synnerligt vackert och anslående sätt, utveckla kärlekens väsen, som enligt honom är »en andlig förening mellan själen och det älskade föremålet». I samma canzon talas om *solen, som kring hela världen vandrar;* det för Dante in på en lång astronomisk utredning om solens gång kring jorden (Dantes solsystem). I en annan sång nämnes ordet *tid,* och kommentaren ger oss genast Aristoteles' teori om tiden, vinkar om tidens rätta bruk, o. s. v. Det är ej möjligt att resumera innehållet i en sådan bok. De viktigaste partierna däraf äro de astronomiska undersökningarna i den andra afhandlingen och framställningen af själens väsen i den tredje och fjärde. Dantes psykologi är i grunden den aristoteliska: själen är kroppens energi eller inneboende kraft; åt densamma ger den gudomliga godheten

så mycket af sig, som hvarje varelses naturliga disposition förtjänar; så uppstå olika grader af själiska väsenden, från änglarne till djuren.

Detta vetenskapliga innehåll bjudes i äkta skolastiska syllogismer, i kinesiska askar af öfver- och undersatser, lika många och lika konstrika för små som stora tankar. Till det redan förut anförda må läggas ännu ett exempel. Dante säger sig skrifva på italienska, för att gifva sin kommentar åt många, och anknyter därtill följande betraktelse: »Ty att gifva åt och hjälpa *en* är bra; men att gifva åt och hjälpa många är mycket bra, emedan det liknar Guds välgärningar, hvilka komma hela världen till del. Och att gifva åt många är omöjligt utan att gifva åt en; alltså: den, som hjälper många, gör både den ena och den andra en tjänst; men den som hjälper en, gör blott en enda människa tjänst; hvarför vi se lagstiftaren i sina lagar fästa sina blickar endast vid det allmänna bästa», o. s. v. Det har träffande sagts, att Dante med sin skolastiska dialektik är lik en gosse, som fått en skarp knif i händer och går omkring och pröfvar den på allt, han kommer öfver, såväl det som bör täljas, som det som ej bör täljas (Vedel).

Trots allegorien och den tunga stilen läser man dock Dantes Gästabud med nöje, för så vidt öfver hufvud man finner behag i det för hvar gång behandlade ämnet. Där finnes en lärdom, ett skarpsinne, en adel i uppfattningen och framför allt en entusiasm i framställningen, som griper. Hans ut-

rop om de lycklige, som uppfånga visdomens skatter, och om de olycklige, som hafva samma själaföda som djuren, är icke någon tom fras; dess djupa mening för Dante lyser igenom på hvarje sida. Sålunda träder oss midt i den abstrakta diskussionen Dantes eldiga själ till mötes. Det är såsom då han sedermera själf spelar med i Komediens scener från andra världar. Han kan aldrig dölja sitt eget väsen; han är för ärlig, för sannfärdig, för omedelbar; med ett ord, han är alltid sig själf, en karakter.

De djupsinniga, subtila undersökningarna i Gästabudet äro nedskrifna på italienska. Det är ett mästerprof af kraft, som endast den förstår uppskatta, som haft tillfälle att se, med hvilken svårighet ett ungt språk låter sig foga i konstrikare former. Säkerligen har ej heller pennan alltid glidit så lätt för Dante, då han velat utföra sina deduktioner, och han har måhända klagat för sig själf öfver språkets otillräcklighet, liksom han sedan skall klaga däröfver i Komedien.

Det var ej blott kraftigt, det var modigt att skrifva filosofi på italienska. Alla lärde sågo i latinet det enda litteraturspråket och hyste ett medlidsamt förakt för nationalspråket, som kunde vara godt nog i ammsagor och räkenskapsböcker, men icke i vetenskapliga diskussioner. Under en sådan stämning träder ett af Italiens förnämsta filosofiska verk fram i nationel dräkt. Det är så besynnerligt, att Dante använder nio kapitel för att förklara och ursäkta det. Dels voro nämligen de canzoner, som

skulle kommenteras, skrifna på italienska; då kunde ju kommentaren ej vara på latin, ty då blefve tjänaren för mer än sin herre. Dels ville Dante sprida sina förklaringar, d. v. s. sin lärdoms frukter, till så många som möjligt. Dels slutligen ville han visa, att italienskan var värdig de högsta uppgifter. Efter ett varmt försvar och loftal öfver detta språk, slutar han: »Detta skall blifva det nya ljus, den nya sol, som skall gå upp, då den utnötta solen (d. v. s. latinet) går ned, och som skall lysa för dem, som äro i mörker och skugga, därför att den utnötta solen ej lyser för dem.» Man kan ej undra på att Tasso, denne andre store förhärligare af det italienska språket, i sitt exemplar af Gästabudet satt ett stort N (Nota bene!) vid detta profetiska ställe.

Den tid, då Gästabudet författades, är ganska oviss, liksom i allmänhet affattningstiden för Dantes skrifter. Detta beror till en del därpå, att hvar och en af dem tillkommit under loppet af en längre tid med betydande mellanrum mellan sina olika delar. Hållpunkter för bestämmandet af Gästabudets affattningstid äro: den nära anslutningen till Nytt Lif, hvilken angifver åtminstone början såsom snart följande på ungdomsskriften; det lifliga talet om landsflykten och vandringen i nästan alla italienska landskap (således ej utländska), hvilket åt ett parti anvisar en tidpunkt kort efter 1302 och före de utländska resorna; uppgiften om förberedelser till afhandlingen Om den italienska Stilen, så-

ledes ett konstaterande af Gästabudets partiella prioritet framför denna afhandling. Å andra sidan innehåller Gästabudets sista del ett omnämnande af Gherardo da Camino såsom död, hvarför denna del måste vara skrifven efter dennes dödsår, 1307. Ett annat ställe anger dock denna del såsom föregående Henrik VII:s kröning (1309). Alltså på Gästabudet arbetade Dante åren 1295—1308.

* * *

Till Gästabudets behandling af frågan om latinets eller vulgärspråkets företräde sluter sig på ett intressant sätt behandlingen af samma fråga i skriften *Om den italienska Stilen.* Här heter det i början: »Af de två språken är vulgärspråket ädlare, dels emedan det först användes af människosläktet; dels emedan hela världen betjänar sig däraf, om ock deladt i olika uttryck och ord; dels emedan det är naturligt för oss, under det latinet är artificielt». Detta är säkerligen skrifvet efter inledningen till Gästabudet och betecknar sålunda en fördomsfri och sund utveckling i Dantes tanke. Denna skall slutligen fullföljas därhän, att han anser italienskan för den värdigaste dräkten för sitt stora, djupsinniga skaldeverk.

Det är ett egendomligt, om ock förklarligt sammanträffande, att det verk, där latinet prisas högst, är skrifvet på italienska, och att den skrift, där vulgärspråket betecknas såsom ädlast, är skrifven på latin. Hvarför Dante skref Gästabudet på

italienska, har redan med hans egna ord visats. Att han skref Om den italienska Stilen på latin, torde hafva sin grund i att han med detta verk endast ville träda inför den lärda världen, måhända med särskild tanke på utlandet, som han vid denna tid kan antagas hafva besökt.

Vi äro härmed inne på frågan om tiden för nedskrifvandet af den stilistiska afhandlingen. Det nämndes nyss, att den skrifvits efter Gästabudets första del, där den betecknas såsom planlagd; vidare är den senare än Dantes landsflykt, alldenstund denna omnämnes. Å andra sidan omtalas i 12:te kapitlet markis Johan af Monferrato såsom lefvande, och han dog 1305. Alltså ligger första delen, där allt detta förekommer, mellan 1302 och 1305. Den andra delen har skrifvits något senare, ty den inledes med förklaringen, att han nu »återtager sitt nyttiga arbete». Men då markis Azzo VIII af Este här nämnes såsom lefvande, är äfven denna del tidigare än dennes dödsdag, 31 januari 1308. I första delen talar Dante ofta från en språkjämförande synpunkt och sätter provensalska och franska exempel först; han kallar här ej heller någonsin italienskan för *vårt* språk, såsom i Gästabudet. Detta synes tyda på att författandet försiggått i utlandet, hvarmed också »användandet af latinet och uppdelningen af Italien i högra = västra, och vänstra = östra sidan förträffligt stämma. Första boken af Om den italienska Stilen kan sålunda ganska

väl hafva skrifvits under Dantes förmodade besök i Frankrike 1304—6; den andra något senare.

Innehållet af den lilla intressanta skriften Om den italienska Stilen är i hufvudsak följande. Inledningsvis beröres vulgärspråkets förhållande till latinet; därpå visas, hurusom människan ensam fått talförmåga och hvarför så skett. Den första människan talade hebräiska; men det var ej Eva, såsom skriften säger, utan Adam, ty en så viktig handling måste nödvändigtvis hafva utgått från mannen. Den ursprungliga språkenheten förderfvades emellertid i följd af den öfvermodiga tornbyggnaden i Babel. Sedan dess har Europa så småningom fått tre språkstammar: en, som sträcker sig från Svarta Hafvet till England; en andra, som sträcker sig öfver de fordom grekiska länderna; och en tredje, som omfattar det öfriga af Europa, d. v. s. Spanien, Frankrike, Italien — således redan ett sammanförande af de romanska språken, en verkligt vetenskaplig bragd. Skarpsinnigt visas därpå nödvändigheten af förändring och klyfning i språket, och de dialekter, i hvilka italienskan sönderfallit, analyseras. Härvid visar Dante en lika förvånansvärd kännedom om Italiens dialekter som skärpa i deras bedömande. De fjorton dialekter, han omtalar, sönderfalla i de »högra» och »vänstra» med Apenninerna såsom gräns, och alla, så när som på bolognesiskan, förkastas såsom råa. Romardialekten t. ex. har en »trist» klang och är fulast af alla, »icke underligt då ju romarnes seder och sätt äro så fula» — i självfva

verket voro de långt efter florentinarne i elegans och kallades af dem ett »folk af oxfösare». Toskanskan anses visserligen af de egenkära toskanarne mycket vacker, men den är raka motsatsen, o. s. v. Öfver dialekterna står, »il volgar illustre,» ett valdt riksspråk, som är värdigt att brukas af lärde och skalder, och som »skymtas här och hvar, men icke finnes fullständigt någonstädes.» I den andra boken behandlas stilarterna, som äro den tragiska, den komiska och den elegiska. Därpå ger Dante en detaljerad metrik för canzonen och analyserar i synnerhet sina egna dikters metrik. Denna del af verket blef den sista, ty en tredje och fjärde bok, som Dante utlofvat, hafva aldrig skrifvits.

Stilen i detta arbete är lugnare och lättare än i Gästabudet. Dess innehåll är ock för den tiden ovanligt sundt. Det må här till Dantes stora heder tilläggas, att han i Komedien har frigjort sig från den uppfattning, som teologien påtvang honom om urspråket. Han förklarar i Paradisets XXVI sång, att redan före Babelsbyggnaden språket måste ha klufvit sig, och att Adams språk ej kunde vara hebräiska. Men om vid sidan af det goda förekommer stora misstag, må man besinna, att ingen vetenskap haft svårare att arbeta sig fram än språkvetenskapen. Grekerna, som lagt en så präktig grund till alla andra vetenskaper, förstodo sig ej alls på språket. Allt det myckna, som från deras dagar till vårt århundrade skrifvits om språket, liknar i bästa fall Dantes skrift: det innehåller rätt och

orätt i lika blandning. Detta om den språkliga delen af Dantes skrift Om den italienska Stilen. Angående den metriska delen är helt enkelt att säga, att den i sitt slag står oöfverträffad än i dag.

Dantes ifrågavarande skrift har haft sina egendomliga yttre öden. Efter Dantes död frågade man ej mycket efter andra af hans verk än Komedien. Därigenom råkade Om den italienska Stilen i glömska, ehuru både Villani och Boccaccio omnämna denna skrift. Först år 1529 trädde den åter fram för den lärda världen i en italiensk öfversättning af Trissino. Det var en bomb, som Trissino slungade in i den då brinnande striden om det italienska skriftspråket, för att med kraften af Dantes namn förkrossa dem, som ej ville veta af ett gemensamt italienskt skriftspråk. Motparten hade ej bättre försvar mot detta förstörelseredskap än att förklara skriften för understucken, ty hvem hade någonsin sett eller hört talas om ett sådant verk af Dante? Rätta förhållandet kom dock småningom i dagen, och ovedersägligen, då ett af de latinska manuskripten trycktes i Paris 1577.

* * *

Dantes studier omfattade också, såsom rimligt var, statsrätten och buro en frukt, som föll inom detta ämne, i en afhandling *Om Staten.* Den är skrifven för statsmän och politiskt intresserade och därför på latin, med titeln *De Monarchia.* I den första af de tre böcker, hvaraf den består, ger Dante

en filosofisk bevisföring för nödvändigheten af ett universalkejsardöme, som skall vara ett fredsrike; i den andra en utredning af orsakerna, hvarför principatet i världen gifvits åt romarne och deras ättlingar; i den tredje en undersökning af kejsardömets upphof, som är Gud själf. Det hela är således en gibellinismens kodex och en stridsskrift mot gelferna och påfvemaktens förvärldsligande.

Det var en vacker dröm, Dante hade om hela världen som ett älskadt fosterland, hvars styresman vore idel vishet och godhet, och där de styrde njöto af oblandad frid och lycka. Och midt under vildaste krig och partitvister drömmer han den drömmen. Det var att misskänna tiden. Gelferna i Florens voro realpolitiker och frågade ej efter hvad mänskligheten önskade eller hvad som tilltalade Dante. De ville freda sina yrken, rädda sina penningpåsar och till den ändan befästa sin demokratiska författning gent emot kejsaren. Också blef Dante den siste gibellinske idealisten.

Stilen i Dantes skrift Om Staten är helt olika hans öfriga prosa. Den är utan all entusiasm, till och med torr och tråkig och saknar alla personliga detaljer. Man har också velat frånkänna Dante hela skriften, hvilket mot inre kriterier och Villanis, Boccaccios m. fl:s omnämnande af densamma ej låter sig göra. Men väl måste den anses tillhöra en annan period än det saftiga Nytt Lif och början af Gästabudet. Vid omöjligheten att ur självfva skriften framdraga några bestämda grunder för dess

närmare daterande torde man göra rättast i att stanna vid Boccaccios uppgift, att den tillhör tiden för kejsar Henrik VII:s ankomst till Italien, således 1310—11.

Äfven skriften Om Staten hade, om man får tro Boccaccio, sina egendomliga yttre öden. Då Ludvig Bairaren 1327 kom till Italien och våldsamt ingrep i de kyrkliga förhållandena, uppstod naturligtvis mellan honom och de klerikale en häftig strid. Kejsarens anhängare gräfde då upp ur den glömska, hvari den råkat, Dantes skrift Om Staten, i hvilken de funno starka stöd för kejsarens kraftåtgärder. Den ådrog sig därigenom de klerikales hat, och kardinal Du Poyet lät 1329 döma den att brännas såsom kyrkofientlig. Den brändes dock ej öfver hela Italien, utan blef bevarad i ett eller annat exemplar.

* * *

Till denna period höra några smärre lyriska dikter och bref. De förra äro de flesta af de kväden, som ej intagits i Nytt Lif, d. v. s. ett sextiotal canzoner, sonetter, ballader och sextiner. Möjligen hör en eller annan dikt först till den följande perioden. Att sammansätta Dantes *Canzoniere* är för öfrigt ej lätt, då många dikter tillskrifvits honom utan att verkligen vara af honom, och å andra sidan åtskilliga Dantes äkta sånger förekomma i somliga handskrifter under andras namn. Om arten af Dantes senare lyriska diktning ger det

med anledning af Gästabudet och den mystiska Pietra redan sagda tillräckligt besked.

Bland bref, som gå under Dantes namn, är det likaledes svårt att skilja äkta från oäkta. Ett bref till Moroello Malaspina, ett till Italiens furstar och folk, ett till de »tygellöse och vanvettige» florentinarne, ett till kejsar Henrik VII hafva redan omtalats och äro säkerligen äkta, på samma gång de äro de viktigaste från denna period. De äro alla skrifna på latin och i Dantes saftigaste, varmaste stil.

Den slutanmärkningen må göras till Dantes latinska skrifter, att de alldeles icke äro författade på klassisk latin, utan på renaste munklatin, som Cicero skulle haft största svårighet att förstå.

V.

Af sitt deltagande i det politiska lifvet hade Dante ej skördat mycken glädje; af vetenskapen vann han ej heller allt, som han väntat sig. Den kunde ej lösa alla de stora lifsfrågorna och förlorar troligen för honom något af sitt i förstone strålande behag, eftersom Dante omkring 1311 uppger allt lärdt författarskap, lämnande tvenne af sina verk ofullbordade. Tron på bättre tider i politiken fick sitt dråpslag genom kejsar Henrik VII:s död 1313, och nu inträder *misströstans, ödmjukhetens, den religiösa undergifvenhetens period.*

Den utmärkes af ett intensivt återvändande till Beatrice, men ej så mycket till minnet af den jordiska kvinnan, som en gång gjort honom säll genom sin vänliga hälsning, utan till hennes öfversinnliggjorda bild, som blifvit symbolen för religionen, för tanken på Gud. Det är nu den tanken, som skall svara, där vetenskapen teg, som skall hela, där politiken slog sår. Från denna synpunkt betraktar Dante sitt föregående lif delvis såsom en förvillelse, för hvilken Beatrice strängt bestraffar

honom i Skärseldens sista sånger. Hon förebrår honom ett affall från henne, i det forskningsifvern undanträngt såväl minnet af hans första kärlek som tanken på de högsta tingen, hvilken i Beatrice symboliserades; han hade ju till och med dyrkat andra kvinnor och en tid fört ett tadelvärdt lif. Dante vill utsona detta allt genom ett gudligt lefverne och arbetet på *il sacro poema,* den heliga dikten.

Hvar Dante uppehöll sig 1313 och närmaste år, är ej säkert kändt. Han kunde hafva god anledning att dväljas i Pisa, som var gibellinismens starkaste värn, där kejsar Henrik uppehöll sig under belägringen af Florens, där han bisattes efter sin död och dit hans herrelösa här då fördes, för att, besoldad af pisanerna, fortsätta kriget. Också berättar Petrarca, att han en gång sett Dante i Pisa vid ungefär nio års ålder; det hänvisar på året 1313.

I de förenade gibellinernas uppträdande mot Florens deltog Dante numera ej, måhända emedan hans intresse för politiken slappats. De tillfogade Florens ett svårt nederlag vid Montecatini 1315, och ehuru Dante ej var där, fick han lida med af de besegrades raseri. Desse läto sig ej förfäras; de stängde in sig inom sina murar och trotsade segraren. Deras första åtgärd var att än en gång förnya domen mot de landsförviste, och särskildt upprepades domen öfver Dante med inbegripande denna gång af hans båda söner. En amnesti beviljades visserligen redan följande år, men på så hårda och

förödmjukande villkor, att Dante ej kunde antaga den. I ett bref, som bär Dantes underskrift och är ställdt till en florentinsk vän, men hvars äkthet ej är höjd öfver allt tvifvel, heter det bland annat: »Detta skulle vara det ärofulla sätt, hvarpå Dante skulle återkallas till fäderneslandet efter en nästan femtonårig landsflykt! Har hans uppenbara oskuld förtjänat detta? Om du eller andra finna en annan väg till återvändande, hvilken icke kränker Dantes ära, skall jag beträda den med raska steg. Men om man ej inträder i Florens på en sådan väg, skall jag aldrig komma där in. Hvad? kan jag ej hvar som helst beskåda solens och stjärnornas bild? Kan jag ej hvar som helst under himlen begrunda de härligaste sanningar, utan att göra mig till en ärelös usling inför Florens' folk?»

Någon del af här ifrågavarande tidrymd har Dante utan tvifvel tillbragt hos den ifrige gibellinen Can Grande della Scala i Verona, en yngre broder till den Bartolommeo della Scala, som beredde Dante hans »första tillflyktsort och härberge.» Can Grande var en af Italiens rikaste och mäktigaste män och förde stort hus. Ungefär samtidigt med Dante var där en annan gäst, en viss Gagazio della Gazzata, som gifvit oss en skildring af lifvet vid hofvet i Verona. Alla furstens gäster hade sin bostad i hans slott och hvar och en hade öfver dörren till sitt rum en sinnebild af sin värdighet: krigaren segerns gudinna, konstnären Merkur, skalden sång-gudinnorna. Men sällskapet var ej alltid så väl

valdt: taskspelare och spelmän voro lika välkomna som store skalder, och lifvet var därför stundom bullersamt nog. Familjen della Scala har emellertid fått sig en vacker minnesvård rest i Paradisets XVII sång; och troligen har också Dante tillskrifvit Can Grande ett bref, hvarom sedermera skall talas, och hvari han till honom dedicerade Paradiset. Om anledningen till Dantes skilsmässa från denne sin värd gingo många rykten, af hvilka äfven Petrarca meddelat ett. Det var, att Dante gifvit Can en skarp tillrättavisning för att denne fann mera smak i upptågsmakare än i Dantes tal.

Ändtligen finner emellertid den irrande skalden ett stadigvarande hem hos furst Guido Novello da Polenta, herre till Ravenna. Denne upplät 1317 eller 1318 sitt hus för Dante och mottog också hans båda söner, hvilka fingo hvar sitt prebende till underhåll. Om Dante fortfarande gjorde en eller annan resa, var det ej såsom hemlös, utan af fri vilja. Så synes han hafva varit i Piacenza 1320, och med säkerhet vet man, att han åt sin värd utförde en beskickning till Venezia sommarn 1321. Troligtvis bekom resan i dessa trakter vid denna årstid Dante illa, ty nästa underrättelse, vi få om honom, mäler hans död. Den inträffade den 13 eller 14 september 1321.

Dantes död begräts i hela Ravenna; den gick i synnerhet Guido själf djupt till sinnes. Han gaf honom en begrafning, som både Villani och Boccaccio beskrifva såsom mycket ståtlig, och höll själf

»ett vackert och långt grifttal.» Sedermera täflade samtidens skalder att hedra hans minne med lofprisande grafskrifter, och Guido ämnade resa honom en värdig minnesvård. Men han blef hindrad i detta uppsåt, emedan han fördrefs från Ravenna 1322. Först 1483 anskaffades åt skaldens stoft en prydlig sarkofag af ståthållaren i Ravenna, Bernardo Bembo, fader till den berömde kardinalen Pietro Bembo.

Liksom Dante i lifvet hade jagats af och an af vidriga öden, så skulle efter hans död ej heller hans ben få ro. Historien om dessa stackars kvarlefvor har väckt så mycket uppseende, att den här må i största korthet återgifvas. Först ville kardinal Du Poyet, som låtit bränna Dantes bok Om Staten, lägga äfven hans ben på bål. Det afstyrdes visserligen, men i början af 1500-talet flyttades de af franciskanerna från sitt hvilorum i kyrkan San Pier Maggiore och gömdes så väl, att man under århundraden ej haft reda på dem. Anledningen till denna förflyttning var fruktan att mista dem. Florentinarne hade nämligen vaknat till blygsel öfver sin behandling af Dante och beslöto 1396 att resa en stod åt »den gudomlige», såsom de nu kallade honom. De önskade ock återfå eller återköpa Dantes jordiska kvarlefvor, och upprepade gånger inleddes härom underhandlingar med ravennaterna. Genom Leo X:s mellankomst bragtes dessa underhandlingar ändtligen till önskadt resultat, och 1519 stod man sålunda framför Dantes sarkofag, för att uttaga dess innehåll. Men sarkofagen befanns

tom. Det väckte naturligtvis oerhörd bestörtning, och saken anmäldes för påfven. Han hade emellertid då annat att göra, särskildt med en viss bråkig reformator i Norra Tyskland, och allt förföll i glömska. Då Dantes sarkofag restaurerades 1780, öppnades den åter och beredde naturligtvis de närvarande en ny öfverraskning, som till och med var af så oangenäm art, att dess anledning hölls hemlig. År 1865 föranstaltade man ett högtidligt firande af 600-de årsdagen af Dantes födelse och reparerade då franciskanerklostret i Ravenna. Vid arbetena här anträffades en träkista med inskrift *Dantes ben.* Den tredje öfverraskningen. Man skyndade att i öfverhetspersoners närvaro undersöka Dantes sarkofag; den var mycket riktigt tom så när som på några smulor. Af dessa tog väl den, som kom åt, en nypa, som ryktet förstorade, så att det sades om statsministern Gozzadini från Florens, att han stoppat på sig en större del af Dantes skelett. På det ryktet skulle folkmassan hafva lynchat honom, om han ej hoppat på ett tåg, som omedelbart afgick. Emellertid uppdagades, huru det verkligen förhöll sig med Dantes jordiska kvarlefvor. De öfverfördes från franciskanerklostret till sin sarkofag; och denna ceremoni gaf jubelfesten 1865 en särskildt högtidlig prägel.

* * *

Om Dantes öfverlefvande hustru och tvenne döttrar är redan nämndt det lilla, man om dem känner. Att Pietro och Jacopo mottogos väl af Guido Novello i Ravenna, är också redan berättadt. De synas dock ej hafva dröjt där särdeles länge. Pietro återfinnes sedan 1332 i Verona, där han uppträder såsom jurist i ett par dokument af 1337 och 1361. Han hade stort anseende, förvaltade stadens högsta ämbete och dog 1364 i Treviso. Hans kommentar till faderns stora dikt har omnämnts förut. Jacopo var först prest, bosatte sig 1326 i Florens, fick kanonikatet af en annexförsamling i Verona, återköpte faderns egendomar 1342 och afsade sig preständetet 1345. År 1349 var han död. Hans kommentar till Helvetet är redan omtalad. Dessutom har han författat en lärd och tråkig större dikt, kallad *Il Dottrinale,* samt några smärre kväden.

Under det att Jacopo blott hade en dotter, hade Pietro äfven tvenne söner, hvilka blefvo bofasta i Verona. Den ene af dem, Dante, hade en son Leonardo, om hvilken Leonardo Bruni berättar: »För kort tid sedan kom denne Leonardo till Florens, jämte andra veronesiska ynglingar, på ett mycket hedersamt sätt, och han gjorde besök hos mig, emedan han visste, att jag var vän af hans farfaders minne. Och jag visade honom Dantes och hans förfäders hus och upplyste honom om många saker, som han icke kände till, eftersom han flyttat från fädrens stad.» Den s. 31 meddelade släkttaflan ger några upplysningar om familjen

Alighieris ytterligare utveckling, till dess den utdör på manssidan och endast fortlefver genom ingifte i grefliga ätten Sarego, som sedan tagit namnet Sarego-Alighieri.

* * *

De litterära alster, som tillhöra Dantes sista period, äro i främsta rummet Komedien; vidare några smärre skrifter. Låtom oss först taga kännedom om de senare.

Tre latinska bref äro af omtvistad äkthet. Ett, af år 1314, är en kraftig uppmaning till Italiens kardinaler att välja en italiensk påfve i ledigheten efter Clemens V. Villani nämner om ett sådant bref, och det är största sannolikhet, att det till oss bevarade är det äkta. Mera tvifvelaktigt är det s. 111 citerade, som gäller såsom Dantes svar på florentinarnes anbud om amnesti. Frågande står vetenskapen likaledes framför det långa brefvet till Can Grande, med hvilket han till honom dedicerade Paradiset. I allt fall uttrycker detta utan tvifvel Dantes idéer, och vi skola återkomma därtill i anledning af tolkningen af Komedien.

Tvenne latinska ekloger till en student i Bologna, som i följd af sin beundran för Virgilius kallades Johannes de Virgilio, torde med orätt hafva misstänkts såsom understuckna. Dante afslår i dem en inbjudning till det gelfiska Bologna, ger sin unge vän litterära råd och uttalar något missnöje

med lifvet i Ravenna. Huruvida någon canzon är att räkna till denna period, kan ej säkert afgöras.

En geografisk dissertation *Quæstio de aqua et terra* utgafs af trycket i Verona 1508 såsom ett verk af Dante. Men utgifvaren, pater Moncetti, torde vara dess sannskyldige författare, ehuru han, för att skaffa gehör och popularitet åt sina idéer, sände ut dem under Dantes namn. Den kosmologi, som där framställes, är alltför modern för Dante och hänvisar alltför tydligt på Leonardo da Vinci eller andra senare geografer, bland hvilka Moncetti själf intog ett framstående rum.

* * *

Hvad som emellertid mest upptog Dante i hans sista period var den stora dikt, som varit hans ungdoms dröm, och som blef hans ålders tröst. Denna dikt kallade Dante *Commedía* med en gammaldags accentuering i stället för nuvarande *Commèdia.* Anledningen till detta namn angifves utförligt i brefvet till Can Grande: »Komedi är ett slags poetisk berättelse, som skiljer sig från alla andra. Till innehållet är den olika tragedien däri, att tragedien börjar vackert och lugnt, men i slutet är ohygglig och förskräcklig. . . . Komedien åter börjar med något svårt förhållande, men dess ämne slutar lyckligt, såsom vi se i Terentii komedier. . . . Vidare skilja de sig i framställningssättet: i tragedien är språket upphöjdt och högtidligt; i komedien anspråkslöst och ödmjukt. . . . Häraf framgår, hvar-

för detta verk kallas komedi. Till innehållet är det i början ohyggligt och förskräckligt, ett helvete; i slutet angenämt och behagligt, ett paradis. Till framställningssättet är det anspråkslöst och ödmjukt, emedan det är skrifvet på vulgärspråket, hvarpå ju till och med kvinnorna samtala.» Naturligtvis är för en modern estetik Dantes dikt ingenting mindre än en komedi. Men den är så skiftande, att den ej kan inordnas i någon viss diktart; närmast står den måhända epiken. *Divina* eller »gudomlig» kallade Boccaccio redan Komedien, liksom kan kallade Virgilii verk så; en edition af 1555 bär först på titelbladet *Divina Commedia*, hvilket sedermera småningom blifvit den stående titeln; ett uttryck både för innehållet, som handlar om Guds verk, och af beundran för diktens skönhet.

Hurusom den första idéen till Komedien föddes af Dantes kärlek till Beatrice, hafva vi redan sett under redogörelsen för Dantes förstlingsarbete. *Hon* är det ock, som låter Dante göra den färd, som Komedien beskrifver; *hon* tronar bland de saligaste i himmelens heligaste rum; *hennes* lof är det, som oftast genljuder i de sköna terzinerna, sjunget än af Dante själf, än af änglaskaror.

Då Dante sedan går i en sträng lifvets skola, blir politiker och vetenskapsman, samlar han nytt material för den stora dikten, som därigenom blir lika politisk och lika lärd som Dantes vetenskapliga afhandlingar. Där genomgås forntidens och

samtidens historia från de största världshändelser till skvallret på Florens' piazzor; där trona den rätta gibellinska politikens förfäktare, med kejsar Henrik VII i spetsen, i himlarnes heliga boningar; där försmäkta gelferna och de svarte, med påfvarne främst, i helvetets pinorum. Och där gifvas allehanda vetenskapliga utredningar, af astronomiska och fysikaliska problem, af filosofiska och filologiska eller litterära frågor, af politiska och geografiska förhållanden.

I ålderns dagar sjunka andra intressen undan för ödmjuk självpröfning och religiösa betraktelser. Nu blir Komedien Dantes luttring och självbestraffning, såsom i de sista sångerna af Skärselden. Den blir mer och mer fylld af religiösa afhandlingar och gudliga betraktelser, hvilka sålunda utgöra hufvuddelen af den sista *cantican* eller Paradiset.

Detta är uppkomsten och utvecklingen af Komediens idé, dess genesis. Naturligtvis äro de tre hufvudfaserna däri ej att tänka såsom ända därhän skilda, att t. ex. allt politiskt och allt religiöst innehåll skulle hafva varit utestängdt ur den första planen. Den första sången, som nedskrefs under Dantes vetenskapligt-politiska period, innehåller t. ex. redan den religiösa idéen, att den i Komedien skildrade färden är Dantes, och med honom mänsklighetens, luttringsprocess.

Det ligger nära till hands att framställa frågan: Hade ej Dante äfven den meningen med Ko-

medien att förhärliga sina vänner och brännmärka sina fiender? Allmänna opinionen har ej haft svårt att svara; den plägar tala om den där argsinte gamle gubben, som skref en stor dikt för att förpassa till helvetet alla sina ovänner. Och allmänna opinionen har denna gång mot vanan fått stöd af Voltaire. Det betyder dock ej mycket, ty han torde aldrig studerat Dante och förstod ej hans verk. En samvetsgrann betraktare har ej sitt svar lika färdigt. Bartoli, som ägnat denna fråga en grundlig undersökning, framhåller följande förhållanden. Då Dante försätter sina ideal och käraste vänner, såsom kejsar Fredrik II och Brunetto Latini, i helvetets otäckaste rum, skipar han uppenbarligen mot sina personliga sympatier rättvisa. Men vi ha redan förut (sid. 38) funnit, hurusom han i klump försätter den gamla florentinska adeln till paradiset och den nya till helvetet. I detta sista rum återfinnas också alla påfvar, i all synnerhet Bonifacius VIII, som dock med rätta åtnjöt ett visst anseende, och om hvilken Villani har en dödsruna, som är nästan lika vacker som den, han ristat öfver Dante. Med afseende på Dantes förföljare, florentinarne, har Bartoli samlat följande siffror. Af de 79 personer, som försmäkta i Dantes helvete, äro 32 florentinare; af de 43, som renas i skärselden, äro florentinarne blott 4; bland de 70 namngifna invånarne i salighetens riken, finnas ej fler än 2 florentinare. Man torde efter detta, utan att antaga Bartolis öfverdrifna konklusioner, få anse, att Dante, likt andra dödlige,

stundom förblandat sak och person och låtit sin känsla någon gång löpa bort med sitt förstånd och sin rättvisa.

* * *

Komediens olika delar äro naturligtvis författade på vidt skilda tider. Boccaccio anför med reservation en sägen, att de sju första sångerna skulle varit skrifna före landsflykten, d. v. s. före januari 1302. Denna sägen kan ej vara sann annat än så till vida, att ett utkast då förelåg. I den nuvarande VI sången omtalas nämligen händelser från 1304 såsom längesedan förflutna. Längre fram, i Helvetets XIX sång, hänsyftas på påfven Clemens V:s död, som inträffade i april 1314. Väl vore det möjligt, att denna hänsyftning kunde vara en profetia om något önskadt; men Dante uttalar här en skarp dom öfver Clemens, under det han i brefven till Italiens furstar och folk betecknar honom såsom »strålande af den apostoliska välsignelsens ljus». Mellan dessa olika uppfattningar måste ligga en ej ringa tid, under hvilken Clemens förverkat Dantes aktning. Äfven andra ställen af Helvetet föra till samma resultat med afseende på tiden för deras nedskrifvande. Å andra sidan hänsyftas i Skärseldens VII sång på Filip den Sköne såsom lefvande, en hänsyftning som daterar det stället före november 1314. Slutligen berättar Boccaccio, att de tretton sista sångerna af Paradiset saknades vid Dantes

död och tillrättaskaffades på grund af en drömsyn. Detta skulle tyda på att dessa sånger ännu ej 13 september 1321 kommit i allmänhetens händer. Huru detta stämmer med dedikationen af Paradiset till Can Grande i brefvet till denne, må Boccaccio tillse. Det kan ju förhålla sig så, att Can Grande endast fick en del af Paradiset. För öfrigt anför Boccaccio äfven andra osäkra uppgifter om att Dante skulle hafva dedicerat de tre delarne af Komedien till andra namngifna personer. Men häri torde icke ligga något annat tillförlitligt än att de blifvit bekantgjorda på olika tider och i mån som de blifvit färdiga.

Det är emellertid antagligt, att Komedien i sin definitiva form blifvit färdig under de sista tio åren af Dantes lefnad.

* * *

Komedien beskrifver hvad Dante föregifver sig hafva sett under en resa i obefintliga världar. Den är sålunda en vision, och *La Visione* var ett af de namn, hvarunder den gick i äldsta tider. Drömmar och syner hafva icke nu för tiden samma poetiska värde, samma användning i konsten som förr. De sakna därtill den realitet, som vi gärna vilja se såsom underlag i konsten. Fordom ansågs en dröm eller syn lika verklig som något upplefvadt; den tillmättes lika stor trovärdighet och större betydelse. Träffande framhåller Ozanam, att häri icke

blott ligger något vidskepligt, som fördomsfria själar hafva rätt att göra sig lustiga åt, utan äfven en andens oeftergifliga trängtan utöfver hvardagslifvets och vår jords trånga gränser. Därför ju mindre ens värld är, ju enformigare lif man för, desto mera irrar tanken ut i drömmar. Det är pelarhelgonet i öknen och klosterbrodern i cellen, som äro de största visionärerna; och antikens och medeltidens människor, som hade en mycket trängre horisont än vi, måste vidga den med inbillningskraftens hjälp. Brunetto Latini t. ex., för att blott citera ett namn, som är nära förbundet med Dantes, skapade sig ryktbarhet genom att i *Den lilla Skatten* förtälja intresselösa visioner från främmande länder. Dante själf debuterade ju ock i Nytt Lif såsom visionär.

Ofta klädde sig visionerna i reseskildringens form; så Oweins och Brendans visioner, om hvilka mera sedan; så äfven Brunettos. Och då Dante säger sig hafva kommit in på sin resa under vilsegående i en skog, har han därvid alldeles efterbildat Brunetto.

Dantes syn omfattar helvetet, skärselden, paradiset. Det var områden, i hvilka medeltidsmänniskornas fantasi gärna ströfvade. Kristendomen hade fört det med sig. Greken och romaren kände ej till sådant grubbel; han gladde sig åt den dag, som gick, obekymrad om Hades eller Elysium, namn, som knappast någonsin kommo öfver hans läppar. Men fåfängligheten af allt jordelif, som endast är

en förberedelse till ett annat, var en af kristendomens hufvudläror. Den fyllde presternas predikningar och lekmännens tal; den flöt in i målarens pensel och skaldens penna; den var det hemska allvaret, och den var sysslolösa själars tidsfördrif. Tidens konst och litteratur voro fulla af detaljerade skildringar af lifvet efter detta, syndaren till skräck och varnagel och den fromme till tröst och uppbyggelse. Hvart man gick i en kyrka, fick man exempel härpå. Dante hade utan tvifvel t. ex. i domen i Orvieto sett Giovanni Pisanos bas-reliefer af yttersta domen, af helvetet och paradiset med det mest realistiska återgifvande af de fördömdes kval och de saliges fröjd. Man har till och med anmärkt, att ensamt i katedralerna i Paris, Chartres, Auxerre och några andra franska städer det fanns mer än femtio illustrationer till Dantes Komedi, alla äldre än Komedien själf.

Det är visserligen sant, såsom förut nämnts, att florentinarne voro hädiska och lättsinniga nog att mindre än andra bry sina sinnen med dessa kusliga ting. Men Dante var ett undantag bland sina landsmän och tänkte djupare och frommare än de. För öfrigt voro florentinarne ingalunda frigjorda från helvetestankarne, om de ock stundom vände dem i skämt. Bevis nog därpå är en teaterrepresentation, som de anordnade 1304, just då Dante gick och bar på sin Komedi. Den skildring, som Villani gör däraf, är en så lyckad tidsbild, att den förtjänar anföras ordagrant: »Vid den tiden . . . för-

nyades de fordom vanliga, muntra upptågen i Florens, och de anställdes än här än där i kapp efter hvars och ens förmåga. Bland annat sände man . . . bud genom staden med inbjudan till dem, som ville erfara nyheter från den andra världen att infinna sig 1:a maj på Carrajabron och Arnos stränder. Det anbragtes tiljor på båtar och pråmar i Arno för att därpå framställa scener från helvetet med eldar och andra plågor och människor utklädda till djäflar, förskräckliga att skåda, och andra föreställande nakna andar. Och dessa undergingo mångfaldiga tortyrer under ohyggliga skrik och rop och förbannelser, så att det var gräsligt att höra och se. Och för märkvärdighetens skull kommo många dit; och den dåvarande träbron, som var full af människor, störtade under massans tyngd, och mycket folk dog och drunknade i Arno och slog sig fördärfvadt, så att skämtet vände sig i allvar, och, såsom inbjudarne förkunnat, många gingo att erfara nyheter från den andra världen.»

Den litteratur öfver sådana ting, som varit Dante mest bekant, torde ej hafva varit den norditalienska, som nämnts ofvan, ty den var tämligen lokal, ej heller den föga kända italienska munken Albericos syn, utan snarare några mycket spridda utländska berättelser. För det första hade Dante förebilder i de nedstigningar till underjorden, hvilka skildras i Homeros' och Virgilii epos. Vidare kände han helt visst, liksom hela världen, de fantasiresor, som munkar i Irlands kloster under XI och XII

århundradena älskade att tänka ut. Den helige Brendan berättas af dem hafva farit till sjös, riddaren Owein till lands, båda genom de osaligas och de saligas boningar. Samma munkar fantiserade ihop en berättelse om krigaren Tungdal, som skulle varit död i tre dagar, men sedermera uppväckts och berättat hvad han sett och upplefvat i de dödes värld. I Frankrike uppstod en legend om aposteln Pauli nedstigande till helvetet. Af allt detta är det dock blott på berättelserna om Eneas' och Pauli underjordsbesök, som Dante uttryckligen hänsyftar (Helvetets II sång).

Det var således redan vibrerande strängar Dante anslog, då han talade om lifvet efter detta. Det var en hufvudanledning till hans skaldeverks stora popularitet bland de närmaste generationerna. Man återfann däri dagens mest brännande frågor, och de enfaldige trodde efter bokstafven. Komedien blef räknad till de heliga böckerna, och folket på land och i stad sjöng dess verser utantill.

Att Dante upptog redan behandlade ämnen, bevisar icke brist på originalitet; ty originalitet behöfver icke vara uppfinning af nytt stoff. Dantes originalitet är stor nog i den nya synpunkt, ur hvilken han ser det gamla, i det nya ändamål, för hvilket han begagnar det, i den fria omgestaltningen däraf, i stilen. Shakespeare uppfann aldrig själf intrigen till sina dramer; han omarbetade ofta blott andras verk. Molière »prenait son bien où il

le trouvait». Det hindrar ej, att Shakespeare och Molière äro lika originella som t. ex. Ibsen, som uttänker intrigen själf.

* * *

Sina föreställningar om evighetens riken sammanställde Dante med sin kosmologi. Denna var i hufvudsak det s. k. ptolemäiska systemet, som bibehöll sig, med några skolastiska utsmyckningar, från sin stiftares dagar ända in i det XVI århundradet, då det småningom ersattes af det kopernikanska.

Enligt Ptolemäos är jorden världsalltets medelpunkt och omgifves af himlarne, som äro koncentriska, hvarandra inneslutande sferer. Det halfva jordklot, vi bebo, består till större delen af land; det andra är ett enda haf. Midtpunkten af vårt halfklot var för Dante — och häri skiljer han sig något från Ptolemäos — Jerusalem, emedan han läst hos Hezekiel, att Jerusalem stod midt bland folken.

Under Jerusalem har Dante förlagt helvetet. Det utgöres af ett trattformigt rum i jordens inre, med den breda mynningen vänd uppåt och täckt af jordytan och med pipen i jordens medelpunkt. Dante inkommer däri vid Florens, följande den ena trattväggen. Således utgöres afståndet från trattmynningens medelpunkt, Jerusalem, och trattväggen upptill af afståndet mellan Jerusalem och Florens.

Detta afstånd, trattmynningens radie, beräknades af Dante till ungefär 4,250 km., under det att det i själfva verket blott är hälften så stort. Trattens djup är naturligtvis jordradien, som redan Ptolemäos beräknat till 6,377 km. vid ekvatorn.

Den populära föreställningen hade visserligen förut hänvisat de osaliga till underjorden. Den stödde sig på antika traditioner, som också återfinnas hos Paulus i Efeserbrefvet: »Detta 'han har uppfarit', hvad är det annat än att han ock först har nedfarit till jordens nedre rum?» Men i öfrigt var ingenting bestämdt. Dantes sinne för det exakta bragte honom till den lyckliga nyheten att bestämma ett visst underjordiskt rum, som har fasta och kända stödjepunkter och därför blir konkret och hållbart i föreställningen.

I helvetestratten finnas efter de af klippor bildade väggarne vågräta afsatser eller »kretsar», på hvilka syndarne bo. Dessa kretsar äro nio, fördelade i tre grupper. Äfven det »fullkomliga» tiotalet fås fram genom tillägg af en förgård.

Till de kristna föreställningar, som gåfvo Dante grundritningen till helvetet, fogade han, med den universalitet som var honom egen, och som för honom sammansmälte forntid och nutid, antika detaljer. Han sätter dit de gamles mytiska floder Akeron, Styx, Flegeton, Kokytos, färgkarlen Karon, vakthunden Kerberos, furier och harpyer, för att plåga såväl de kristna syndarne som de hedniska.

* * *

Skärseldens lokal utgöres af en klippö, midtpunkten af det västra, från oss vända halfklotet och det enda landet därstädes. Öns storlek har ej bestämts, dock är dess bergskägla högre än något annat berg och når med sin spets till eldens himmelsregion. Förläggandet af skärselden till denna ö var nytt; förut, såsom i Oweins resa, förbands den med helvetet någonstädes i jordens innandömen. Men Dante fick genom sin anordning fram den anslående symbolen, att försoningens berg, där återlösningen fullbordas, står midt emot Golgata, där återlösningen förbereddes. Skärseldsberget bildar också motsvarigheter till helvetet, dels genom motsats dels genom likhet. Det reser sin spets uppåt, helvetet sänker sin nedåt; det är uppdeladt i terrasser, som sträcka sig rundt hela berget på olika höjd. Dessa terrasser äro efter skolastikens dödssynder sju; därtill komma en förgård vid foten och en platå på toppen, hvarigenom den heliga tredelningen och det heliga niotalet erhållas. Tiotalet fås därigenom, att platån delas i två afdelningar.

Till skärselden föras människorna efter döden i båtar från den bebodda jordhalfvan. Den vägen tog dock ej Dante, ty då skulle han först hafva gått upp ur helvetet samma väg, som han gick ned, och sedan återuppträdt på vår jord, hvilket hade varit ytterst smaklöst. Han fann bättre råd. Han konstruerar en smal ränna från helvetets nedersta punkt, jordens medelpunkt alltså, till skärseldsberget. Denna ränna har uppkommit på föl-

jande sätt: då Gud slungade Satan från den oss motsatta himmelen, träffade denne jorden vid den punkt, där skärseldsberget nu ligger, och drefs af farten genom halfva jorden till dess medelpunkt, lämnande en smal ränna efter sig. Denna händelse fick äfven andra viktiga följder: all jorden på det andra halfklotet ryggade undan och samlade sig på vårt halfklot, där det dref upp Jerusalems berg; och den jord, som funnits i den af Satan uppborrade rännan, sprutade upp tillbaka och bildade skärseldens ö. Således med Satans fall kom synden i världen, men på samma gång uppstodo Golgata, där syndens förlåtelse skulle beredas, och midt emot Golgata skärseldsberget, där syndens förlåtelse skulle fullbordas.

Äfven detta specifikt kristna rum är ej alldeles fritt från hedniskt materiel. Där gå floderna Lete, i hvilken drickes glömska af det onda, och Evnoë, hvari drickes håg till det goda.

Öfverst på skärseldens berg har Dante förlagt det *jordiska* paradiset, d. v. s. den lustgård, där Adam och Eva vandrade före syndafallet. Enligt första Mosebok planterade Gud denna lustgård »österut i landet Eden», och det blef teologers och geografers ifriga bemödande att identifiera detta land. Den ene fann det på en ö, den andre på fastlandet, en i öster, en i väster. Det var då fyndigt af Dante att förlägga detta land, som ingen säkert hade sett, till en plats, dit man ej kom förrän efter döden,

och som var gränsområdet mellan skärseld och himmel, hvilket följaktligen endast passerades af de renade, för himlen mogna själarne.

* * *

Om himlarna eller paradiset, där Dante afslutar sin evighetsfärd, har han skrifvit lärda afhandlingar i Gästabudet. Hans teorier basera sig på antikens, sådana de formulerats af Ptolemäos. I Nya Testamentet talas än om en himmel, än om flere. Paulus berättar sig hafva blifvit förd till tredje himmelen och därutöfver. Den allmänna folkmeningen var också obestämd; himmeln nämndes stundom såsom en, stundom såsom flerfaldig. Skolastikerna talade ofta om sju himlar, hvaraf uttrycket »sjunde himmeln» än i dag är ett minne. Men då Ptolemäos antager nio himlar, måste detta tal framför allt behaga Dante. Han polemiserar också mot Aristoteles, som, »följande endast astrologernas gamla råhet», antog åtta himlar; men »sanningen har dock till slut kommit i dagen».

De nio himlarne äro Månens, Merkurs, Venus', Solens, Mars', Jupiters, Saturnus', Fixstjärnornas och Urrörelsens (primum Mobile), de första åtta begränsade af de banor, i hvilka de ifrågavarande himlakropparne röra sig kring jorden, som står stilla i världens medelpunkt. Det är den yttersta, Urrörelsens himmel, som sätter allt i gång och drar de andra med sig.

Utom niotalet får Dante äfven här en tredelning, i det att de tre innersta himlarne behärskas af allgodheten eller den Helige Ande, de tre mellersta af allvisheten eller Guds son, de tre yttersta af allmakten eller Gud fader. Tiotalet fås genom tillfogande af skolastikernas Empyreum, Guds boning utom all rörelse, tid och rum. Det heter därom i Paradisets XXX sång:

. . . . Vi hafva redan nått
Från största sfern till rena ljusets himmel,
Som skapts af andligt ljus och kärlek blott,
Af kärlek till det goda, full af glädje,
En glädje högre än all ljufhets mått.

* * *

För den inre organisationen af dessa riken har Dante äfvenledes utgått från gängse föreställningar, men han har bragt dem mera i system och gifvit dem mera idé.

I helvetet utstå syndare, som dött utan ånger och bättring, straff, som äro blott vedergällning, enligt den råa, men populära satsen: öga mot öga, tand mot tand. Straffen äro både andliga och materiella eller fysiska smärtor. Så lärde, stödda på Bibeln, redan Basilius den Store, Augustinus och Gregorius den Store; de talade om eld och giftiga djurs bett. Sedan mångfaldigade folkfantasien straffarterna, och de ofvan nämnda helvetesbeskrifningarna af Owein, Brendan, m. fl., täflade naturligtvis i hårresande skildringar, i hvilka frysning i is,

kokning i smält bly och dylikt lägges till det redan kända. Dante införde många nya varieteter och älskade särskildt att sätta straffet i direkt förhållande till brottet. Så gingo anstiftare af tvedräkt med klufna kroppar och splittrade lemmar, spåmän med hufvudet bakvändt o. s. v. Detta var enligt ett ord i Vishetens Bok: »Med det, hvari man syndar, skall man ock straffas». Innan man dömer om dessa gräsligheter, må man besinna, att de utmålades för släkten, som voro hårdare och okänsligare än vårt, och att skräck var den tidens enda metod att uppfostra själar.

Straffen voro eviga, äfven de materiella. Det är väl knappast Bibelns lära; redan i den äldsta kristna kyrkan tvistades mycket därom. Men förfäktarne af straffens evighet, med Augustinus i spetsen, lyckades få mera gehör för sin åsikt, kanske mest därför att den var mera skräckinjagande. Dante betonar helvetesstraffens evighet redan i den bekanta inskriften öfver helvetesporten:

Jag leder till en evig pinas länder.
— — — — — — — — — — — — — —
O I, som ingån, lämnen hoppet kvar.

Dantes teori om synden hvilade på Aristoteles' etik och skolastikens syndsystem, sådant det utarbetats af Tomas af Aquino. Man syndar af svaghet eller af ondska; svaghetssynderna straffas lindrigare. De synder, som härflyta af ondska, äro våldsdåd och svekliga gärningar; våldsdåden straffas i den mellersta afdelningen af helvetet, sveket

i den lägsta och förskräckligaste. Sveket är nämligen den svåraste af alla synder, emedan det innebär missbruk af människans högsta och ädlaste förmåga, förståndet.

* * *

I skärselden undergå de i tid ångerfulla syndarne straff, som äro afsedda att rena eller skära sinnet, så att det om någon tid blir värdigt att njuta himmelens fröjd. I Pauli första Korintierbref läses: »Varder någons verk nedbrändt, så skall han gå miste om den (sin lön); men själf skall han varda frälst, dock såsom genom eld». Detta var hela den grund, hvarpå läran om skärselden utarbetades hufvudsakligen af Origines och Augustinus, en lära som af Gregorius den Store upphöjdes till katolsk dogm.

Skärseldens straff äro icke blott temporära, utan äfven lindrigare än helvetets, och de uppblandas med uppmuntran och lärdomar i tal och bilder, hvilka anbragts här och hvar under syndarnes ögon. Den egentliga straff- och renings-orten är skärseldsbergets midtelparti, där skolastikens sju dödssynder, högmod, afund, vrede, lättja, girighet, dryckenskap och otukt försonas. På de lägre terrasserna renas de af lidelser behärskade själar, som af en eller annan anledning fördröjt sin ånger till lifvets sista stund. På bergets topp, det jordiska paradiset, vistas endast de redan renade syndarne.

Straffarterna äro ej så mångfaldiga i skärselden som i helvetet och stå vanligen i motsatt förhållande till den synd, som bestraffas. De högmodiga ligga böjda mot jorden under stora stenblock; de late löpa rastlöst omkring; fråssarne äro magre och plågas af hunger och törst, o. s. v.

* * *

Om himmelens fröjder gjorde sig den stora massan mycket krassa föreställningar, som kretsade kring ett yppigt och njutningsfullt lif, liksom våra förfäders drömmar om fläsk och mjöd i Valhall eller arabens om paradisets houris. Brendan finner i paradiset berg och palats af guld och allehanda ädla stenar, härliga källor, blommor och frukter, öfverflöd af villebråd i skogarne, af fisk i floderna, o. d. Fra Giacomino af Verona beskrifver de salige såsom himladrottningens hofstat, som bekransas af blommor och rider på präktiga hästar. Om man ville lämna dessa ovärdiga, jordiska analogier, fann man ej annat än obestämda, sväfvande ordalag. Nya Testamentet talar blott om »nya himlar och en ny jord», och om en »förklarad lekamen». Dante åter vinner en viss åskådlighet och omväxling, utan att tillgripa den krassa materien, genom gradationer af ljus, som kulminera i det »andliga ljuset», och af musik, som nå sin högsta form i sferernas harmoni. Stundom bekänner han dock, att hans fantasi och hans tunga äro för svaga; men

själfva dessa bekännelser om svaghet äro kraftiga uttryck för hvad som antydes. Då han kommer till Solhimmeln, utbrister han:

Ej snille, konst och öfning hvad jag såg
Att skildra så, att det blir fattbart, räcker;
Men det kan tros och tända upp vår håg.
Om sådan höghet tankens vingar stäcker,
Det är ej under: tanken är för svag,
Och bortom sol'n ej någons blick sig sträcker.

Han föres slutligen inför Gud:

O högsta ljus, som går din himlastig
Högt öfver mänsklig fattning, värdes gifva
Ett återsken af hvad du syntes mig,
Och gif min tunga krafter att beskrifva
En gnista blott af all din härlighet
För alla folk, som äro och som blifva.

På sådant sätt undgår Dante att materialisera de saligas boningar, men lyckas dock att åstadkomma en ständig omväxling och stegring.

De nio himlarne erbjuda större och större salighet, ju närmare de ligga Empyreum. Somliga människor hafva förtjänt större lön än andra, hvilket de saliga själfve inse och glädja sig åt såsom åt Guds rättvisa. Nio äro således salighetens grader, men dessa nio sammanföras i grupper om hvardera tre, liksom vi sett de nio himlarne sönderfalla i tre afdelningar. Skådandet af Gud och kärleken till honom är salighetens väsen, som yttrar sig i strålande glans, glada rörelser, sång och ljuft leende.

VI.

Vi känna nu de scener, på hvilka Komedien spelar, och hufvuddragen af de åskådningar, på hvilka den hvilar. Det är en nödvändig förutsättning för att kunna följa med dess innehåll.

Komediens första afdelning eller *cantica* beskrifver helvetet och börjar med en inledningssång, som ger nyckeln till hela verkets plan. De första versera lyda:

Vid midtelpunkten af vår lefnadsbana
Jag i en dyster skog mig plötsligt fann
Och kunde rätta vägen icke spana.
Ack! hur den var, jag knappast säga kan,
Den hemska skog med sina snår, sin våda;
Vid minnet fruktan än mig sätter an;
Mer hemskhet kan i dödens famn ej råda.
Men förrn jag nämner hvad jag där fann godt,
Jag skildra vill hvad annat jag fick skåda.
Hur jag kom dit, jag aldrig rätt förstått,
Så hade sömnen mina sinnen döfvat,
Då jag från rätta vägen vilse gått.
Fram till en kulle kom jag oförtöfvadt,
Ty slut var lyckligtvis den dalen re'n,
Som mig förskräckt och mig så djupt bedröfvat.
På kullens topp där låg ett återsken

Af stråleglansen från den himlakroppen,
Som för på rätta vägar hvar och en.

— — — — — — — — — —

Just då jag kom till kullens skarpa branter,
Där stod så lätt och vig och flink till språng
Och täckt af spräcklig hud en gruflig panter,
Hvars blick mig noga följde vägen lång
Och så mig motade uti min vandring,
Att jag var färdig vända gång på gång.

— — — — — — — — — —

Jag räddning hoppas, då min fruktan väcktes
Utaf ett lejon, som med ens bröt fram;
Dess stolta hufvud upp mot höjden sträcktes,
Dess glupska käft mig syntes allt för när;
Och luften själf, så tycktes mig, förskräcktes.
Och en varginna, proppfull af begär
Trots all sin magerhet, sig för mig tedde.
Re'n mångas ofärd den varginnan är.
Hon sådan själsförvirring mig beredde
Med gräslig uppsyn, att mitt hopp förgick
Att hinna vägen, som till toppen ledde.

Den förfärliga skog, hvari Dante förvillar sig, är först och främst hans eget syndiga lefverne; den är vidare alla människors syndiga tillstånd, innan de väckas och vända sig till Gud; den är också, politiskt sedt, det rättslösa, förvirrade tillståndet i Italien och i synnerhet i Florens; den är slutligen, från kyrkopolitisk synpunkt, den förnedring, hvari påfvedömet sänkt sig själf och hela kyrkan.

Det kan synas, som om detta vore att inlägga en alltför mångfaldig mening i den enda bilden af den hemska skogen. Men det är enligt Dantes egen anvisning. Han säger i Gästabudet på ett

ställe, hvarpå redan förut syftats, och som för öfrigt ingenting annat är än en nästan ordagrann öfversättning af ett uttalande af Tomas af Aquino: »Man bör veta, att skrifter kunna förstås och böra tolkas i fyra meningar. Den ena är den bokstafliga.... Den andra är den allegoriska,[1] hvilken döljer sig under ordens mantel och är en sanning i en vacker lögn.... Den tredje meningen är den moraliska, hvilken läsaren bör med all flit uppsöka till egen och sina lärjungars nytta.... Den fjärde meningen är den anagogiska, d. v. s. den öfversinnliga, då på andligt sätt en skrift tolkas, som trots sin bokstafliga mening genom de åsyftade förhållandena hänvisar på evighetens ting.» Detta upprepas i sammandrag i brefvet till Can Grande, och där tilläggges uttryckligen, att Komedien är att tolka i dessa flere meningar.

Emellertid kom Dante, säger han vidare i dikten, fram till en kulle, hvars topp var solbelyst. Därmed åsyftas Guds nåd och kärlek, som bringar räddning åt den i andlig nöd ställde. Men Dante hejdas af en brokig panter, ett rasande lejon och en glupande varginna. Sammanställningen af dessa djur torde vara tagen från Jeremias, som angifver dem såsom människosläktets plågoris. Deras betydelse i Dantes sång är naturligtvis en allegori för vissa laster, som ställa sig hindrande emellan å ena

---

[1] Dessa ord stå ej i texten, som här är felaktig, men de fordras uppenbarligen af sammanhanget.

sidan människan i hennes syndfullhet eller stat och kyrka i deras dåvarande förnedring och å andra sidan räddningen genom Guds nåd. Dessa laster voro enligt de antika kommentatorerna köttslig lusta, högmod och girighet. Snarare synes dock Dante hafva menat afund, högmod och girighet. Dels säger Dante annorstädes, att dessa laster äro de facklor, som satt sinnena i brand, och han återkommer ofta till afundens dödssynd; dels räknades pantern i medeltidens underliga zoologi till de »afundsamma djuren».

I en vers säger Dante, att han fann något »godt» i den hemska skogen; det var Virgilius, som kom såsom räddare. Virgilii uppträdande motiveras af hans oerhörda popularitet under medeltiden. Han var den störste skalden, den störste vise; från honom togo retorerna ämnen för sina deklamationer; hos honom läste kyrkofäderna fram hela morallagen och hela skapelsehistorien, till och med profetior om Messias. Därför göres Virgilius till symbol för den mänskliga visheten, som ju kan förbereda räddningen ur iråkad nöd. Men Virgilius är dock blott utsänd af Beatrice, den gudomliga visheten: han kan blott leda Dante och mänskligheten på början af räddningens väg; fram till målet föras de af Beatrices egen hand.

Virgilius förkunnar, att en gång en vindthund skall förjaga det värsta vilddjuret eller varginnan, d. v. s. att en gång en mäktig och rättvis härskare skall göra slut på girighetens och egennyttans för-

därfliga regemente, och att vägen till räddning går genom helvetet och skärselden för att sluta i himlen. Detta symboliserar den botgöring och den ödmjukelse, man måste underkasta sig för att komma ur syndens tillstånd till rättfärdighetens.

I den första sången äro således meningen med och begynnelsen af den i Komedien skildrade färden angifna och det helas allegoriska betydelse framhållen. Denna förhöjes af den tid, hvartill färden är förlagd; det var »midtelpunkten af vår lefnadsbana,» d. v. s. i Dantes 35:te år eller år 1300. Det året var ett den kristna kyrkans »jubelår», pålyst af Bonifacius VIII och firadt af millioner människor genom vallfärder till Rom för undfående af syndaförlåtelse. Ett sådant år låg försoningens och botgöringsresans idé liksom i luften och omgafs af en allmän religiös hänförelse. Det var då, som Villani vid sin hemkomst från Rom inspirerades till sin florentinska historia »för att vörda Gud och den helige Johannes» (Florens' skyddspatron). Af Dante firades året genom att företaga en färd, som luttrade honom själf och visade vägen för mänsklighetens upprättande och saliggörande. För yttermera högtidlighets skull har Dante valt den heliga veckan af det nämnda året, och det är just långfredagen, som han nedstiger till helvetet.

* * *

Med bäfvan låter sig Dante ledas åstad af Virgilius. Hans själ blir ej gladare, då han läser inskriften öfver helvetets port:

Jag leder till en stad af kval och ve,
Jag leder till en evig pinas länder,
Jag leder till det folk, Gud ej vill se.
Till Guds rättvisas skipande jag länder:
Guds Allmaktshand mig upphof gifvit har
Och Allvishetens, Allgodhetens[1] händer;
Och före mig ej något skapadt var
(Ty allt var evigt), och jag evigt blifver:
O I, som ingån, lämnen hoppet kvar!

Dante går dock in, beträdande först helvetets förgård. Där träffar han sådana människor, som lefvat »utan skam och utan heder,» som »i lifvet liflöst gått» och undandragit sig deltagande i lifvets arbete och strider. Himlen vill ej öppna sig för dem, ej heller det verkliga helvetet; de äro nollor, som föraktas af alla. Det är partimannen med den lifliga öfvertygelsen, med handlingslusten och handlingskraften, som här hämnas på de fege, som ej vågade med, på de late och mesige, som ej orkade gripa in.

Floden Akeron, som skiljer vandraren från det egentliga helvetets 1:a krets, öfverskrides, icke utan skräck och svimningsanfall för Dante. Det första området upptages af odöpta barn och dygdiga människor från den hedniska tiden; det är således också

---

[1] Allmakten, Allvisheten, Allgodheten: Fadren, Sonen och den Helige Ande.

Virgilii vanliga vistelseort, och han har bland andra till sällskap Homeros, Horatius, Ovidius, Lucanus; Aristoteles, Sokrates, Platon, Cicero, m. fl. Här utstås icke något annat straff än längtan efter Guds åsyn. Skolastiken hade tillgripit utvägen att skapa ett sådant undantagsrum, för att ej behöfva fördöma de rättsinniga, som dött utan döpelse.

Den 2:a kretsen hyser de första egentlige syndarne, dem som behärskats af sin köttsliga lusta. De jagas evigt hit och dit af en piskande vind, liksom de på jorden jagats af sin lidelse. Dante inlåter sig i samspråk med en och annan, bland dem med ett oskiljaktigt par, Francesca från Rimini och hennes svåger Paolo. Deras kärlekshistoria, en sorglig sannsaga af färskt datum, berättas af Francesca själf i så rörande ord, att Paolo gråter hela tiden och Dante, öfverväldigad af deltagande, faller afsvimmad till marken.

I 3:e kretsen söla sig fråssarne i smuts och piskas af ett hårdt regn. En af dem, en välbekant florentinsk läckergom, Ciacco, förutsäger för Dante hvad som skall ske i Florens under de närmast följande åren. Vid ingången till 4:de kretsen vill väktaren Pluto hejda besökarne, men han tystas af Virgilius med allmaktsordet: »Så vill man där, hvarest man kan hvad man vill.» Här vältra de girige och slösarne tunga bördor med sitt bröst och stöta häftigt mot hvarandra under de förebrående tillropen: »Hvarför kniper du ihop handen?» och »Hvarför kastar du bort?» I anledning af dessa olika uppfatt-

ningar af egendomens värde förklarar Virgilius för Dante, att liksom andra himlakroppar styras af andra änglar eller nornor, så styres jorden af Fortuna, härskarinnan öfver jordens ägodelar:

Gud all förgänglig egendom har lagt
I händer på en enda vårdarinna,
Som på densamma väl må gifva akt,
Att ofta den från en till annan föres;
Ej edert motstånd bryter hennes makt.
Så en görs rik, en annan fattig göres
I följd af hennes råd, som ingen sport,
Som, doldt likt orm i bo, ej ses, ej höres.
Mot henne ert förstånd förslår ej stort;
Hon råder, dömer, härskar öfver jorden
Likt andra nornor, hvar en på sin ort,
Och hennes handling blixtsnabbt följer orden.
Nödvändigheten henne snabbhet ger:
Rik eller arm är mången plötsligt vorden.
Hur ofta dras hon ej i smutsen ner
Af dem, hvars lof och pris hon borde höra;
Hur mycken orätt henne därmed sker!
Men hon är säll; det når ej hennes öra;
Bland andra nornor rullar hon sitt klot
I salig fröjd, som ingenting kan störa.

Den 5:te kretsen utgöres af sumpfloden Styx, som hyser de vredesmodiga. Dante tilltalar en af dem på deras eget språk, d. v. s. i vredesmod, och vinner därför Virgilii lifliga bifall. Nästa krets, den 6:te, är en starkt befäst stad, kallad Dite (lat. Dis = Pluto). På dess murar stå hotfulla furier, och ingången försvaras af ursinniga djäflar, till dess en ängel från höjden förskingrar dem och bereder vandrarne inträde. Här är ett slags kyrko-

gård, ett vidsträckt fält betäckt med glödheta sarkofager, i hvilka kättare pinas. Bland dem märkas Cavalcanti den äldre, kejsar Fredrik II och till och med en påfve, Anastasius II.

Denna krets bildar ett gränsområde mellan helvetets första afdelning, som hyser svaghetssyndare, och dess andra afdelning, som uppfylles af våldsverkare. Vägen till denna senare afdelning är mycket svår och belamrad med klippblock, som legat där sedan den dag, då jorden skalf och hällebergen remnade. Våldsverkarnes helvete består af en enda tredelad krets, den 7:de. Där bada somliga i sjudande blod, andra äro förvandlade till knotiga träd, i hvilka harpyorna göra sina nästen, andra slitas sönder af ilskna hundar, och åter andra stekas på brännande sand under regn af eld och gnistor. Här träffas bland många historiska personer Pyrros, Attila, Guido af Montfort; bland självmördarne Fredrik II:s berömde kansler Pier delle Vigne, som berättar sin rörande historia och bedyrar sin trohet mot sin kejserlige herre. Till våldsmännen höra äfven de, som trotsat Gud och som genom onaturliga laster förgripit sig mot Guds natur. Bland de förra är den antike hädaren Kapanevs den mest framträdande; bland de senare, som talrikt representera Florens, befinner sig Brunetto Latini. Mellan honom och Dante uppstår ett hjärtligt samspråk, hvaraf en del redan anförts. Brunetto förutspår Dante hans storhet, men ock den förföljelse, han skall utstå från sina landsmän:

Han svarte mig: »I stjärnor står det skrifvet,
Du säkert lända skall till ärans hamn,
Om annars rätt jag läst i sköna lifvet.

— — — — — — — — — — —

Men detta folk, förutan tack och lut,
Som kom från Fiesole i forna dagar,
Som bonddrygheten än ej vädrat ut,
Af din förtjänst din stora ofärd lagar.»

Helvetets tredje afdelning, som är bestämd för de svekfulla och förrädarne, vidtager med 8:de kretsen. Den är uppdelad i tio koncentriska grafvar, *Malebolge* eller Helveteshålorna, innebärande olika straff, t. ex. hudflängning, dränkning i träck eller sjudande beck, hufvudbeklädnad af glödande bly, bränning, förvandling till ormar, sönderslitning, vanställande, vidriga sjukdomar. Här aflägger Dante allt medlidande, allt undseende; satiren, hånet, föraktet få fritt spelrum. Bland dem, som schackrat bort andliga ämbeten för penningar, befinner sig påfven Nikolaus III, och dit väntas Bonifacius VIII och Clemens V. Till bedrägliga rådgifvare höra Odyssevs och Diomedes, förenade i straff, såsom de varit förenade i brott. Naturligtvis intressera Homeros' hjältar de båda skalderna, och Odyssevs får för dem berätta om sina irrfärder, i hvilka man dock ej känner igen mycket af de homeriska äfventyren. Något efteråt träffa vandrarne Bertrand de Born, den krigiske trubaduren, som stiftat tvedräkt mellan konung Henrik II af England och hans son. Hans straff beskrifves:

Jag såg försann, och tyckes ännu se den,
En kropp gå utan hufvud, likasom
De andra gingo i de dystra leden.
I håret hufvu't bärande han kom,
Som om han vid en lyktas sken sig ledde.
Med rop *O ve!* det mot oss vred sig om.
Han sig af sig en ledstjärna beredde;
De voro två i en och en i två:
Den blott förstår det, på hvars ord så skedde.

Den 9:de och sista kretsen är förrädarnes rum. I olika hål straffas skilda slag af förrädare, alla stela af is och köld och till hälften neddoppade i ett ishaf; deras tårar frysa, innan de runnit af kinden, deras andedräkt blir genast frost. Det är vedergällningen för deras förhärdelse. En af dem, grefve Ugolino della Gherardesca, som under inre strider i Pisa förrådt och förgiftat tvenne sina systersöner, fick själf ett ohyggligt slut. Han blef störtad från makten och insatt i ett fängelsetorn att hungra till döds jämte två söner och två sonsöner. Härom berättar han själf i följande verser, som höra till det mest gripande i hela Komedien:

Jag vaknar, förr'n till dag det börjat lida,
Och mina barn, som voro med mig, hör
I sömnen be om bröd och ömkligt kvida.
O! du är hård, om re'n ej det dig rör,
Att tänka, hvad då antes i mitt sinne.
Rör dig ej det, hvad plär du gråta för?
De vakna re'n, och snart är timmen inne,
Då maten bäres in; men tviflet vill
Ej fly: så har en hvar sin dröm i minne.
Då hör jag nedifrån dem bomma till
Det hemska tornets ingång, så det skräller.

Jag ser på mina barn och tiger still;
Liksom förstenad ej en tår jag fäller.
De gråta; lille Anselm säger: »Far,
Du stirrar så, o säg oss, hvad det gäller».
Dock grät jag ej och teg alltjämt med svar
Den da'n och hela nästa natt i ända,
Tills andra dagens sol gick upp så klar.
Då vid dess första strålar, till oss sända
I dystra fängslet neder, jag fick se
De fyras anleten emot mitt vända,
Då bet jag händerna i smärtans ve.
Och de, som tro, att hungerns kval mig drifver,
Stå hastigt upp: »O fader kär», de be,
»Ät hellre oss; det mindre svårt oss blifver.
Det usla kött, vi ikläddes af dig,
Afkläd oss det också». Jag då mig gifver
Till tåls ett grand, att de må lugna sig.
Den dagen och den nästa tyst försvinner:
Du hårda jord, hvi uppslök du ej mig?
Då vi nu så den fjärde dagen hinna,
Föll till min fot min Gaddo utsträckt ner
Och sade: »Fader, kan ej hjälp du finna?»
Så dog han, och jag såg, som du mig ser,
De tre, en efter ann till jorden falla
Den femte och den sjette da'n. Ej mer
I stånd att se, jag trefvar på de kalla.
Två dar jag ropar dem; men hungern se'n
Förmådde mer än mina sorger alla.

I det värsta hålet finnes naturligtvis Judas Iskariot, och under honom, i jordens medelpunkt de onda änglarnes furste, Lucifer eller Satan.

* * *

Från jordens medelpunkt kommer Dante, såsom förut nämnts, genom den trånga ränna, som Satans fall bildat, direkt upp till skärseldens berg, och därmed börjar Komediens andra *cantica*, beskrifvande skärselden. Den rena luften, ljuset och den blå himmeln väcka hos resenärerna en känsla af välbehag. Den delas af läsaren, som med ångest och beklämning följt med genom underjordens gräsligheter, och som finner till sin lisa, att skärseldens allmänna karakter, trots att den är en straffort, är lugn och mild. Man mottages vid ankomsten af den gamle karaktersfaste stoikern Cato af Utika, som med lämpor och foglighet, ej med skällsord såsom Karon i helvetet, anvisar de anländande deras platser. Efter att hafva samspråkat med honom inlåta sig Dante och Virgilius i tal med många andra af botgörarne i skärseldens vidsträckta förgård, d. v. s. med dem, som icke fullständigt hunnit ångra sina synder. Där är den berömde sångaren Casella, som just sjunger en af Dantes canzoner; där är konung Manfred, Fredrik I:s naturlige son, som berättar sina öden; där är skalden Sordel från Mantua, som håller sin redan förut anförda straffpredikan öfver Italien, kejsaren och Florens. En Malaspina anträffas, som ger Dante anledning till en lofsång öfver hans familj.

De nå till den första af de sju terrasser, där de sju dödssynderna aftvås, och som äro vackert byggda och smyckade med skulpturer. Den första t. ex. är af hvitaste marmor, och då där de öfvermodige

renas, afbildas på väggarne föredömen af ödmjukhet och exempel på straffad stolthet, hvilka botgörarne betrakta, under det de gå nedböjda af svåra bördor. Här ses bilden af Trajanus, som stiger af sin häst, för att göra den bönfallande änkan rättvisa; andra bilder föreställa den störtade Satan, de af blixten slagna giganterna o. a. d., som utförligt beskrifves. Öfvermodig hade i lifvet den berömde målaren Oderisi d'Aggubbio varit; hur annorlunda är han icke nu:

All världslig ära, hvaraf mänskan skryter,
En vind blott är, man vet ej hvarifrån,
Som byter namn, så snart den riktning byter.
Gör det väl till din ära någon mån
Om tusen år, att du har återgifvit
Som gubbe eller dibarn lifvets lån?

Vid uppstigandet till hvarje ny terrass ljuder i änglasång en af bergspredikans saligheter. På den 2:dra terrassen vistas de afundsjuka, och Dante begagnar tillfället att bekänna, att han är behäftad med afundens synd, men än svårare med stolthet. En bekant utgjuter sig i bitter klagan öfver alla dem, som bo i Arnodalen; det är det häftigaste utfallet i hela Komedien. Somliga liknas vid »otäcka svin» (casentinerna), andra vid arga hundar (aretinarne), andra vid vargar (florentinarne) andra vid räfvar (pisanerna). På nästa terrass, de vredesmodiges, utvecklar Dante det gibellinska programmet, att världens myckna ondska beror på kejsarens vanmakt och påfvedömets världslighet. Den 4:de

terrassen, där de late och försumlige straffas, ger Virgilius anledning att framställa syndens upphof och art, i nära anslutning till Tomas af Aquino. All synd, liksom all dygd, har sin rot i kärleken: denna kan riktas på ovärdiga föremål och öfverskrida all måtta; den kan omfatta värdiga föremål och hållas inom tillbörliga gränser. I förra fallet är den rot till synd, i det senare till dygd.

Så går färden vidare under upphöjda och lärorika samtal uppför de återstående terrasserna. Särskildt anmärkningsvärd är den straffpredikan, som Forese Donati håller öfver florentinskornas sedeslöshet, och som slutar:

Men om de fräcka kunde se det slut,
Som årens snabba omlopp dem bereder,
De redan öppnade sin mun till tjut.

På den 7:de terrassen har Dante själf blifvit renad genom eld; han är färdig att uppstiga till platån på toppen, det jordiska paradiset. Men dit får ej Virgilius komma; han tar afsked med några hjärtliga ord.

Om det jordiska paradiset förklarar Beatrice:

Den högsta godhet, säll i sig allena,
Skapt mänskan god, gett henne denna ort,
Som underpant på evig frid att tjäna;
Men synden kom och bortdref henne fort.
Ja synden kom; med henne sorg och möda
I bröst, där fröjd och sällhet härska bort

Ett plötsligt ljus uppenbarar sig; en härlig lofsång klingar i detsamma genom rymden; en

symbolisk vagn, föreställande kyrkan, nalkas; den är utstyrd med de besynnerligaste tillbehör och åtföljd af en mängd symboliska figurer. Det vidunderliga tåget är tecknadt efter Uppenbarelsebokens allegorier. På vagnen sitter Beatrice, höljd af blommor och klädd i rika färger. Dante känner genast makten af den gamla kärleken och smyger sig som en rädd gosse intill henne för att söka hennes skydd. Hon håller nu sin långa straffpredikan för honom och förklarar, att det är till försoning af sina synder, som han fått göra sin evighetsfärd. Syndamärkena utplånas från hans panna; han får dricka ur Lete, för att glömma synden, och ur Evnoë, för att få håg till det goda. Färden genom skärselden är slutad, och beskrifningen därom lyktar med dessa ord:

Men nu min penna redan full har skrifvit
Af andra sångens sidor hvarje rad:
Ej mera rum mig konstens regel gifvit.
Jag gick ur detta heligaste bad
Så nyfödd som den friska blomman, när den
Af våren återföds med stjälk och blad,
Ren och beredd till flykt mot stjärnevärlden.

* *
*

Färden genom de nio himlarne börjas, anförd af Beatrice, och går genom ljushaf under tonerna af sferernas harmoni. Hvarje saligen afsomnad människas förklarade lekamen får plats i den planets himmel, under hvars inflytande hon stått i

jordelifvet. De immateriella själarne åter dväljas alla hos Gud i Empyreum. De samtal, som förekomma under denna färd, äro till största delen djupsinniga, vetenskapliga och religiösa afhandlingar, hvilka äro alltför abstrakta och didaktiska för att motsvara våra begrepp om skönlitteratur. Där utvecklas t. ex. betydelsen af månens fläckar (under färden genom Månhimmeln), den platonska läran om själarnes återvändande till stjärnorna, löftets betydelse och helgd, kejsardömets grundläggning, återlösningens och arfsyndens begrepp m. m. I Solhimmeln, där kyrkans heliga fäder stråla med himlens egen glans, sjunges den helige Franciskus' lof. I Marshimmeln, som upptar kyrkans trogne stridsmän, träffar Dante sin ättefader Cacciaguida och får af honom de redan meddelade upplysningarna om sin släkt. Cacciaguida talar också om de gamla tiderna i Florens och jämför dem med de nya, fördärfvade. Det är intressanta tidsbilder, men de äro så genomväfda af speciella detaljer, att de ej kunna förstås utan en vidlyftig apparat af förklaringar. Slutligen uppmanar Cacciaguida sin ättling att författa en beskrifning af sin färd genom evighetens riken:

Men det oaktadt inför världen drage
Du fram din hela syn, från osant fri,
Och den, som träffas utaf stenen, klage;
Ty skulle smaken strax än bitter bli,
En kraftig näring den till slut bereder,
När den är smält och smärtan är förbi.

Det rop, du sänder, som en storm sig breder
Och skakar mest den topp, som höjt sig mest;
Och det ej litet länder till din heder.
Därför vi ha ditt öga städse fäst
I himmel, skärseld och i smärtans salar
Just på de själar, ryktet känner bäst.

I Fixstjärnehimmeln ser Dante Kristus själf och Beatrice, vorden än härligare. Det öfverväldigar hans sinne; han minnes ej mer, hvad som skedde; det var som en bortglömd dröm. Innan Dante får komma vidare, pröfvas han i tron af Petrus, i hoppet af Jakob, i kärleken af Johannes. Han består pröfningen godt. Adam träder därpå fram och undervisar honom om den första synden, om människornas första tid, deras första språk och bostad. Dante får nu beträda den nionde himmeln, Urrörelsens; ljuset och skönheten blifva härligare och härligare; han får höra änglarnes nio körer och blir undervisad om deras väsen, skapelse och verksamhet. Slutligen visar Beatrice honom Empyreum, Guds egen boning. Den har formen af en ros, bland hvars blad det Gamla och det Nya Testamentets heliga sitta jämte några andra utvalde, såsom Franciskus af Assisi, den helige Dominikus, den helige Benedikt. Här har ock Beatrice sin plats, som hon nu åter intager. Ett rum står ledigt, väntande på kejsar Henrik VII.

Genom jungfru Marias förbön förunnas det Dante att ett ögonblick skåda Gud själf. Nu är språket otillräckligt:

Från denna stunden hvad mitt öga såg
Var större än vårt språk förmår beskrifva.

Emellertid försöker han en beskrifning af Guds väsen: ljus, andens och kärlekens ljus, sig själf allt. Detta ljus öfverväldigar honom:

Ack, här min skaldkraft båtar ingenting;
Men all min vilja efter denna färden,
En hjulnaf lik, som rörs med hjulets ring,
Rörs af den kärlek, som styr stjärneyärlden.

Så slutar Dantes Komedi, utan ett ord om återfärd eller uppvaknande.

Den, som ser Jehovah, dör, heter det. Det var väl också just då Dante diktat sin syn af Gud, som hans ögon slötos i döden.

* * *

En sammanträngd redogörelse för Komedien och några öfversatta prof därur kunna ej gifva någon rätt föreställning om dess skönhet. Det vore därför en gärd af rättvisa mot Dante att utförligt analysera Komediens estetik. Emellertid har en sådan analys redan gjorts dels af Vedel i hans *Dante,* dels af mig i *Ord och Bild*, septemberhäftet 1895. Med hänsyn därtill och jämväl till det begränsade utrymme, som här står till buds, må några antydningar göra till fyllest.

Hvad Dantes samtida och de närmaste generationerna framför allt beundrade i Komedien, var innehållet. Skildringen af huru det går till i lifvet

efter detta, ryckte hvarje läsare med sig. Man hade så mycket undrat, hurudan evigheten var; nu fick man veta det. Missdådaren hejdade kanske ett ögonblick sin brottsliga arm; den fromme, som hoppades på den bättre delen af evighetens lön, gladde sig i förväg.

Alla de andra högsta spörsmålen, som sysselsatte tänkande själar, fingo ju också i Komedien en lösning, som syntes fullt tillfredsställande. Världens förhållande till Gud, änglarnes väsen, lifvets, återlösningens, sakramentens mysterier, syndens natur, hela teologien ligger i Dantes dikt. Det var ej under, att Johannes de Virgilio kallade honom i sin grafskrift Theologus Dantes, nullius dogmatis expers, »teologen Dante, som väl känner alla dogmer». All världslig vishet var också samlad i Komedien. Hvad det betydde, säger oss Leonardo Bruni: »Beundransvärd är i sanning storheten och skönheten i Dantes visa, tankedigra och djupa framställning med dess utomordentligt rika omväxling, med filosofisk vishet, med kännedom om den gamla historien, med en sådan kunskap om nyare tilldragelser, att han synes hafva varit med om allt. Dessa sköna saker, som utvecklas i behagliga rim, gripa hvarje läsare och mest den, som mest förstår däraf.»

Äfven på oss göra den teologiska uppbyggelsen och den omfattande lärdomen ett högtidligt och mäktigt intryck, om de också icke äro för oss skönhetsmoment i samma grad som för medeltidens

läsare. Men vi hafva lärt oss att se förgångna ting i historiskt sammanhang, och så betraktad förblir alltid Dantes Komedi jämväl genom sitt innehåll en härlig skapelse.

* * *

Äfven i Komediens form finnes det en viss estetik, som mera tillhör Dantes tid än vår. Det är harmonien och den ängsliga precisionen i Komediens scen och uppdelning. Vi hafva sett, hvilka motsvarigheter Dante anordnat mellan Jerusalems berg och skärseldsberget, mellen helvetestratten och skärseldskäglan, mellan evighetsrikenas tre-, nio- eller tiofaldiga uppdelning och deras symmetriska inre ordning, m. m. Han går till vänster, när han nedstiger i helvetet, till höger, då han bestiger skärseldsberget, allt efter en viss uppfattning af vänster såsom olycksdigert och höger såsom lyckosamt.

En motsvarande precision råder i Komediens yttre form. Dess sångers antal är 100, alla ungefär lika långa. De sönderfalla, om inledningssången frånräknas, i tre *cantiche*, hvardera om 33 sånger. Vi hafva också funnit, att deras längd var bestämd och att hellre skildringen afbrytes än det gifna måttet öfverskrides. Alla de tre afdelningarna sluta också med samma ord *stelle*, »stjärnevärlden», hvarmed Dante ville rikta blicken mot de högre rymder, där hans tankar älskade att dväljas.

Med dessa anordningar tillämpade Dante ett ord, som han läst i Vishetens Bok: »Gud har gjort allt efter mått och vikt», och han träffade med dem tidens smak. Han fick på samma gång tillfälle att anbringa den för honom och hela medeltiden så kära talsymboliken, som numera är så försummad, att icke ens 3:an gör någon glad, och att 13 mistat sin fasa. Men skulle det nu öfver hufvud vara symmetri i Dantes verk, så var det bäst, att den grundligt genomfördes. En oregelbundenhet här eller där skulle hafva verkat störande på det helas karakter och stilstränghet.

Men den så att säga inre formen, framställningssättet, stilen är det, som för oss är det skönaste i Dantes Komedi. Visserligen spelar däri allegorien en viktig rol. Den var stilens yttersta fullkomning för de generationer, som stodo under inflytande af *Le Roman de la Rose*. Den kan i Komedien tilltala äfven en mera realistisk smak, därför att den har en mera realistisk halt. Vanligen utgår allegorikern från en idé, åt hvilken han skapar en sinnlig omklädnad af egen fantasi. Så har ock Dante gjort i sin senare lyrik, med hvilken han firar vetenskapen eller dygden under en fingerad älskarinnas omklädnad. Men i Komedien utgår han ofta från realiteter, från Beatrice, Virgilius, från helvete, skärseld, himmel — hvilka för hans tid voro realiteter så godt som något annat — och framställer i främsta rummet dem, i andra rummet bakom dem liggande idéer.

Midt i fantasivärldarne, midt i de höga idéerna, midt i allegorien är dock Dante en stark realist. Såsom sådan bildar han till och med epok i konsten. Han nöjer sig ej med dessa ungefärliga teckningar, med hvilka målaren och skalden dittills gifvit sväfvande antydningar af hvad de ville framställa. Han drar upp bestämda linier, som springa i ögonen, han utfyller stommen med träffande detaljer, han pressar fram i färgen lifvets friska drag. Därför har han för sina skildringar skaffat kända rum med bestämda former och mått; han har förlagt sin syn till ett visst, populärt tidsskede och börjar ej som den gamla sagan med »det var en gång». Det var honom ej nog att, såsom Owein och Brendan, träffa några namnlösa syndare eller botgörare eller salige; det måste vara »de själar, ryktet känner bäst». Och deras verkliga lefnadsförhållanden berättas, och de diskutera om reella fakta med honom själf, den af alla kände Dante Alighieri. Och då abstrakta förhållanden bringas på tal, åskådliggöras de med konkreta jämförelser och bilder, som hvar för sig äro verkningsfulla taflor.

I sanning det är lif i Dantes figurer. Själf för han med sig alla sensationer och erfarenheter, som tillhöra det dagliga lifvet. Han blir så gripen af Francescas olyckliga kärlekshistoria, att han faller ned som död; han blir skrämd af odjur och farligheter; han tar emot beröm, men också Beatrices stränga tuktan; han går stundom närmare en själ för att höra bättre, och stundom stannar han

midt i en åtbörd, upptagen af ett nytt intryck. Den i lifvet stolte Farinata degli Uberti är lika stolt ännu: han visar förakt för själfva helvetets straff. Faderskärleken hos den gamle Cavalcanti bryter ut i en plötslig fråga efter sonen Guido; då han tror, att sonen är död, faller han ned i sin brännheta kista och bryr sig om alls intet annat. En nyfiken, som får löfte om att få sina frågor besvarade, känner redan sin nyhetshunger något stillad. Sådana drag träffas ofta och skära igenom i uppfattningen.

Abstrakta, allmänna uttryck äro ej kraftiga nog; de konkreta måste stå bredvid. I Dantes stil heter det ej blott, att man visar vördnad: man visar en »vördnadsfull panna», har »vördnadsfulla och nedslagna ögon»; man har icke blott rädsla, utan »den blekhet, som skräcken målar i ansiktet». Att dagen var slut och kvällen kom, heter »dagen gick och kvällen befriade kreaturen, som äro på jorden, från deras mödor»; en trång väg är »den väg, som är så trång, att han tvingar vandraren att gå en och en»; att se på något heter »rikta synens nerv på detta föremål».

I sina djärfva och kraftiga bilder för oss Dante omkring bland de mest växlande föremål. Dante »blir fångad på limspö att tala med andarne», då han förmås att stanna bland dem; han »sträcker ut sin hand, att färglägga hvad han tecknat», då han i detalj utfört hvad han antydt; han »träffas af talets spets, sedan han fått smaka dess klinga», då

han af Beatrice tages i än hårdare upptuktelse än förut. »Dina fingrar förslå ej för sådan knut» betyder, att ditt förstånd ej kan utreda den svåra frågan; »du har iklädt oss detta kött» säga barn om sin far. Vattusoten »gör lemmarne omaka»; ett outveckladt språk »ropar pappa och mamma»; Florens »afmagrar i heder»; franciskanerna, som ej följa sin stiftare, »sätta fotens spets, där han satte sin häl.»

Ett ännu rikare lif ligger i de utförda liknelserna. Människan, djuren, hela skapelsen ställes fram i miniatyrteckningar, som i och för sig äro bestående konstverk och såsom sådana mera än någon annan skalds skildringar inspirerat bildande kostnärer. Dante är den förste, som haft sinne för hvardagslifvet och småfolket, för det lilla och förbisedda i materiens värld. Naturen och människan hade för medeltiden betydelse endast för så vidt de voro underlag för teologiska och spekulativa problem. Det var Dante som först fann ett allsidigt intresse i dem och öfverlämnade det att ytterligare odlas af renässansen.

Hvad folklifsscener upprullas ej i följande liknelser!

Från familjelifvet:

Likt modern, som, af plötsligt buller väckt,
Ser nära sig re'n eldens lågor flamma
Och, mer för barnet än för sig förskräckt,
Tar det i famn och törs ej längre bida,
Men flyr i hast, af linnet blott betäckt.

Från landtmannens lif:

När rimfrost målar af på bondens land
Sin hvita systers bild[1] i vårens tider,
Fast snart den plånas ut af solens brand,
Står bonden upp, som brist på foder lider,
Och ser, hur hela fältet snöhvitt står;
Han bröstet slår och händren tröstlös vrider.
Han vänder hem, där klagande han går,
Vet i sin nöd ej hvad där är att göra,
Går ut igen och hoppet återfår,
Då han ser jorden andra färger föra
Än nyss förut; sin staf i hand han tar,
Att sina kära lam på bete köra:
Så också mig det strax i hjärtat skar,
Då Mästarns panna sig i rynkor lade,
Men boten för min skräck var lika snar.

Från spelarelifvet på söderns gator och torg:

När man skiljs åt, sen man har spelat zara,
Blir den, som tappat, ofta sorgsen kvar
Och kastar än, att se, hur det bort vara.
Men med den andre hela hopen drar,
En fram, en bak trängs att hans mantel röra,
Och en från sidan samma frihet tar.
Han stannar ej, kan alla icke höra;
Men den, han räcker hand, trängs icke mer;
Så lyckas han ur hopen fri sig göra:
På samma sätt jag också mig beter,
Än hit, än dit bland hopen jag mig vänder
Och reder mig med löften, som jag ger.

Från skräddareverkstaden:

De ögonbrynen spetsa så mot oss
Som gamla skräddare mot nålens öga.

---

[1] D. v. s. snöns.

För djurlifvet hade Dante en öppen blick och tar därur flere af sina präktigaste liknelser:

Som stackars lammen utgå ur sin fålla,
Först ett, så två, så tre; de andra stå
Förskrämda kvar och blicken nedvänd hålla;
De göra hvad det första hittar på,
Och trängas på dess rygg, så fort det stannar,
Men skälet i sin enfald ej förstå:
Så första skaran här nu sig bemannar.

Som grodor, då fientlig orm de finna
På utkik stå, i vattnet dyka ner
Och simma hän, att andra stranden hinna,
Så tusen arma själar, om ej fler,
Jag flykta såg för *en*.

På samma sätt i myrors bruna skara
Den enas nos berör den andras nos,
För att kanske få nyheter erfara.

En egendomlighet för Dante äro hans geografiska liknelser. Det är få författare, som vågat sig på dem; men då de behandlas med snille och smak, såsom sedermera äfven af Manzoni, äro de af den ypperligaste verkan. Ett exempel blott må anföras:

Likt detta ras, som nära vid Trient
Adigeflodens strand i stycken slagit,
Af jordskalf eller undergräfning händt;
Så att från toppen, som det med sig dragit,
Till foten klippan är så tvärbrant ned,
Att ingen sedan där sin väg har tagit:
Så utför denna håla var min led.

* * *

Ej mindre konstnärlig är Dantes språkbehandling. Han hade förut utfört ett storverk, då han på det outvecklade modersmålet skref det djupsinniga, lärda verket Gästabudet; det var dock än större att göra detta språk till ett mjukt, smidigt och skönt material för en så tankediger, så konstmässigt anlagd dikt som Komedien. Han klagar visserligen, att detta språk ännu »ropar pappa och mamma», och han har fått erfara, att äfven den största kraft ej alltid öfvervinner alla hinder:

> .... Ej alltid formen hinner
> Till konstnärns synhöjd, ofta sin idé
> Han ej motsvarad af materien finner.

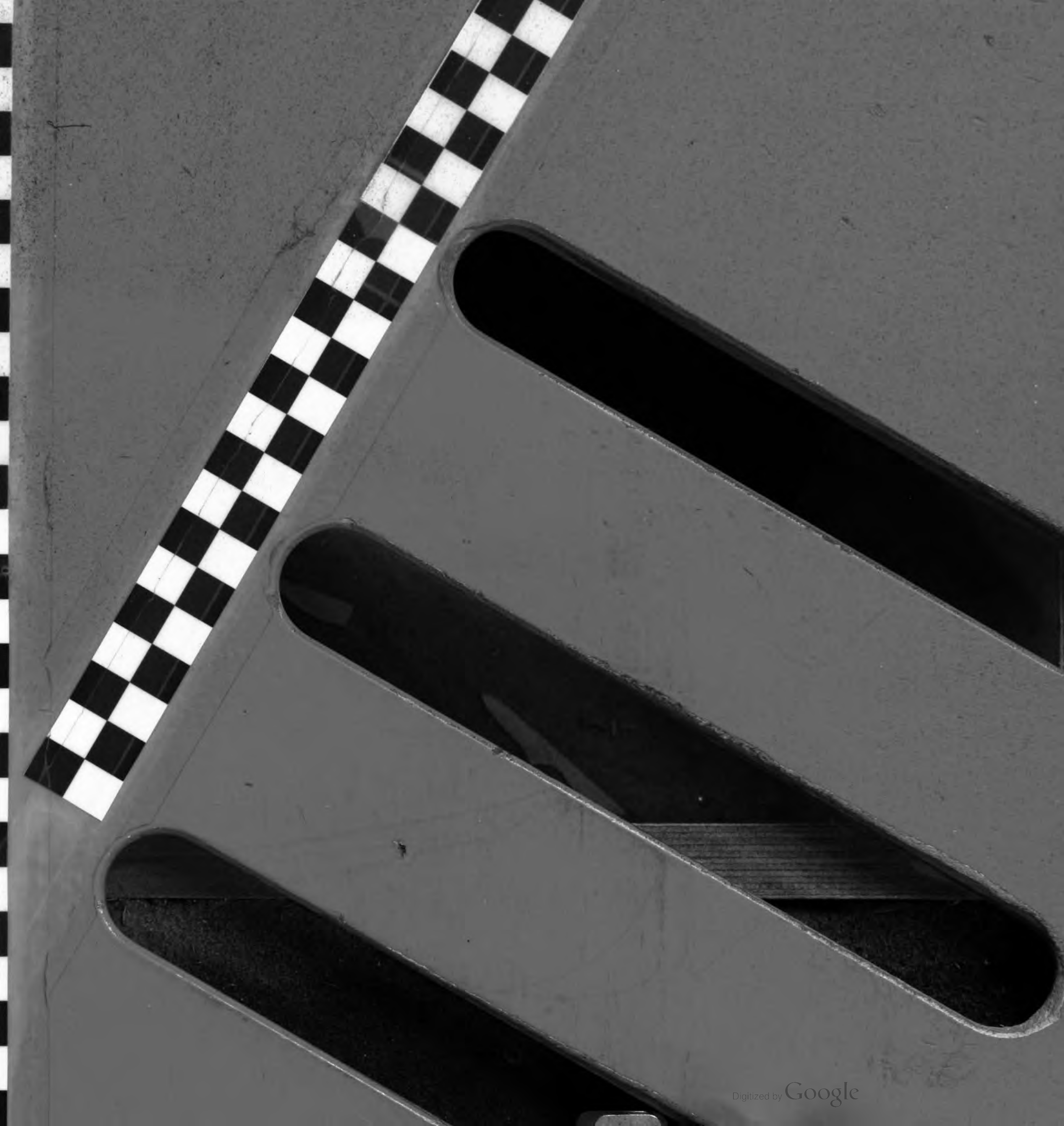
I själfva verket kan Dante stundom gripas på bar gärning i rimnöd, såsom då han tar till ett latinskt ord eller en ej mönstergill form. Stundom gör han ock nya ord, som ej alltid äro lättfattliga, såsom dessa sammansättningar *invogliare* »invilja», ingifva i vår vilja, *incielare* »inhimla», försätta i himlen, *ammusare* »beröra nos med nos», o. s. v. Detta skulle synas alltför djärft och smaklöst i ett mycket odladt språk, som har fått sin bestämda prägel och går en fastställd utvecklings gång. Men Dantes unga språk lät behandla sig som ett barn och tålde mycket väl både att sträckas och riktas till. Så litet anseende och förtroende hade italienskan på Dantes tid och länge efteråt, att många vänner beklagade, att det användts i Komedien i stället för latinet. Dante själf lär enligt Boccaccio hafva haft så mycken tvekan om sitt modersmåls

lämplighet för den stora dikten, att han ursprungligen skrifvit de sju första sångerna på latin.

Emellertid var språkmaterialet i Dantes hand så tillräckligt, att han åstadkommer alla en stor stils skönheter och konstgrepp. Från det korta, sammanträngda, kärniga uttrycket, som Dante älskar, till den koketta, vekliga, preciösa omskrifningen äro inga språkfinter Dante främmande. Han kan säga det hoprängda »kärleken efterskänker ej någon älskad att älska», menande, att den, som upptändt kärlek, genom en obetvinglig makt själf upptändes af samma lidelse, lika väl som det långa »det sköna landet där, hvarest *sì* klingar», för att beteckna Toskana. Och i allt detta lägger han in ett välljud och en musik, som aldrig förnummits skönare ens i italienskans harmoniska flöde. Alltjämt är det Dantes språk, som står såsom högsta förebilden för hans landsmän; och mera än politik och traktater är det detta språk, som förenar italienarne till ett folk.

PQ4340.V8 c.1
Dante
087 700 209
UNIVERSITY OF CHICAGO

PQ4340.V8 c.1
Dante
087 700 209
UNIVERSITY OF CHICAGO